๑๐๐ ปี พระยาอนุมานราชธน

งานนิพนธ์ชุดสมบูรณ์

ของ

ศาสตราจารย์ พระยาอนุมานราชธน

หมวดวรรณคดี

เล่มที่ ๓

เรื่อง การศึกษาวรรณคดีแง่วรรณศิลป์

กรมศิลปากร

องค์การค้าของคุรุสภา และมูลนิธิเสฐียรโกเศศ–นาคะประทีป

พิมพ์เผยแพร่ในวาระครบ ๑๐๐ ปี ศาสตราจารย์ พระยาอนุมานราชธน

และองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ

ประกาศเกียรติคุณเป็น "บุคคลผู้มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรมระดับโลก"

วันที่ ๑๔ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๓๑

การศึกษาวรรณคดีแง่วรรณศิลป์

กรมศิลปากร องค์การค้าของคุรุสภา และมูลนิธิเสฐียรโกเศศ–นาคะประทีป

จัดพิมพ์เนื่องในวาระครบรอบ ๑๐๐ ปี ศาสตราจารย์ พระยาอนุมานราชธน

พิมพ์เผยแพร่ พ.ศ. ๒๕๓๑

จำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม

ราคา ๖๐.๐๐ บาท

ข้อมูลบัตรรายการ

๘๙๕.๙๑๐๐๙ คณะอนุกรรมการจัดพิมพ์เอกสารเนื่องในวาระครบ

ค ๑๒๕ ก ๑๐๐ ปี พระยาอนุมานราชธน

การศึกษาวรรณคดีแง่วรรณศิลป์. กรุงเทพฯ,

๒๕๓๑.

๑๓๒ หน้า.

๑. วรรณคดีไทย ... ประวัติและวิจารณ์

๒. ชื่อเรื่อง

ISBN 974-86809-5-9

คณะทำงานจัดพิมพ์งานนิพนธ์ชุดสมบูรณ์ ศาสตราจารย์ พระยาอนุมานราชธน

ผู้อำนวยการกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ (นางประกอบ ลาภเกษร)	กรมศิลปากร
นางสายไหม จบกลศึก	กรมศิลปากร
นางสาวสุภรณ์ อัศวสันโสภณ	กรมศิลปากร
นางเบญจมาส แพทอง	กรมศิลปากร
นางฤดีรัตน์ กายราศ	กรมศิลปากร
นางสาวราศี บุรุษรัตนพันธุ์	กรมศิลปากร
นางสาวอารี สุทธิเสวันต์	กรมศิลปากร
นางจรินทร์ บุณยมาลิก	กรมศิลปากร
หัวหน้าฝ่ายวิชาการ (ดร.ฉวีวรรณ กีรติกร)	องค์การค้าของคุรุสภา
นางชูลักษณ์ โตวณะบุตร	องค์การค้าของคุรุสภา
นางวีรวรรณ วิรุฬหผล	องค์การค้าของคุรุสภา
นางสาวพริ้มเพรา ไทยสุวรรณ์	องค์การค้าของคุรุสภา
นางรจน์ระพี เพ่งผล	องค์การค้าของคุรุสภา

ผู้ออกแบบปก นายวิโชค มุกดามณี

พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว

03 - 1 - 0 - 0 - 57 - 005 - 0

คำปรารภ

ศาสตราจารย์ พระยาอนุมานราชธน เป็นนักปราชญ์สำคัญของชาติ งานนิพนธ์ที่ท่านสร้างสรรค์ไว้จำนวนมากเป็นเรื่องเกี่ยวกับมนุษยศาสตร์ ได้แก่ วรรณคดี ภาษาไทย วัฒนธรรม ศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปะการบันเทิง ชีววิทยา-สัตววิทยา ประวัติศาสตร์-โบราณคดี ชีวประวัติบุคคลสำคัญ ความรู้รอบตัว เรื่องเบ็ดเตล็ดทั่ว ๆ ไป และงานแปลหนังสือต่างประเทศเป็นภาษาไทย ซึ่งมีทั้งนิทาน นิยาย ปรัชญา คติพจน์ สุภาษิต เป็นวิทยาการทั้งศาสตร์และศิลป์ รวมทั้งสิ้น ๒๐๐ กว่าเรื่อง ล้วนประเทืองปัญญาและเชิดชูให้ผู้ใฝ่รู้ใฝ่ศึกษามีความรู้ความคิดอันก่อประโยชน์ให้แก่ตนเองและสังคมอย่างไพศาล วิชาการทั้งปวงที่บังเกิดขึ้นจากอัจฉริยภาพของท่าน คือ ทรัพย์สินทางปัญญาที่ถือว่าเป็นมรดกสมบัติของส่วนรวม ซึ่งปัจจุบันมิใช่จำกัดอยู่เฉพาะในหมู่ชาวไทยเท่านั้น หากแต่กว้างไกลไปในมวลมนุษยชาติ ทั่วโลกต่างคำนึงและตระหนักว่าผลงานของศาสตราจารย์ พระยาอนุมานราชธน เป็นวิทยาการที่มีคุณค่า สามารถเพิ่มพูนความรู้แก่ประชากรทั่วไปในสาขามนุษยศาสตร์ได้อย่างดียิ่ง ดังนั้น องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) จึงประกาศยกย่องเกียรติคุณท่านให้เป็นบุคคลสำคัญที่มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรมระดับโลก ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๓๑ ในโอกาสครบรอบ ๑๐๐ ปีเกิดซึ่งตรงกับวันที่ ๑๔ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๓๑ นี้

นักปราชญ์นั้นเปรียบประดุจมณีอันมีค่าที่ปัญญาเรืองโรจน์ส่องประกายสว่างเจิดจ้าดั่งอาภรณ์ประดับกายให้งดงาม เมื่อเกิดมีขึ้นในบ้านเมืองใด ก็จะเป็นศรีสง่าแก่บ้านเมืองนั้น ศาสตราจารย์ พระยาอนุมานราชธน เป็นนักปราชญ์ของประเทศไทย ชื่อเสียงเกียรติยศเป็นที่ปรากฏว่า ชาติไทยมีผู้มีความรู้ยอดเยี่ยมทัดเทียมนานาอารยประเทศจึงไม่น้อยหน้าชาติใด ความภาคภูมิใจนั้น จึงเป็นของชาวไทยทั้งชาติ

กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ ได้ร่วมมือกับมูลนิธิเสฐียรโกเศศและนาคะประทีป รวบรวมผลงานนิพนธ์ชุดสมบูรณ์ (Complete Work) ฉบับภาษาไทยของท่านทั้งหมด มอบให้องค์การค้าของคุรุสภา จัดพิมพ์เผยแพร่ในวโรกาสปีแห่งการประกาศเกียรติคุณ พุทธศักราช ๒๕๓๑ นี้ ร่วมฉลองและประกาศเกียรติคุณให้แผ่ไพศาล เพื่อเปิดโอกาสให้ผลงานของท่านแพร่หลายและบุคคลทั่วไปได้ศึกษาและร่วมกันชื่นชม.

พลเอก [signature]

(มานะ รัตนโกเศศ)

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

คำนำ

องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้ประกาศเกียรติคุณยกย่องศาสตราจารย์ พระยาอนุมานราชธน (ยง เสฐียรโกเศศ) เป็นบุคคลผู้มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรมระดับโลก ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๓๑ ในวาระครบรอบปีเกิด ๑๐๐ ปี วันที่ ๑๔ ธันวาคม ๒๕๓๑ ในวโรกาสนี้ มีหน่วยงานทั้งภาครัฐบาลและเอกชนร่วมกันจัดกิจกรรมรำลึกถึงคุณความดีที่ท่านสร้างสรรค์ผลงานอันเป็นประโยชน์ไว้แก่ส่วนรวม ตลอดจนเผยแพร่เกียรติคุณให้ปรากฏ

กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ องค์การค้าของคุรุสภา และ มูลนิธิเสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป ได้ร่วมดำเนินโครงการประกาศเกียรติคุณสดุดีศาสตราจารย์ พระยาอนุมานราชธน ในวาระครบรอบ ๑๐๐ ปี โดยจัดพิมพ์งานนิพนธ์ชุดสมบูรณ์ (Complete Work) เฉพาะภาษาไทยออกเผยแพร่ เป็นหนังสือ ๑๓ หมวด ในการรวบรวมต้นฉบับปรากฏว่า ผลงานหลายเรื่องมีอายุการพิมพ์ถึง ๗๐ ปี แล้วยังมิได้มีการตีพิมพ์ใหม่รวมไว้เป็นหมวดหมู่

เนื่องจากงานนิพนธ์หลายเรื่องเขียนไว้นานปีมาก เมื่อเวลาล่วงไปจึงมีความแตกต่างในการเขียนทั้งตัวสะกดการันต์ และคลาดเคลื่อนเกี่ยวกับข้อมูลที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัย ซึ่งในการพิมพ์ครั้งนี้ กรมศิลปากรได้ปรับปรุงแก้ไขใหม่ตามพจนานุกรม ตลอดทั้งเพิ่มเติมเชิงอรรถด้วยเครื่องหมายดอกจันอธิบายความถูกต้องชัดเจนยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม เพื่อให้สอดคล้องกับความเห็นของท่านที่กล่าวว่า **"สำนวนโวหารของผู้นั้น ผู้นี้ ซึ่งเป็นถ้อยคำอันเป็นสมบัติส่วนตัวของผู้นั้นโดยเฉพาะที่สำแดงออกมาให้ปรากฏเห็น เท่ากับหน้าตาของท่าน ก็ปรากฏเห็นเป็นของท่านโดยเฉพาะ จะเหมือนกับของคนอื่นทีเดียวไม่ได้"** กรมศิลปากรจึงรักษาเอกลักษณ์งานนิพนธ์ของท่านที่ปรากฏอยู่ในงานเขียนอื่น ๆ ทุกประการ เว้นเฉพาะส่วนที่ได้กล่าวมาแล้วเท่านั้น เช่น เครื่องหมายวรรคตอน การออกเสียงภาษาต่างประเทศ และอักขรวิธีบางคำที่เป็นความจงใจ และเป็นความนิยมของท่านโดยเฉพาะไว้เพื่อแสดงให้เห็นวิวัฒนาการของภาษา

ลำดับที่ ๑ ได้แก่ หมวดวรรณคดี ประกอบด้วยหนังสือ ๓ รายการ คือ

เล่มที่ ๑ รวมเรื่องเกี่ยวกับรามเกียรติ์

เล่มที่ ๒ ความรู้เกี่ยวกับวรรณคดีและเทพนิยายสงเคราะห์

เล่มที่ ๓ การศึกษาวรรณคดีแง่วรรณศิลป์

"การศึกษาวรรณคดีแง่วรรณศิลป์" หนังสือเล่มที่ ๓ ในหมวดวรรณคดี เป็นเรื่องที่ศาสตราจารย์พระยาอนุมานราชธน เรียบเรียงขึ้นเพื่อบรรยายแก่นิสิตคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แล้วนำมาปรับปรุงเนื้อหาสาระใหม่ ได้ตีพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๗ ซึ่งให้ความรู้เกี่ยวกับวรรณคดีและศิลปะ ลักษณะพรรณนาโวหารเชิงวิจารณ์ อธิบายให้เข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีและศิลปะ และหลักการวิจารณ์วรรณกรรมและศิลปกรรม

จึงหวังว่าหนังสือเล่มนี้คงจะอำนวยประโยชน์แก่ผู้ใฝ่ศึกษาในด้านวรรณคดีและศิลปะเป็นอย่างยิ่ง.

(นายทวีศักดิ์ เสนาณรงค์)
อธิบดีกรมศิลปากร

กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์
๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๓๑

คำนำของผู้แต่ง

หนังสือเรื่องนี้ส่วนใหญ่ เป็นข้อความที่ข้าพเจ้าบรรยายแก่นิสิตปีที่ ๔ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นระยะเวลาต่อเนื่องกันมากว่า ๑๐ ปี ในขณะบรรยายเมื่อนึกอะไรขึ้นได้ก็กล่าวเพิ่มเติมลงไป หรือไม่ก็มีที่ตัดออกหรือแก้ไขใหม่ไปจากเดิม เป็นดั่งนี้เรื่อยมาทุกปีไม่มากก็น้อยจนข้อความที่เขียนขึ้นไว้เป็นคำบรรยาย มีตัดมีเติมอยู่ตลอดไป ในที่สุดเมื่อมีโอกาส ข้าพเจ้าจึงเขียนเสียใหม่ เพื่อจัดตีพิมพ์เป็นเล่มหนังสือขึ้น จะได้ย่นเวลาเรื่องจดข้อความบรรยาย เพื่อเอาเวลาที่มีเหลืออยู่มาใช้อภิปรายซักถามกัน ให้เกิดความคิดแตกฉานขึ้นกว่าเดิม เพราะการศึกษาไม่ใช่อยู่ที่จดจำอย่างเดียว แต่อยู่ที่รู้จักคิด ให้เกิดความเข้าใจ จนสามารถนำเอาไปใช้หรือแก้ไข ให้เกิดเป็นคุณหรือประโยชน์ขึ้นได้แก่ตนและคนอื่น ถ้าทำได้อย่างนี้ ก็เป็นผู้ **ไม่เรียนเสียเปล่า**

การศึกษาหาความรู้ ไม่ว่าด้วยเรื่องอะไร มีอยู่ ๓ ระยะ คือ ๑. เรียนรู้ว่าอะไรเป็นอะไรเพื่อเป็นพื้นฐานความรู้ของเรื่องนั้นเสียก่อน ๒. แล้วนำความรู้นี้ไปใช้ให้เกิดเป็นคุณเป็นประโยชน์ขึ้น และ ๓. จนเกิดความชำนาญเชี่ยวชาญเป็นศิลปะ อันเป็นขั้นสุดท้ายของความรู้ แล้วท่านก็จะเกิดความสนใจ กระทำให้เป็นสุขใจที่แท้จริง ถ้าความรู้นั้นเป็นไปเพื่อเป็นความสุขแก่ส่วนรวม อันเป็นจุดหมายปลายทางแห่งชีวิต เพราะ **ถนนทั้งหมดนำไปสู่กรุงโรม** นี่เป็นภาษิตของชาวโรมัน ถ้านำเอามาปรับกับเรื่องความรู้ก็มีลักษณะเป็นทำนองเดียวกัน เพราะความรู้ไม่ว่าวิชาใด จะเป็นวิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ หรือมนุษยศาสตร์ ย่อมมีประโยชน์และความสำคัญแก่ชีวิตของคนไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน เพราะคนมีทั้งร่างกายและจิตใจ อันเป็นบ่อเกิดแห่งความคิดและความรู้สึก คนที่มีชีวิตอยู่ได้ก็ด้วยมีสิ่งแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและสังคม และคนทุกคนก็ต้องการความจริงและความดีงาม ความไพเราะด้วยกัน เพราะฉะนั้น ความรู้ในวิชา ๓ หมวดใหญ่ อันเกี่ยวกับร่างกายและจิตใจดั่งกล่าวมาข้างต้นนี้ทั้งหมด จึงนำไปสู่ความสุขความเจริญร่วมกันทุกวิชา สมดั่งที่ว่า **ถนนทั้งหมดนำไปสู่กรุงโรม** ฉะนั้น

เหตุไรข้าพเจ้า ซึ่งไม่มีอาชีพทางวิชาวรรณคดีมาแต่เดิม จึงกลายเป็นผู้บรรยายเรื่องวรรณคดีไปได้ ก็เพราะด้วยความสมัครใจในลักษณะเป็นผู้สมัครเล่นนั่นเอง ถึงเรื่องความรู้ทางวิชาอื่น ๆ ที่ข้าพเจ้าสนใจ ก็มีอาการเป็นไปในทำนองเดียวกัน แล้วในที่สุดข้าพเจ้าก็รู้สึกว่า วิชาความรู้ต่าง ๆ ทุกวิชาย่อมเป็นปัจจัยนำไปสู่จุดหมายปลายทางเดียวกันทั้งหมด คือสุขกายสบายใจจะต่างกันก็เพียงรายละเอียดปลีกย่อยของแต่ละวิชาเท่านั้น ลางวิชาก็มีรายละเอียดปลีกย่อยใกล้ชิดกันมาก และลางวิชาก็อยู่ห่างกันออกไป ตามส่วนสัมพันธ์ที่มีอยู่ต่อกัน แต่ว่าพัลวันกันอยู่ไม่มากก็น้อย เพราะฉะนั้น **ท่านจงรู้วิชาชีพของท่าน แต่ท่านต้องรู้วิชาอื่นบ้าง ถ้ามีความรู้เชี่ยวชาญ เฉพาะวิชาใดเกินความพอดีไป จะกระทำให้ท่านตามืดและมีใจคับแคบ**

เมื่อคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เชิญให้ข้าพเจ้าไปบรรยายวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ แต่ครั้นแล้วครั้นเล่าข้าพเจ้าก็ยังไม่มีโอกาสจะบรรยายวิชาวรรณคดีสาขานี้ได้ เพราะการศึกษาวิชาวรรณคดีหรือตลอดไปถึงวิชาอื่นด้วย อาจศึกษากันได้เป็น ๓ ทาง คือ

๑. ทางวรรณนา (descriptive)

๒. ทางวิจารณ์ (critical) และ

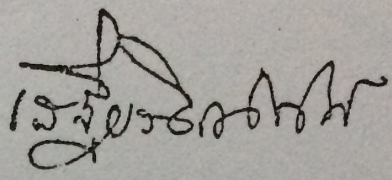
๓. ทางเปรียบเทียบ (comparative)

ทางที่ ๑ และที่ ๒ คืออย่างที่มีอยู่ในหนังสือนี้ เมื่อมีความรู้ความเข้าใจทางทั้งสองนี้แล้ว เท่ากับได้ปูพื้นความรู้ไปสู่การศึกษาทางที่ ๓ ได้สะดวก เหตุนี้ข้าพเจ้าจึงตกลงใจบรรยายทาง ๑ และ ๒ เสียก่อน แล้วจึงจะบรรยายทางที่ ๓ ต่อไป แต่ก็ไม่มีโอกาสจะทำได้ เพราะเวลาบรรยายมีจำกัดเพียงแต่จะบรรยายทางที่ ๑ และที่ ๒ ก็ใช่ว่าจะบรรยายได้ทั้งหมดก็หาไม่ ต้องตัดข้ามตอนที่ว่าด้วยเรื่องศิลปออกเกือบทั้งหมด

ข้าพเจ้ามีความรู้เรื่องศิลปมาอย่างไร ซึ่งตนเองก็ไม่ใช่เป็นกวีหรือศิลปิน ตอบได้ว่าข้าพเจ้ามีความรู้บ้างแต่ทางทฤษฎีเท่านั้น โดยอาศัยอ่านตำราเอาเอง สิ่งใดที่ยังไม่เข้าใจ ก็ได้อาศัยคำอธิบายจากท่านผู้ใหญ่ซึ่งเป็นที่เคารพอย่างสูงของข้าพเจ้า มีเมตตาแจ้งให้สว่างขึ้น ในด้านศิลปะของชาวตะวันตก ข้าพเจ้าได้อาศัยอาจารย์ศิลป พีระศรี แห่งกรมศิลปากร เป็นผู้มีความปรารถนาดีแก่ข้าพเจ้า อธิบายสิ่งที่ข้าพเจ้ายังไม่เข้าใจ ให้เข้าใจขึ้นได้อย่างแจ่มแจ้ง ด้วยวิธีแสดงให้ดูด้วยรูปหรือด้วยลงมือกระทำเอง เมื่อข้าพเจ้าเข้าใจดีแล้ว ก็นำไปอธิบายให้พระเทวาภินิมมิต (ฉาย เทวาภินิมมิต) ฟังเพื่อเปรียบเทียบกับคติศิลปของไทย ว่ามีความคิดเห็นและทางเทคนิคตรงกันหรือแตกต่างกันอย่างไรบ้าง เมื่อได้ความรู้จากพระเทวาภินิมมิตแล้ว ข้าพเจ้าก็เอาความรู้เหล่านี้ มาปรับเข้ากับเรื่องทางวรรณคดีต่อไป ใส่ลงไปเป็นอุทาหรณ์ ตัวอย่างในหนังสือเรื่องศิลปศึกษา ซึ่งอาจารย์ศิลป พีระศรี เขียนเป็นภาษาอังกฤษ ตามที่ข้าพเจ้าขอร้อง แล้วข้าพเจ้าแปลถ่ายออกเป็นภาษาไทยอีกต่อหนึ่ง ในบรรดาท่านที่นับถือ ๓ ท่านข้างต้นนี้ และทั้งท่านผู้อื่น ๆ อีกหลายท่าน ซึ่งมีเมตตาชี้แจงเรื่องศิลปะสาขาต่าง ๆ ให้ข้าพเจ้าเข้าใจ ข้าพเจ้าขอขอบคุณอย่างสูงไว้ในที่นี้ และยังระลึกถึงอยู่เสมอ ที่ทำให้ชีวิตข้าพเจ้าแช่มชื่น เพราะด้วยอำนาจวรรณคดีและศิลปะ โดยเฉพาะที่เป็นจริยศิลป์ (moral arts) และอธิศิลป์ (high arts)

เท่าที่กล่าวมานี้ ท่านอย่าเพิ่งเข้าใจว่า ข้าพเจ้ามีความรู้เรื่องศิลปะและวรรณคดีถึงขั้นสูงสุดแล้ว ถ้าคิดเช่นนั้นก็ผิดถนัด ข้าพเจ้ารู้เพียงอยู่ในระยะต้น ๆ เท่านั้น เพราะความรู้วิชาทุกอย่าง มีระดับความรู้เป็นขั้น ๆ ถ้าเป็นขั้นต้น ๆ มักมีความเห็นตรงกันเป็นส่วนมาก และก็พูดได้มาก ถ้ารู้สูงจาก

ระดับนี้ขึ้นไป ก็มักมีความเห็นไม่ลงรอยเดียวกันทั้งหมด เพราะเห็นกว้างออกไป ถ้ารู้ถึงขั้นสูงสุดจริง ๆ ก็นิ่งมากกว่าพูด เข้าขั้นที่ท่านเรียกว่า **อสัมภเวสี** คือเป็นผู้ไม่แสวงหาที่เกิดอีกต่อไป ฉะนั้นแล

ราชบัณฑิตยสถาน

๙ กรกฎาคม ๒๕๐๗

สารบาญ

การศึกษาวรรณคดีแง่วรรณศิลป์

อะไรคือวรรณคดี

วรรณคดีเป็นคำไทย ปรากฏอยู่ในหนังสือไทยเป็นครั้งแรก ในพระราชกฤษฎีกาตั้งวรรณคดีสโมสร ลงวันที่ ๒๓ กรกฎาคม พระพุทธศักราช ๒๔๕๗

ในพระราชกฤษฎีกานี้ มีข้อความเบื้องต้นเป็นพระราชปรารภว่า :

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชประสงค์ที่จะทรงอุดหนุนทำนุบำรุงการแต่ง กาพย์กลอน และเรื่องความเรียงร้อยแก้วในภาษาไทยให้ดีขึ้น แต่ยังหาทันได้ทรงจัดการอย่างใดไม่ พระองค์เสด็จสู่สวรรคาลัยเสีย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริว่าพระบรมราโชบาย และพระราชดำริของสมเด็จพระบรมชนกนาถ ดังกล่าวมานี้ เป็นการสมควรยิ่งนักด้วยทุกวันนี้ ผู้แต่งหนังสือและผู้อ่านหนังสือ ก็มีมากขึ้นกว่าแต่ก่อนทั้งสองจำพวก แต่ฝ่ายข้างผู้แต่งยังไม่ใคร่เอาใจใส่ต่อภาษา ถ้าพยายามแต่งเรื่องอันประกอบด้วยคุณวิชาสาระประโยชน์ มักแต่แต่งเอาอย่างผู้อื่นตาม ๆ กันไป ที่แปลจากภาษาต่างประเทศก็มักแปลแต่หนังสือ ซึ่งเป็นเรื่องอย่างเลว ๆ ในภาษานั้น ๆ และมักชอบหันเหียนเปลี่ยนวิธี เรียบเรียงภาษาไทยไปตามประโยคภาษาต่างประเทศด้วยความโง่เขลาและสำคัญว่า โวหารอย่างนั้น เป็นของเหมาะเจาะสมควรแก่สมัย มิได้รู้ว่าการที่ทำอย่างนั้น เป็นการทำลายภาษาของตนเองให้เสียไป ส่วนผู้อ่านที่อยากจะอ่านหนังสือก็พบแต่หนังสือที่กล่าวมานี้มากขึ้นทุกที บางคนจนถึงไปนิยมว่า ภาษาและวิธีแต่งหนังสือเช่นว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างดี ที่เกิดขึ้นในวิชาหนังสือสมัยใหม่ เมื่อการเป็นดั่งนี้ ทรงพระราชดำริเห็นว่าสมควรจะจัดการอย่างใดอย่างหนึ่ง อุดหนุนวิชาแต่งหนังสือภาษาไทยให้ดีขึ้น และพ้นจากความเข้าใจผิด ทั้งผู้แต่งและผู้อ่าน ดั่งกล่าวมาแล้ว ทำนองดั่งที่สมเด็จพระบรมชนกนาถ ได้ทรงทำนุบำรุงการศึกษาโบราณคดีมาแต่ก่อน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งวรรณคดีสโมสรขึ้น

ในมาตรา ๗ แห่งพระราชกฤษฎีกาฉบับนี้ กำหนดหนังสือไม่ว่าเรื่องใด จะเป็นหนังสือโบราณบัณฑิตแต่งไว้ก็ดี หนังสือปัจจุบันบัณฑิตแต่งขึ้นใหม่ก็ดี ในประเภทเหล่านี้ ได้แก่

๑. กวีนิพนธ์ คือ โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน

๒. ละครไทย คือแต่งเป็นกลอนแปด มีกำหนดหน้าพาทย์ ฯลฯ

๓. นิทาน คือเรื่องราวอันผูกขึ้น และแต่งเป็นร้อยแก้ว

๔. ละครพูด

๕. คำอธิบาย (คือเอสเซย์ หรือ แปมเฟลต) แสดงด้วยศิลปวิทยา หรือกิจการอย่างใดอย่างหนึ่ง (แต่ไม่ใช่ตำราหรือแบบเรียน หรือความเรียงเรื่องโบราณคดี มีพงศาวดาร เป็นต้น) ให้นับว่าเป็นหนังสือที่ควรพิจารณาในวรรณคดีสโมสรตามพระราชกฤษฎีกานี้

ในมาตรา ๘ กำหนดหนังสือ ๕ ประเภท ซึ่งกล่าวมาข้างต้นว่า เรื่องใดเป็นหนังสือดีมีคุณวิเศษบริบูรณ์ คือ

๑. เป็นหนังสือดี กล่าวคือเป็นเรื่องที่สมควร ซึ่งสาธารณชนจะอ่านได้โดยไม่เสียประโยชน์ คือ ไม่เป็นเรื่องทุภาษิต หรือเป็นเรื่องที่ชักจูงความคิดผู้อ่านไปในทางอันไม่เป็นแก่นสาร หรือซึ่งจะชวนให้คิดวุ่นวายไปในทางการเมือง อันจะเป็นเครื่องรำคาญแก่รัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ดั่งนี้เป็นต้น

๒. เป็นหนังสือแต่งดี ใช้วิธีเรียบเรียงอย่างใด ๆ ก็ตาม แต่ต้องให้เป็นภาษาไทยอันดี ถูกต้องตามเยี่ยงที่ใช้ในโบราณกาล หรือในปัตยุบันกาลก็ได้ ไม่ใช่ภาษาซึ่งเลียนภาษาต่างประเทศ หรือใช้วิธีผูกประโยคประธาน ตามภาษาต่างประเทศ (เช่นใช้ว่า ไปจับรถไฟ แทน ไปขึ้นรถไฟ หรือโดยสารรถไฟ และ มาสาย แทน มาช้าหรือมาล่า ดั่งนี้เป็นตัวอย่าง) ดั่งนี้ ก็จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้หนังสือเรื่องนั้น ได้รับประโยชน์จากวรรณคดีสโมสรตามสมควร

ในพระราชกฤษฎีกานี้ หนังสือที่วรรณคดีสโมสรยกย่อง คือ หน่งสือที่ดีและแต่งดี ซึ่งโบราณบัณฑิตหรือปัจจุบันบัณฑิตแต่งขึ้น และจำกัดประเภทหนังสือที่ดีและแต่งดีไว้เป็น ๕ ประเภท ดั่งกล่าวมาข้างต้น ดั่งนี้ก็จะต้องเข้าใจว่า หนังสือที่แต่งขึ้น และเขียนหรือตีพิมพ์เป็นเรื่องแล้ว ย่อมเรียกได้ว่าเป็นวรรณคดี แต่หนังสือที่วรรณคดีสโมสรยกย่องสมควรได้รับประโยชน์ คือหนังสือที่มีลักษณะ ตามที่กำหนดเงื่อนไขไว้ในพระราชกฤษฎีกานั้น ส่วนหนังสืออื่น ๆ ซึ่งไม่เข้าอยู่ในข่ายแห่งข้อความในพระราชกฤษฎีกา ก็จะต้องถือว่าเป็นวรรณคดีด้วยเหมือนกัน

โดยเหตุที่คำว่าวรรณคดีเป็นคำเกิดใหม่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ นี้เอง จึงเป็นคำที่เข้าใจว่า เป็นศัพท์บัญญัติขึ้น เพื่อปรับความหมายให้เข้ากับคำว่า literature ในภาษาอังกฤษ เพราะฉะนั้น ในที่ต่อไป จะนำเอาคำนี้ในภาษาอังกฤษ มาพิจารณาดูว่ามีอรรถาธิบายในความหมายของคำ ว่าอย่างไรบ้าง

ในพจนานุกรมอังกฤษ ให้ความหมายของคำว่า literature ไว้เป็นหลายนัย เมื่อสรุปข้อความตามที่ปรากฏอยู่ในพจนานุกรมอังกฤษหลาย ๆ เล่มหรือจากหนังสือสารานุกรม (encyclopeadia) อังกฤษก็จะมีดั่งนี้

Literature คือการแสดงความคิดออกมาโดยเขียนขึ้นไว้เป็นหนังสือ ข้อเขียนหรือบทที่แต่ง หรือบทประพันธ์ขึ้นทั้งหมด ซึ่งเป็นของประเทศชาติใด ๆ หรือยุคสมัยใด ไม่ว่าในภาษาใด หรือว่าด้วยเรื่องใด ๆ (ยกเว้นเรื่องวิทยาศาสตร์) บทโวหารวรรณนา belles-lettres หรือข้อเขียน ซึ่งมีสำนวนโวหารเพราะพริ้งมีลักษณะเด่นในเชิงประพันธ์

พิจารณาตามความหมายข้างต้นนี้ วรรณคดี คือ ข้อเขียนที่แต่งขึ้นเป็นหนังสือ จะแต่งดีหรือไม่ดี เป็นเรื่องดีหรือเลว จะเป็นหนังสือของชาติใด ภาษาใด หรือยุคใดสมัยใด ก็ได้ชื่อว่าเป็นวรรณคดีทั้งนั้น เช่น วรรณคดีอังกฤษ วรรณคดีไทย วรรณคดีสมัยสุโขทัยดังนี้เป็นต้น หนังสือที่ไม่ดีหรือแต่งไม่ดีก็เป็นวรรณคดีอยู่นั่นเองคือเป็นวรรณคดีชั่วหรือไม่ดีตามแต่แง่คิดเห็นของคนซึ่งมีต่าง ๆ กันตามชาติชั้นวรรณะของสังคม หรือตามยุคสมัยและสิ่งแวดล้อมที่เป็นอยู่ นอกจากนี้ เรื่องที่เล่าสืบ ๆ ต่อกันมาจะเป็นเรื่องความรู้หรือเรื่องนิยายนิทานเป็นต้น แม้จะไม่ได้จดเป็นหนังสือขึ้นไว้ในภาษาอังกฤษก็เรียกว่า วรรณคดีโดยอนุโลมได้เหมือนกัน เรียกว่า oral literature คือวรรณคดีเล่าต่อปากสืบกันมา หรือวรรณคดีมุขบาฐ เพราะฉะนั้นจึงเป็นอันกล่าวได้ว่า วรรณคดีตามลักษณะที่กล่าวข้างต้นนี้ เป็น **วรรณคดีทั่วไป** เป็นกล่าวกว้าง ๆ ไม่กำหนดลักษณะเป็นเฉพาะ นี้เป็นความหมายของคำวรรณคดีนัยหนึ่ง

วรรณคดีในความหมายอีกนัยหนึ่ง หมายถึงบทประพันธ์ ซึ่งมีลักษณะเด่นในเชิงประพันธ์ มีค่าทางอารมณ์และความรู้สึกแก่ผู้อ่านผู้ฟัง คือ **วรรณคดีมีวรรณศิลป์** ซึ่งเป็นหัวข้อเรื่องวรรณคดีที่จะกล่าวต่อไปในหนังสือนี้ (ดู ๓ อะไรคือศิลป)

ในบทต่อไป จะขอกล่าวเรื่องการแต่งหนังสือว่าด้วยคำร้อยกรองร้อยแก้วเสียก่อน

๒

ร้อยกรองร้อยแก้ว

กล่าวมาแล้วในตอนก่อนว่า วรรณคดีมีความหมาย แบ่งอย่างกว้าง ๆ มีอยู่สองนัย คือ วรรณคดีทั่วไป และวรรณคดีชนิดวรรณศิลป์ นอกนี้วรรณคดียังแบ่งตามลักษณะของวิธีแต่ง ออกได้อย่างกว้าง ๆ เป็นสองชนิด คือ **ร้อยกรองร้อยแก้ว**

ร้อยกรองหมายถึง โคลง ฉันท์ กาพย์กลอน ซึ่งมีถ้อยคำที่นำมาประกอบประพันธ์กัน มีขนาดมาตรา เสียงสูงต่ำ หนักเบาและสั้นยาว ตามแบบรูป (pattern) ที่กำหนดไว้ แบบรูปที่กล่าวนี้มีมากด้วยกัน ไม่จำเป็นจะต้องมีเฉพาะแต่ที่กำหนดไว้ในตำรา ซึ่งว่าด้วยการแต่งโคลงฉันท์ กาพย์กลอน หรือฉันทลักษณ์

ขนาดมาตราได้แก่ถ้อยคำที่เป็นบทหนึ่ง ๆ โดยกำหนดเป็นมาตราวัดขึ้นไว้เป็นหน่วยหนึ่ง ๆ ถ้าต้องการจะแต่งต่อ ก็ซ้ำแบบรูปอย่างนั้นเรื่อยทุกบทไป คำว่ามาตราวัดที่กล่าวนี้ ภาษาอังกฤษเรียกว่า metre และในภาษาบาลีและสันสกฤตเรียกว่าฉันท์ ตำราว่าด้วยฉันท์เรียกว่า ฉันทศาสตร์ บทประพันธ์ร้อยกรองบทหนึ่ง ๆ ภาษาอังกฤษเรียกว่า stanza บาลีเรียกว่าคาถา สันสกฤตเรียกว่า โศลก คำประพันธ์ร้อยกรอง ในภาษาสันสกฤตเรียกรวมว่ากาวยะ หรือกาพย์ในภาษาไทย ถ้าบทร้อยกรองที่เรียกว่ากาวยะนี้ มีกำหนดเป็นมาตราบอกครุลหุ (ลฆุ) ก็เรียกว่าฉันท์ ส่วนกาพย์ของไทย หมายถึงคำร้อยกรองจำพวกหนึ่ง มีลักษณะคล้ายกลอน จึงมักเรียกควบคู่กันไปว่ากาพย์กลอน

ส่วนเสียงสูงต่ำหนักเบาและสั้นยาว เป็นคุณสมบัติของเสียง ซึ่งถ้าไม่มีคู่เปรียบเป็นสัมพันธ์กัน ก็ทราบไม่ได้ว่ามีคุณสมบัติที่กล่าวนี้ต่างกันอย่างไร

ถ้าเราฟังเด็กร้องข้อความต่อไปนี้

ไก่แขนเสีย　　จะด่วนไปไร่
ลูกร้องไห้　　ด่วนไปด่วนมา

จะเห็นได้ว่า มีลักษณะเป็นกลอนอย่างง่าย ๆ คล้ายกับคำพูดธรรมดา หากแต่มีจังหวะและสัมผัสเท่านั้น

ในศิลาจารึกของพ่อขุนรามกำแหงมหาราชหลักหนึ่ง มีอยู่แห่งหนึ่งกล่าวว่า *ในน้ำมีปลา ในนามีเข้า เจ้าเมืองบ่เอาจะกอบในไพร่ ลู่ทาง* ถ้าแยกมาตราวัด เป็นจังหวะ ๔ คำ ก็จะมีลักษณะเป็นกลอนกลาย ๆ ดังนี้

ในน้ำมีปลา ในนามีเข้า
เจ้าเมืองบ่เอา จะกอบในไพร่ ลู่ทาง

บทประพันธ์ทั้งสองนี้ บทหนึ่ง ๆ แบ่งเป็น ๔ บาท ที่เราเรียกว่าบาท เพราะเป็นคำที่ใช้อยู่ในตำราฉันทศาสตร์ของสันสกฤต ในภาษาอังกฤษเรียกว่า foot มีความหมายตรงกัน ในข้อความบทแรก มีแบบรูปเป็น ๔ บาท บาทหนึ่ง ๆ มีเสียงเป็น ๓ และ ๔ พยางค์สลับกัน ในข้อความบทหลังคือในศิลาจารึก มีแบบรูปเป็น ๔ บาทเหมือนกัน บาทหนึ่ง ๆ มี ๔ พยางค์ตลอดไป แต่บาทท้ายมีต่ออีก ๒ พยางค์ เป็นดั่งสร้อยคำ คำว่าพยางค์ หมายถึงเสียงที่เปล่งออกครั้งหนึ่ง ๆ ซึ่งมีเสียงเด่นเป็นยอดเสียง ถ้ากล่าวเป็นสามัญ คือมีเสียงสระปนอยู่ในเสียงนั้น ๆ ด้วย

บทประพันธ์ข้างต้นนี้ จะเรียกว่าเป็นกลอนก็เห็นจะได้ แต่จะเรียกจริง ๆ ก็เรียกไม่ได้ เพราะไม่มีแบบรูปที่กำหนดไว้อยู่ในตำราฉันทลักษณ์ ปัญหาจึงมีว่า บทประพันธ์ทั้งสองนี้ เป็นร้อยกรองหรือร้อยแก้ว ซึ่งจะกล่าวเพิ่มเติมทีหลัง

ถ้าออกเสียงบทเด็กร้องและบทความในศิลาจารึกที่กล่าวมาแล้ว ให้ดังเป็นทำนอง ไว้ระยะเสียงให้หยุดเป็นจังหวะ ดั่งที่แบ่งอยู่แล้วที่หนังสือ คือ ใช้หูฟัง ไม่ใช่ใช้ตาดู ก็จะรู้สึกเสียงไม่เรียบราบเสมอกันหมด แต่จะมีเสียงสั้นยาวสูงต่ำและหนักเบาที่ลางคำ เสียงที่ลุ่ม ๆ ดอน ๆ แต่ได้จังหวะสม่ำเสมอกันนี้ ทำให้เกิดเสียงเป็นจังหวะลีลา (rhythm) ซึ่งผิดกับเสียงจังหวะตามธรรมดา (beat) ที่ตีกรับตีฉิ่ง แล้วในที่ลางแห่ง ก็มีเสียงสัมผัสด้วย

เสียงสั้นยาวในที่นี้ เมื่อถอดเสียงเป็นเครื่องหมายตัวหนังสือ ก็เห็นด้วยตาได้ แม้กระนั้นใช่ว่าเสียงสั้นยาวที่มีอยู่ จะมีมาตราวัดเท่ากันทีเดียวตลอดไปก็หาไม่ ในระหว่างเสียงที่สั้นด้วยกัน หรือยาวด้วยกัน จะมีลักษณะที่สั้นหรือยาวกว่ากันอยู่เสมอไม่มากก็น้อย ซึ่งตัวหนังสือไม่สามารถจะจดให้ตรงได้ เพราะกำหนดเสียงสระไว้สองเสียงมาตราคือสั้นและยาวเท่านั้น

ส่วนเสียงหนักเบา ในภาษาไทยไม่มีเครื่องหมายบอกไว้เป็นตัวหนังสือให้รู้ได้ ถ้าฟังเมื่ออ่านจึงจะรู้สึกว่ามี แต่ไม่เป็นเสียงเน้นที่ยินได้เด่น เหมือนกับเสียงในภาษาอังกฤษ ถ้าไม่สังเกตก็แทบจะไม่รู้สึก ว่าภาษาไทยมีเสียงหนักเบาอยู่เหมือนกัน เปรียบเหมือนตัวหนังสือที่เขียน ย่อมมีเส้นกดหนัก

กดเบา แต่เส้นที่กดนี้ มีกดหนักกดเบาไม่เท่ากัน เช่นในภาษาอังกฤษ ถือเสียงเน้น (stress accent) เป็นส่วนสำคัญในภาษา ถ้าเน้นเสียงผิด ความหมายในคำก็แตกต่างออกไป ส่วนภาษาไทยถือเสียงวรรณยุกต์หรือระดับเสียงสูงต่ำ (pitch accent) เป็นสำคัญ ถ้าเน้นเสียงผิดระดับ ความหมายก็ผิดไปด้วย

คำฉันท์ในภาษาสันสกฤต เขาวางกำหนดเสียงสั้นยาวแทนเสียงหนักเบาไว้เป็นชุด ๆ ชุดละ ๓ พยางค์ เรียกว่าคณะ คณะหนึ่ง ๆ เท่ากับหน่วยเสียงกลุ่มหนึ่ง ๆ ข้อความบทหนึ่ง ๆ ก็มีลำดับปริมาณเสียงสั้นยาวเป็นกี่คณะแล้วแต่แบบรูปที่วางขึ้นไว้ ดังมีแจ้งอยู่ในตำราฉันทลักษณ์นั้นแล้ว

ในคำร้อยกรองของกรีก กำหนดเสียงสั้นยาวเป็นเสียงหนักเบา เหมือนกับลักษณะฉันท์ของสันสกฤต ส่วนคำร้อยกรองของอังกฤษที่เรียกว่า verse ไม่ได้กำหนดเสียงสั้นยาวไว้ที่ตัวหนังสือ เหตุนี้ตัวหนังสืออังกฤษจึงผิดกับตัวหนังสือสันสกฤตและตัวหนังสือไทย ซึ่งบอกเสียงสั้นยาวไว้ที่สระ เสียงสั้นยาวในภาษาอังกฤษจะสั้นยาว อยู่ที่ออกเสียงพูดหรืออ่าน เสียงที่แวดล้อมอยู่จะเป็นเครื่องกำหนด ให้เป็นสั้นยาวไปในตัว ตามปรกติเขาจึงต้องเน้นเสียงลางพยางค์ในคำให้เด่น เพื่อประโยชน์แห่งความหมายเสียงที่เน้น แม้เป็นเสียงสั้น ก็อาจกลายเป็นเสียงยาวก็ได้

ฉันท์ของสันสกฤตใช้เสียงสั้นยาว เป็นเครื่องกำหนดจังหวะลีลา แต่ไฉนไม่เรียกว่าสั้นยาว (ทีฆะ รัสสะ-ยาว สั้น) ให้ตรงกับที่เป็นจริงไพล่ไปเรียกว่าครุ ลหุ ซึ่งแปลว่าหนักเบาไป ความจริงเสียงหนักเบาและเสียงสั้นยาว มีลักษณะใกล้เคียงกันมาก เสียงเดียวกัน ถ้าเปล่งเสียงให้มีระยะยาวนานกว่ากัน ตามส่วนสัมพันธ์ที่เป็นคู่เปรียบ ก็จะเกิดเป็นเสียงสั้นยาวอยู่ในตัว การเปล่งเสียงยาว จะต้องใช้กำลังของลมที่พุ่งออกจากปาก มีขนาดปริมาณมากกว่าเปล่งเสียงสั้น ตามปรกติก็เป็นเสียงหนักอยู่ในตัว เพราะเสียงหนักเบาก็ต้องมีคู่เปรียบ จึงจะทราบได้ว่าหนักเบา เป็นลักษณะเดียวกับเสียงสั้นยาว ซึ่งมีอยู่ด้วยกันทุกภาษา จะต่างกันก็ที่เสียงหนักเบาในภาษาใดออกเสียงเน้นมากหรือน้อยกว่ากัน ถ้าเน้นมากก็ยินเด่น ถ้าเน้นน้อยก็ไม่ยินเด่น เป็นทำนองเดียวกับการลากเส้นตัวหนังสือซึ่งกล่าวมาแล้ว

ตัวอักษรเทวนาครีของสันสกฤต ไม่มีเครื่องหมายบอกให้อ่านเป็นหนักเบา (ยกเว้นเครื่องหมายวิสรรค) จึงต้องอาศัยเสียงสั้นยาวเป็นเครื่องหมายแทนเสียงหนักเบา อักษรตัวใดอยู่ตามลำพัง ไม่มีเครื่องหมายอื่นประกอบ เขาก็ออกเสียงมีสระอะนิด ๆ อยู่ในตัว เสียงที่เปล่งออกจึงเป็นเสียงสั้นและเสียงลหุอยู่ในตัว แต่ของไทยอ่านอักษรที่อยู่ตามลำพัง มีเสียงอออยู่ในตัว เสียงที่เปล่งออกจึงเป็นเสียงยาวและเสียงครุ ถ้าจะให้เป็นเสียงเน้นสั้น ก็ประวิสรรชนีย์ต่อท้ายลงไป ถ้าอ่านตามตัวหนังสือ

ก็กลายเป็นเสียงหนักไป คงจะเป็นเพราะเหตุนี้ หนังสือไทยที่เขียนไว้ในสมัยโบราณ ส่วนมากก็ไม่ใคร่ใช้ประวิสรรชนีย์ ยกเว้นแต่ลางคำที่จำเป็นเท่านั้น การอ่านหนังสือสมัยก่อน เป็นอ่านใช้หูฟัง ไม่ใช่อ่านอยู่ในใจเหมือนอย่างในสมัยนี้ ด้วยคนรู้หนังสืออ่านออกเขียนได้ ยังมีจำนวนน้อย อยากฟังเรื่องอะไรในหนังสือ ก็ต้องอาศัยคนรู้หนังสืออ่านให้ฟัง จึงติดเป็นนิสัยต่อมาในคนรุ่นหลัง อ่านอยู่ในใจคนเดียวไม่ได้ ต้องอ่านออกมาดัง ๆ อย่างดีก็ต้องอ่านพึมพำ ทำให้เกิดความรำคาญแก่คนอื่นซึ่งไม่ต้องการจะฟัง หนังสือเขียนกันในสมัยก่อน ก็เขียนผิด ๆ ถูก ๆ แม้แต่หนังสือของหลวงเอง เช่น พระราชสาสน์ ซึ่งเหลือมาจนถึงปัจจุบัน ก็ไม่ใช่ว่าจะเขียนลงระเบียบเหมือนอย่างทุกวันนี้ แต่คงเห็นว่าไม่สู้สำคัญ ความสำคัญอยู่กับผู้อ่านดัง ๆ เป็นอย่างใบบอกมากกว่า ซึ่งอ่านได้ถูกต้องดีกว่าเขียน เป็นอันว่าการเขียนลงรูปในปัจจุบันก็เป็นการดี แต่ที่เสียก็มีเหมือนกัน เพราะทำให้อ่านเพี้ยนเสียงไปในลางคำ เพราะไปปรับเสียงเมื่อเขียนเป็นตัวหนังสือให้เท่ากันหมด (analogical leveling of sound) เลยต้องซัดคนแต่ก่อน ว่าไม่เอื้อเฟื้อต่อครุลหุและเอกโท ทั้งนี้ทั้งนั้น ก็เพราะเป็นเรื่องผิดสมัยกัน โบราณใช้หูฟัง แต่ปัจจุบันใช้ตาดูนั่นเอง

คำว่า**ร้อยกรอง** ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (ต่อไปจะใช้คำย่อว่า พจนานุกรม เฉย ๆ) ให้คำนิยามไว้ว่า **แต่งหนังสือดีให้มีความไพเราะ** คำร้อยกรอง แม้เป็นคำไทย ใช้กันมานานแล้วก็ดี แต่เพิ่งจะนิยมใช้กันแพร่หลาย เมื่อสมัยที่วรรณคดีสมาคมบัญญัติให้ใช้คำร้อยกรองเพื่อเข้าคู่กับคำว่า **ร้อยแก้ว**

แต่เดิมมา เรียกหนังสือจำพวกร้อยกรองว่า **โคลงฉันท์กาพย์กลอน** คือนำชื่อลักษณะหมวดใหญ่ของหนังสือจำพวกนี้ มาตั้งเป็นชื่อรวม เดิมทีเดียวเรียกว่า **กลอน** คำเดียว ให้กินความไปถึงโคลง ฉันท์ และกาพย์ด้วย ในหนังสือลิลิตพระลอเรียกว่ากลอนมีอยู่สองแห่ง คือ

จะกล่าวกลอนพระลอ　　　เลิศผู้

อีกแห่งหนึ่งว่า :

เกลากลอนกล่าวกลกานท์　กลกล่อมใจนา

นี่แต่งเป็นโคลง แต่เรียกว่ากลอน แต่อีกแห่งหนึ่งว่า

เป็นศรีแก่ปากผู้　　　ผจงฉันท์

นี่แต่งเป็นโคลงเหมือนกัน แต่ไพล่เรียกเป็นฉันท์ เป็นอันว่าสมัยเมื่อแต่งเรื่องพระลอ แต่งเป็นโคลงจะเรียกว่ากลอนก็ได้ ฉันท์ก็ได้ ดูประหนึ่งว่าสมัยนั้นยังไม่ได้แบ่งสรรปันส่วนกัน ว่าลักษณะไหน

เป็นโคลงเป็นฉันท์และเป็นกลอน จึงได้ใช้คำกลอนเป็นคำรวม เช่น ในหนังสือ **ตำรากลอน** ซึ่งเป็นชื่อรวมตำราแต่งโคลงฉันท์กาพย์กลอนนั่นเอง แม้แต่ในหนังสือเรื่องลิลิตตะเลงพ่าย ก็ยังใช้คำว่ากลอนเป็นคำรวม ดั่งในบาทต้นของโคลงบทสุดท้ายว่า :

จบกลอนเกลาพากย์อ้าง อภิปราย ก็แสดงว่า ยังใช้คำกลอนเป็นคำรวมว่าร้อยกรองอยู่ ในหนังสือนันโทปนันทสูตรคำหลวง ซึ่งเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ทรงนิพนธ์ มีคำว่า ***คำประดับ*** เห็นทีจะทรงมุ่งหมายให้ใช้เป็นคำรวมแทนคำว่ากลอน แต่คำนี้ก็ไม่ติดอยู่ในภาษาไทยเป็นคำเฉพาะ

ยังมีการแต่งกลอนอีกชนิดหนึ่งเรียกว่า **กานท์** ในพจนานุกรมให้คำนิยามไว้ว่า

บทกลอน เช่น สารสยามภาคพร้อง กลกานท์ นี้ฤๅ (ยวนพ่าย) บอกไว้สั้นเพียงเท่านี้ สอบถามใครก็ไม่ได้ความชัด ต่อมาอ่านพบข้อความแห่งหนึ่งในตำรา กาวยาทรรศ ภาษาสันสกฤตของอาจารย์ทัณฑี ซึ่งพราหมณ์ ป.ส. ศาสตรี แปลเป็นภาษาไทย ตอนที่ว่าด้วยคุณลักษณะ ๑๐ ประการของกาพย์ว่าประการหนึ่งคือ **คำที่ประกอบด้วยกานติ (ความรัก) เป็นที่พึงใจคน เพราะไม่โลดโผนผิดโวหารของชาวบ้านนัก ลักษณะอันนี้ มีพบในคำทักทายและคำพรรณนา**

ตามคำอธิบายนี้ ถ้าแต่งกาพย์ชนิดกานติ เห็นจะต้องเข้าใจว่า แต่งเป็นกลอนตลาดนั่นเอง เพราะชาวบ้านเข้าใจ คำกานติไม่มีในพจนานุกรม แต่มีคำว่า**กานต์** ให้คำนิยามไว้ว่า เป็นที่รัก โดยมากใช้เป็นส่วนท้ายของสมาส เช่น จันทรกานต์ เป็นที่รักของพระจันทร์ ได้แก่แก้วผลึกที่ถูกแสงจันทร์แล้วมีเหื่อ คู่กับสูรยกานต์ เป็นที่รักของพระอาทิตย์ ได้แก่แก้วที่รวมแสงอาทิตย์ให้เกิดไฟไหม้

คำว่ากานต์แปลว่าเป็นที่รัก ส่วนคำว่ากานติก็เป็นคำมีที่มาคำเดียวกัน แปลว่าความรัก เพราะฉะนั้นคำว่ากานท์ จะเลื่อนไปจากคำว่ากานต์ได้บ้างกระมัง

ในหนังสือประชุมลำนำของหลวงธรรมาภิมณฑ์ (ถึก จิตรกถึก) ต้นฉบับอยู่ในหอสมุดแห่งชาติและยังไม่เคยตีพิมพ์ มีตัวอย่างแต่งกานท์ไว้หลายสิบแบบรูป ซึ่งล้วนมีลักษณะเป็นกลอนตลาดในที่แห่งหนึ่งอธิบายว่า

อนึ่งกานท์สุภาพนั้น คือตัดเอาแต่กิ่งของกลอนสุภาพ บัญญัติตั้งแต่สองอักษร เป็นกลอนสองกลอน เป็นคำใช้สัมผัสอย่างกลอน ส่วนสัมผัสส่งและสัมผัสรับนั้น ใช้สระเดียวกันทุกบทจนตลอดเรื่องและอย่าใช้พยัญชนะพ้องกัน นอกนั้นไม่บังคับ

ตัวอย่างกานท์ ๒ สุภาพ เช่น :

กลอนกานท์	*พานไข*	*เป็นอย่าง*	*วางไว้*
อักษร	*บ่อนใน*	*สองคำ*	*จำใช้*
เป็นกลอน	*ผ่อนให้*	*กำหนด*	*บทไว้*
อย่างง	*สงสัย*	*จงแท้*	*แน่นอน*

พิจารณาลักษณะกลอนที่เรียกว่ากานท์ ก็เป็นชนิดกลอนชาวบ้าน (folk song) ที่ร้องเกี้ยวกันนั่นเอง เพราะใช้สระเดียวกันเป็นสัมผัสทุกบทตลอดไป

ในสารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน ในคำ **กานท์ กานต์** นายหรีด เรืองฤทธิ์ ป.๖ เป็นผู้เขียนอธิบาย อธิบายไว้ว่า

กานท์ กานต์ แปลว่า **บทกลอน หนังสือลิลิตพระลอแต่งเป็นโคลงปนร่าย ยวนพ่าย และทวาทศมาส แต่งเป็นโคลงดั้นเรียกบทประพันธ์เช่นนั้นว่า** กานท์ แล้วให้ตัวอย่างกลอนไว้หลายสิบตัวอย่าง

ในตอนท้ายของคำอธิบายนี้ว่า

กานท์ เดิมน่าจะเป็นชื่อรวมเรียกบทกลอนทั่ว ๆ ไป ไม่เลือกว่า กาพย์ กลอน โคลงฉันท์ เรียกว่ากานท์ได้ทั้งหมด ภายหลังถูกจำกัดความแคบเข้า ใช้เรียกเฉพาะบทกลอนที่มีข้อบังคับและสัมผัสดั่งกล่าวมาแล้วว่ากานท์

โดยเหตุที่หนังสือต่าง ๆ ในภาษาไทยสมัยก่อน ซึ่งเหลือสืบมาถึงสมัยปัจจุบัน นอกจากหนังสือตำราและศาสนาแล้ว ก็เป็นหนังสือกลอนหรือคำร้อยกรองทั้งนั้น แม้หนังสือตำราเองที่แต่งเป็นกลอนก็มีไม่น้อย ตลอดจนนิยายนิทานก็เป็นกลอนเหมือนกัน จะหาที่แต่งเป็นร้อยแก้ว เห็นจะไม่มี ถ้ามีก็คงเป็นหนังสือแต่งสมัยหลัง ที่กล่าวนี้เป็นประมาณเท่าที่เห็นมาเท่านั้น

อย่างไรก็ดี เราอาจจะกล่าวได้ไม่สู้ผิดนักว่า หนังสือที่แต่งเป็นร้อยกรองย่อมมีมาก่อนหนังสือที่แต่งเป็นร้อยแก้วเป็นของแน่ เพราะอาจแสดงออกในเรื่องความคิดความรู้สึกอันเกิดจากอารมณ์ได้ดีกว่าแต่งเป็นร้อยแก้ว คนที่เกิดอารมณ์เป็นสุขเป็นทุกข์ถึงขนาด ย่อมสำแดงความรู้สึกออกเป็นกลอน คือมีเสียงสูงต่ำสั้นยาวหนักเบาได้ดีกว่าพูดออกมาตามปรกติ ซึ่งเป็นลักษณะถ้อยคำที่เป็นร้อยแก้ว เพราะฉะนั้น หนังสือที่แต่งเป็นกลอนจึงอ่านได้คล่อง เพราะฟังเกลี้ยงเกลา ท่องจำได้ง่าย

มีหนังสือเรื่องต่าง ๆ อยู่ชุดหนึ่งหลายเรื่อง ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการเคยใช้เป็นหนังสือเรียน หนังสือเหล่านี้ เดิมให้ชื่อว่า **แบบสอนอ่านจินตกวีนิพนธ์** ภายหลังเปลี่ยนเป็นเรียกว่า **แบบสอนอ่านกวีนิพนธ์** บ้าง **หนังสืออ่านกวีนิพนธ์** บ้าง ในคำนำของกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งมีอยู่ในหนังสือเหล่านั้น มีอยู่แห่งหนึ่งกล่าวว่า **เพราะเป็นหนังสือที่ท่านกวีแต่ก่อนได้ร้อยกรองไว้ด้วยถ้อยคำอันไพเราะ คือเป็นหนังสือที่กวีหรือนักปราชญ์ในศิลปการประพันธ์ร้อยกรองไว้**

เมื่อได้ยินคำว่ากวีนิพนธ์ หรือคำว่าประพันธ์ หรือคำว่าร้อยกรอง ใคร ๆ ก็ต้องนึกไปถึงหนังสือโคลงฉันท์กาพย์กลอน แต่หนังสืออ่านกวีนิพนธ์ที่กล่าวนี้ ที่แต่งเป็นร้อยแก้วก็มี เช่น **สามก๊ก ราชาธิราช** เพราะฉะนั้นหนังสือที่เป็นกวีนิพนธ์ จะต้องเป็นหนังสือที่แต่งดีมีความไพเราะ ทั้งที่เป็นร้อยกรองและร้อยแก้ว

คราวนี้ถึงคำว่าร้อยแก้ว ซึ่งหมายความว่าแต่งหนังสือกันตามธรรมดา คือความเรียง ตรงข้ามกับคำว่าร้อยกรอง ร้อยแก้วแปลตามพยัญชนะว่าเอาถ้อยคำเข้าไปร้อยกับสิ่งที่มีค่าคือแก้ว เมื่อแปลแล้วก็ไม่ทำให้ฉลาดไปกว่าเดิม เพราะไม่ทราบว่าแก้วในที่นี้หมายความว่าอะไร ไปได้ความภายหลังจากคำอธิบายของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ว่าร้อยแก้ว หมายถึงหนังสือที่แต่งเนื่องในศาสนาเป็นทำนองร่ายยาวกลาย ๆ ที่ยกเอาคำบาลีซึ่งเป็นตัวอรรถ มาวางไว้ต้นวรรคหรือต้นประโยคเรื่อยไป เพราะฉะนั้นคำว่าแก้วนี้ จึงตรงกับรัตนะในภาษาบาลี ถ้าเช่นนั้นหนังสือความเรียง ซึ่งไม่ได้แต่งตามลักษณะนี้จะเรียกว่าอะไร

ในภาษาอังกฤษ เขาแบ่งหนังสือที่แต่งขึ้นเป็น ๓ ลักษณะ คือ **poem, prose – poem or poetical prose** และ **prose**, poem ตรงกับ **ร้อยกรอง** prose – poem เห็นจะตรงกับคำว่า **ร้อยแก้ว** และ prose ตรงกับ **ความเรียง** เพราะด้วยเหตุนี้ ในพจนานุกรมจึงให้คำนิยามคำร้อยแก้วว่า **ความเรียงที่สละสลวยไพเราะ เหมาะเจาะด้วยเสียงและความหมาย** เมื่อว่าตามคำนิยามนี้ หนังสือเทศน์ที่แต่งดี และหนังสือ เช่น พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เรื่องนางนพมาศเป็นต้น ก็จัดได้ว่าเป็นชนิดแต่งเป็นร้อยแก้ว แต่เป็นธรรมดาของสิ่งไม่ว่าอะไร เราจะแบ่งเป็นชนิด เป็นประเภทให้เด็ดขาดออกไปทีเดียว โดยไม่มีชนิดที่เหลื่อมล้ำหรือคาบเส้น เหมือนอย่างเราตัดขนมหาได้ไม่ เพราะฉะนั้นคำว่า **ร้อยแก้ว** จึงมีลักษณะคาบเส้นอยู่ในระหว่างร้อยกรองและความเรียงตามธรรมดาสามัญ เมื่อเป็นที่เข้าใจกันเป็นสามัญอยู่แล้วว่า ร้อยแก้วหมายความว่า ความเรียงที่ไม่ได้แต่งเป็นลักษณะร้อยกรอง ก็ดีแล้ว ปัญหาเรื่องผิดถูกก็ไม่มี เพราะคำก็เป็นแต่สัญลักษณ์หรือเครื่องหมายเพื่อสื่อสารทำความเข้าใจกันเท่านั้น

ความเรียง. prose
ร้อยแก้ว Prose-poem.
ร้อยกรอง. poem.

อะไรคือศิลป

กล่าวมาแล้วว่าวรรณคดีมีความหมายอย่างกว้าง ๆ เป็นสองนัย คือ **วรรณคดีทั่วไป** และ **วรรณคดีมีวรรณศิลป์** ตามนัยหลัง มีคำว่า วรรณศิลป์อยู่ด้วย วรรณศิลป์แปลว่าหนังสือที่มีศิลป[๑] อันเป็นคำที่มีปรากฏในภาษาไทยเป็นครั้งแรก อยู่ในพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสภา พระพุทธศักราช ๒๔๖๕ ตรงกับคำอังกฤษว่า the Art of Literature

ในบทนี้ จะกล่าวด้วยเรื่องศิลป ซึ่งเข้ามาพัวพันกับเรื่องวรรณคดีด้วยเหตุอย่างไร

ศิลปเป็นคำสันสกฤต พจนานุกรมให้คำนิยามไว้ว่า

ฝีมือ ฝีมือทางการช่าง การแสดงออกให้ปรากฏขึ้นได้อย่างงดงามน่าพึงชม และเกิดอารมณ์สะเทือนใจ (ส. ศิลฺป ป. สิปฺป ว่า ช่างฝีมืออย่างยอดเยี่ยม)

เมื่อกล่าวตามคำนิยามข้างบนนี้ ศิลปก็เหมือนกับลักษณะของวรรณคดี คือมีความหมายอย่างกว้างและอย่างแคบเป็นสองนัยเหมือนกัน คือ **ศิลปทั่วไป** และ **ศิลปเกี่ยวกับการแสดงออกทางอารมณ์**

สิ่งทั้งหลายในโลกนี้ ถ้าแบ่งอย่างกว้าง ๆ ก็มีสองอย่างเหมือนกัน คือ **สิ่งธรรมชาติ** และ **สิ่งไม่ใช่ธรรมชาติ**

กวีอังกฤษชื่อแลนเดอร์ (W.S. Landor) กล่าวว่า **ธรรมชาติข้าพเจ้ารัก และถัดจากธรรมชาติคือ ศิลปะ** (Nature I love and next to Nature, Art.)

---

[๑] ท่านจะอ่านว่าศิลป์หรือศิลปะตามใจท่าน ถ้าต้องการให้ท่านอ่านว่าศิลป์หรือศิลปะก็เขียนเป็นศิลป์หรือศิลปะบังคับไว้ให้อ่าน

ธรรมชาติที่กล่าวนี้ หมายถึงสิ่งทุกอย่างซึ่งเกิดเองมีเองตามธรรมดาแห่งโลกวิสัย เช่น รูป สี เสียง กลิ่น รสและความเคลื่อนไหว อันรู้ได้ด้วยอารมณ์ ซึ่งเข้าไปอยู่ในจิตใจเรา รวมความว่า สิ่งทุกอย่างซึ่งไม่ได้เกิดหรือมีขึ้น เพราะด้วยคนใช้ปัญญาและฝีมือ ผลิตสร้างขึ้น ก็เป็นสิ่งธรรมชาติ

ส่วนศิลปคือ สิ่งอยู่ตรงกันข้ามกับธรรมชาติ หมายถึงสิ่งทุกอย่างที่คนทำคนผลิตสร้างขึ้น เพราะฉะนั้น ความรู้ของคนเกี่ยวกับสิ่งทั้งสองอย่างข้างต้นนี้ จึงได้เรียกรวมว่าศิลปวิทยา

ความรู้เรื่องธรรมชาติ เป็นหน้าที่ของวิทยาศาสตร์ การผลิตสร้างสิ่งงามสิ่งไพเราะ เป็นหน้าที่ของศิลป มนุษย์อาศัยวิทยาศาสตร์ เป็นอำนาจบังคับพลังงานของธรรมชาติ เพื่อนำเอาไปใช้เป็นประโยชน์แก่ตน แต่มนุษย์อาศัยศิลป เพื่อแสวงหาความดีงามและความบันเทิงให้แก่จิตใจตน อย่างแรกเป็นเรื่องแสวงหาความรู้เป็นอำนาจเกี่ยวกับความสุขทางกาย อย่างหลังเป็นเรื่องแสวงหาความรู้สึก เป็นความดีงามเกี่ยวกับความสุขทางจิตใจ วิทยาศาสตร์เกี่ยวกับเรื่องเหตุผลข้อเท็จจริง เป็นไปในทางปัญญา ส่วนศิลปะ เป็นเรื่องเกี่ยวกับจิตใจ ความรู้สึกนึกเห็นเป็นไปทางจิตใจ

วิทยาศาสตร์และศิลปสองอย่างนี้ ย่อมมีลักษณะพัวพันกันอยู่ไม่มากก็น้อย สิ่งเดียวกัน อาจเป็นวิทยาศาสตร์และศิลป รวมอยู่ด้วยกันก็ได้ ถ้าเพ่งเล็งทางความรู้ ในแง่เหตุผล ก็เป็นเรื่องของวิทยาศาสตร์ ถ้าเพ่งเล็งทางความรู้สึก ในแง่จิตใจ ก็เป็นเรื่องของศิลป

รวงผึ้งที่ฝูงผึ้งสร้างขึ้น ถ้าดูในแง่วิทยาศาสตร์ ก็เป็นสิ่งธรรมชาติ เพราะฝูงผึ้งสร้างขึ้น ก็เพื่อประโยชน์แห่งความเป็นอยู่ของมัน ถ้าดูในแง่ศิลป เพ่งเล็งแต่ลักษณะเรียบร้อยงดงาม ก็เป็นเรื่องของความรู้สึก มากกว่าเรื่องทางเหตุผล

รวงผึ้งแม้ดูในแง่ศิลป จะเรียกว่าศิลปก็ได้โดยอนุโลมเท่านั้น คือเป็น **ศิลปธรรมชาติ** (natural arts) แต่รวงผึ้งเป็นสิ่งธรรมชาติ ไม่นิยมกันว่าเป็นสิ่งศิลปะหรือศิลปกรรมที่แท้จริง ตามหลักวิชาจะถือว่าเป็นศิลปก็เฉพาะแต่สิ่งที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ หรือมนุษย์เป็นผู้ผลิตสร้างขึ้นเท่านั้น ไม่ใช่การกระทำของมนุษย์ตามธรรมดาแห่งโลกวิสัย

มนุษย์เมื่อแรกเริ่มเดิมที ก็ไม่มีเครื่องนุ่งห่มและไม่มีที่อยู่อาศัย ตลอดจนสิ่งอื่น ๆ ก็ยังไม่มี เช่น อาหาร เครื่องมือเครื่องใช้เป็นต้น ซึ่งเป็นสิ่งที่ตนผลิตสร้างขึ้น ความเป็นอยู่ของมนุษย์ในระยะนี้มีลักษณะไม่ผิดแปลกเป็นพิเศษไปกว่าสัตว์อื่น

ต่อมาเมื่อมนุษย์มีความเจริญเป็นวิวัฒนาการขึ้นแล้ว จึงรู้จักผลิตสร้างสิ่งต่าง ๆ ขึ้นใช้ เพื่อประโยชน์ความเป็นอยู่ของตน ในชั้นต้น ก็ผลิตสร้างสิ่งเหล่านี้ขึ้นได้อย่างหยาบ ๆ ง่าย ๆ สักแต่ว่ามีขึ้นเท่านั้น ยังไม่เรียบร้อยงดงามอะไร ถึงระยะนี้ ก็จัดได้ว่ามีวัฒนธรรมแล้ว แต่ยังไม่มีวัฒนธรรมในแง่ของศิลปะ ครั้นเมื่อมนุษย์รู้จักผลิตสร้างสิ่งที่กล่าวเหล่านี้ขึ้นได้ดีกว่าเดิม มีความงามความเรียบร้อย ตามที่ตนต้องการทางจิตใจ เจริญเรื่อยเป็นลำดับมา สิ่งที่ผลิตสร้างก็เกิดเป็นศิลปกรรมขึ้น

สิ่งที่คนสร้างด้วยฝีมือดังกล่าวมาแล้ว ถ้าเป็นไปเพื่อประโยชน์ความเป็นอยู่ของตน เช่น การเพาะปลูก การครัว การสร้างที่อยู่อาศัย การทำเครื่องนุ่งห่มและเครื่องใช้ไม้สอย ถ้าสร้างขึ้นทำขึ้นด้วยความสามารถความชำนาญ ภาษาอังกฤษเรียกว่า arts of life คือ **ศิลปแห่งชีวิต** (ชีวศิลป์) หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า useful arts หรือ **สารัตถศิลป์** เพราะฉะนั้นเมื่อกล่าวถึงเรื่องฝีมือความรู้ความชำนาญ เกี่ยวกับการช่างการฝีมือ การค้าขายการขนส่ง การพูดการขีดเขียนหนังสือ การบำบัดโรคและอื่น ๆ อีกมากมาย ก็เรียกว่าศิลปทั้งนั้น

การศึกษาความรู้ไม่ว่าในวิชาไร กล่าวได้ว่าถ้าจะรู้เชี่ยวชาญจริง ย่อมมีเป็น ๓ ระยะ คือ ๑. **ระยะความรู้บริสุทธิ์** (pure knowledge) ๒. **ระยะความรู้ประยุกต์** (applied knowledge) และระยะที่ ๓ ซึ่งเป็นระยะสุดท้าย คือ **ศิลปะ** (arts)

คนที่มีความรู้ดี คือผู้ซึ่งรู้หลักวิชาเป็นพื้นความรู้มาก่อน เช่นเรียนวิชาแพทย์ ก็ต้องเรียนวิชาต่าง ๆ ซึ่งไม่เกี่ยวกับเรื่องภาษาโรคโดยตรง เช่น วิชากายวิภาคศาสตร์ (anatomy) และสรีรวิทยา (physiology) เป็นต้น ถ้าจะเรียนวิชาอักษรศาสตร์ ก็ต้องเรียนวิชาสัทศาสตร์ (phonetics) และวิชาสิเมนติก (semantics – วิชาว่าด้วยเรื่องความหมาย) ในตำรานิรุกติศาสตร์ (philology) และตำราภาษาศาสตร์ (linguistics) เสียก่อน ดังนี้ เป็นต้น

การเรียนวิชาเหล่านี้ เมื่อศึกษาได้เป็นพื้นความรู้แล้ว ใช่ว่าจะรักษาโรคเป็น หรือแต่งหนังสือเป็นก็หาไม่ เพราะฉะนั้นจึงได้ชื่อว่าเป็นความรู้บริสุทธิ์ เป็นความรู้เพื่อความรู้เท่านั้น ด้วยไม่มีเรื่องเกี่ยวกับเรื่องรักษาโรค หรือเรื่องแต่งหนังสือสักนิดเดียว ถ้าจะเทียบการศึกษาความรู้ที่เป็นวิชาดังกล่าวมานี้ กับการศึกษาทางพุทธศาสนาก็ได้แก่การศึกษาปริยัติธรรม คือ **ธรรมที่ต้องเล่าเรียน ได้แก่พระไตรปิฎก**

เมื่อมีความรู้บริสุทธิ์เป็นพื้นมาแล้ว ก็ถึงระยะความรู้ที่เรียกว่าประยุกต์ ประยุกต์แปลว่าปรับใช้ให้เป็นประโยชน์ คือศึกษาวิชาว่าด้วยการรักษาโรค หรือการแต่งหนังสือ จนสามารถรักษาโรค

หรือแต่งหนังสือได้ นี่เป็นความรู้ขั้นปฏิบัติ ตรงข้ามกับขั้นความรู้บริสุทธิ์ ซึ่งว่าในแง่หนึ่งก็เป็นความรู้ทางทฤษฎีนั่นเอง

ต่อไปเมื่อนำความรู้ที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมานี้ ไปใช้จนมีความสามารถ ความชำนาญ สิ่งที่ตนทำหรือปฏิบัติไป ก็เข้าขั้นระยะศิลปะไปในตัว เทียบได้กับการศึกษาขั้นปฏิเวธ คือ **เข้าใจตลอดลุล่วงผลปฏิบัติ**

ผู้ซึ่งมีการศึกษาระยะต้น คือความรู้บริสุทธิ์ แต่ไม่มีความรู้ระยะสองคือความรู้ประยุกต์ ก็เป็นผู้**มีวิชาท่วมหัวเอาตัวไม่รอด** ในวิชาที่ตนได้เล่าเรียนมา ผู้ซึ่งมีการศึกษาระยะสองคือขั้นประยุกต์ขั้นปฏิบัติ แต่ไม่มีความรู้ระยะต้น เป็นพื้นฐานความรู้ให้มั่นคงเสียก่อน ก็จะไม่สามารถทำอะไรได้ดียิ่งไปกว่าที่ตนเคยทำมา ถ้ามีสิ่งใดผิดแปลกหรือแตกต่างไปจากที่เคยเห็นหรือเคยทำมาก่อน ก็อาจไม่สามารถปรับปรุงความรู้ให้เข้ากันได้ดีกับสิ่งนั้นได้ตลอด

ผู้ใดมีความรู้ดีเป็นเฉพาะวิชาใด ทั้งในระยะหนึ่งและระยะสอง ท่านเรียกว่า **ผู้เชี่ยวชาญ** (specialist) ถ้าผู้ใดมีความสามารถทางความรู้วิชาใดเป็นพิเศษโดยเอกเทศ ถึงระยะศิลปะ ผู้นั้นก็ได้ชื่อว่า **ผู้ชำนัญพิเศษ** (expert) ในวิชานั้นเป็นเฉพาะ

วิชาต่าง ๆ ที่ศึกษากันในมหาวิทยาลัยประเทศทางตะวันตก เช่น ภาษาศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ปรัชญาเป็นต้น เรียกรวมว่า liberal arts แปลว่าศิลปกว้างขวาง (โอฬาริกศิลป์) เพื่อแยกจากวิชาชีพเป็นเฉพาะและวิชา **เทคนิควิทยา** (technology) ซึ่งว่าด้วยวิชาช่างเกี่ยวกับเครื่องยนต์กลไก ซึ่งตามปรกติไม่ได้รวมสอนอยู่ในมหาวิทยาลัย liberal arts บัญญัติเป็นคำไทยแล้วว่า **ศิลปศาสตร์** ผู้ที่สำเร็จความรู้จากมหาวิทยาลัย ก็ได้ปริญญามีคำว่า art หรือ ศิลปต่อท้ายชื่อของตนเป็นดั่งด้ามเชิดชูชื่อของตนเท่านั้น ว่ามีความรู้ถึงมาตรฐานขั้นสูง แต่จะรู้แค่ไหน รู้จริงหรือไม่จริงเป็นอีกเรื่องหนึ่ง เพราะด้ามต่อชื่อเป็นแต่บอกให้รู้ว่าศึกษามาจากสถานศึกษาที่สูงเท่านั้น ความสามารถมีแค่ไหนเป็นเรื่องของตนเอง

ครั้นต่อมาเมื่อแยกวิชาวิทยาศาสตร์ออกไปเป็นเอกเทศ วิชานอกนั้นก็ตกอยู่ในวิชาศิลปศาสตร์ แต่เมื่อแยกวิชาอื่นออกไปเป็นเอกเทศอีก วิชาหมวดศิลปศาสตร์ก็แคบเข้า คงหมายเฉพาะวิชาอักษรศาสตร์ ศิลปวรรณคดี และประวัติศาสตร์ ปรัชญาเป็นต้นเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นวิชาหมวดใหญ่หมวดหนึ่งใน ๓ หมวดใหญ่ คือวิชา **มนุษยศาสตร์** (humanities) อีกสองหมวดใหญ่คือ **วิทยาศาสตร์** (natural science) และ **สังคมศาสตร์** (social science) ถ้าจะรวบเข้าให้สั้น วิชาทั้งหมดก็มีอยู่สอง

หมวดเท่านั้น คือศิลปและวิทยาศาสตร์ ศิลปเป็นเรื่องเรียนรู้เกี่ยวกับคนทางวัฒนธรรมที่คนสร้างขึ้น และวิทยาศาสตร์เป็นเรื่องเรียนสิ่งแวดล้อมคนทางธรรมชาติ ที่โรงเรียนต่าง ๆ แบ่งส่วนวิชาเป็นแผนกศิลปและแผนกวิทยาศาสตร์ ก็มีความหมายเป็นไปตามทำนองที่กล่าวนี้

ยิ่งกว่านั้น ความรู้เรื่องไสยศาสตร์เกี่ยวกับมายิก (magic) ซึ่งเป็นคำบัญญัติขึ้นใหม่ หมายความถึงการใช้เล่ห์กระเท่ห์ ด้วยวิธีเสกคาถาอาคม เวทมนตร์ ลงเลขยันต์เป็นต้น ถ้าศึกษาและใช้ความรู้เรื่องมายิกเป็นไปในทางทำกฤตยายาแฝด และทำคุณไสยฝังรูปฝังรอยเป็นต้น ภาษาอังกฤษเรียกว่า black art แปลว่า **ศิลปดำ** (ดูเรื่องไสยศาสตร์ในศาสนาเปรียบเทียบของข้าพเจ้า)

ตามที่เล่ามานี้ จะเห็นว่าศิลปมีความหมายกว้างขวางมาก เป็นเรื่องการทำของคนด้วยความรู้ความชำนาญ ให้เกิดมีสิ่งที่ต้องการขึ้น เพื่อประโยชน์แก่การใช้สอยเกี่ยวกับเรื่องครองชีวิตหรืออาชีวศิลป์ นี่เป็นความหมายของคำ arts ในภาษาอังกฤษ ซึ่งเราแปลว่าศิลป ถ้าว่าอย่างไทยก็ได้แก่การช่างการฝีมือหรือหัตถศิลป์นั่นเอง

โดยเหตุที่การศึกษาเรื่องวรรณคดีและศิลปสมัยปัจจุบัน คล้อยไปตามตำราและความคิดเห็นของชาวตะวันตก ซึ่งจะไม่เอื้อเฟื้อเสียทีเดียวก็ไม่ได้ ข้อสำคัญจึงอยู่ที่รู้จักนำเอาความรู้เหล่านั้นเข้ามาปรับให้เข้ากับประเพณีและจิตใจของเรา ซึ่งสืบ ๆ ต่อเป็นประเพณีกันมา เพื่อรักษาบุคลิกลักษณะส่วนรวมของตนไว้ ให้มีความเจริญก้าวหน้าไปตามโลก

เรื่องศิลปที่กล่าวมาแล้ว เป็นลักษณะมีความหมายกว้าง ๆ คือเป็นศิลปทั่วไป อย่างเดียวกับเรื่องวรรณคดี ซึ่งมีวรรณคดีทั่วไป แต่ยังมีศิลปอีกลักษณะหนึ่ง ซึ่งมีความจำเป็นแก่ชีวิต ไม่น้อยไปกว่าการครองชีพ ศิลปทั่วไปเป็นเรื่องเกี่ยวกับกาย ส่วนศิลปะที่จะกล่าวต่อไป เป็นเรื่องเกี่ยวกับจิตใจ เป็นไปในทางบำรุงจิตใจให้มีความสดชื่นรื่นรมย์ ภาษาอังกฤษเรียกศิลปตามลักษณะนี้ว่า arts of pleasure หรือ **รมยศิลป์** ที่มีคำกล่าวในภาษาอังกฤษว่า **ศิลปคือชีวิต** เมื่อคิดดูก็เป็นความจริง เพราะไม่ว่าสิ่งใดที่มนุษย์สร้างขึ้นด้วยฝีมือความรู้ความชำนาญ ก็เพื่อความสะดวกความสบายและความบันเทิงใจทั้งนั้น ถ้าจะแบ่งศิลปะที่ว่านี้ ก็มี ๓ ลักษณะ คือ

๑. **ศิลปศาสตร์** (liberal arts) ดั่งกล่าวมาแล้ว
๒. **จริยศิลป์** (arts of conduct) ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องความประพฤติทางกิริยามารยาท
๓. **รมยศิลป์** (arts of pleasure) เกี่ยวกับเรื่องความงามความไพเราะ

ในบรรดาสิ่งที่สร้างขึ้นเกี่ยวกับศิลปหรือศิลปกรรมเพื่อความบันเทิงมีอยู่ ๕ ประเภท คือ

๑. **สถาปัตยกรรม** (architecture) เกี่ยวกับการก่อสร้างอาคาร สถานที่ ปราสาท โบสถ์ วิหาร อนุสาวรีย์ และสถานที่อื่น ๆ อันมีลักษณะงามพึงตาพึงใจเป็นสถาปัตยศิลป์

๒. **ประติมากรรม** (sculpture) เกี่ยวกับการปั้น แกะสลัก และหล่อ ให้เกิดเป็นพระพุทธรูป เทวรูป และรูปคนเป็นต้น

๓. **จิตรกรรม** (painting) เกี่ยวกับการวาด การเขียนภาพ ระบายสีภาพ

๔. **ดุริยางคศิลป์** (music) เกี่ยวกับดุริยางค์ ดนตรีและการขับร้อง

๕. **วรรณคดี** (literature) เกี่ยวกับเรื่องแต่งหนังสือซึ่งมีวรรณศิลป์

ศิลปะประเภทหนึ่งถึงสาม คือสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรม ลางทีก็รวมเรียกในภาษาอังกฤษว่า static arts **(อจลศิลป์)** ส่วนประเภทสี่ คือดุริยางคศิลป์เรียกว่า dynamic arts **(พลวัตศิลป์** คือ ศิลปที่มีการเคลื่อนไหว) ลางตำราก็เรียกว่า fugitive arts คือ **ศิลปหนีได้** (เดี๋ยวนี้ไม่หนีแล้ว เพราะอัดเสียงเอาไว้ได้) ลางทีก็เรียกสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรมว่า space arts คือ **ศิลปกินเนื้อที่ในอวกาศ** ลางทีก็เรียกว่า visual arts คือ **ศิลปทางตา** หรือ **จักษุศิลป์** ส่วนสถาปัตยกรรมและประติมากรรม ลางทีก็รวมกันเรียกว่า plastic arts คือ **ศิลปปูนปั้น**

ศิลปะ ๕ ประเภทนี้ รวมเรียกหมดด้วยกันว่า fine arts คำว่า fine ในที่นี้ หมายความถึงคุณสมบัติที่มีลักษณะบริสุทธิ์สมบูรณ์เป็นที่เร้าใจคนดูคนฟัง เพราะด้วยความงามความไพเราะ คำว่า fine arts นี้ แต่เดิมในภาษาไทยใช้ว่า **ประณีตศิลป์** แต่คำประณีตหมายถึง ดียิ่ง ละเอียด อันเป็นไปทางฝีมือและ **เทคนิค** (ดูคำอธิบายในบทที่ว่าด้วยเรื่องเทคนิค) ไม่ได้เกี่ยวกับเรื่องอารมณ์โดยตรง ภายหลังจึงเปลี่ยนเป็นใช้ว่า **วิจิตรศิลป์** ซึ่งก็ไม่สู้ตรงนัก เพราะวิจิตรแปลว่า งดงาม แปลก น่าพิศวง เท่านั้น

ในภาษาอังกฤษยังเรียกศิลปะ ๕ ประเภทนี้เป็นอีกชื่อหนึ่งว่า creative arts แปลว่า **ศิลป–สร้างสรรค์** ใช้กันว่า **ศิลปเนรมิต** ก็มี คำว่า creative หมายถึงการสร้างขึ้นจาก**อารมณ์สะเทือนใจ** (emotion) หรือจาก **จินตนาการ** (imagination) ด้วย **การแสดงออก** (expression) เพราะฉะนั้น วิจิตรศิลป์ ลางทีก็เรียกว่า **ศิลปสะเทือนใจ** (emotive arts) **ศิลปจินตนาการ** (imaginative arts) หรือ **ศิลปแสดงออก** (expressive arts) สามคำนี้เหมาะและตรงกับลักษณะของศิลปะทั้ง ๕ ประเภทนี้ โดยเหตุที่คำว่าสะเทือนใจ จินตนาการและการแสดงออก เป็นบ่อเกิดหรือหัวใจของศิลปะทั้ง ๕ ประเภทนี้จึงจะได้กล่าวเป็นอรรถาธิบายความหมายของคำทั้ง ๓ นี้เป็นเฉพาะบทแต่ละคำทีหลัง (ดูบทที่ว่าด้วยคำทั้งสามนี้)

อนึ่ง ถ้าพิจารณาศิลปะทั้งห้าอย่างนี้ ไม่มีศิลปะเกี่ยวกับละครหรือ **นาฏศิลป์** (dramatic arts) อยู่ด้วย ความจริงนาฏศิลป์ก็เป็นวิจิตรศิลป์โดยแท้ด้วยสาขาหนึ่ง แต่ที่ไม่แยกไว้เป็นเอกเทศ ก็เพราะนาฏศิลป์เป็นส่วนหนึ่งของวรรณคดีและของดุริยางคศิลป์ คือต้องมีเรื่องแต่งขึ้น ถ้าเรื่องนั้นมีดนตรีประกอบ ก็ต้องมีเรื่องแต่งดนตรีด้วย ส่วนการออกท่าร่ายรำ (acting and dancing) แม้เป็นศิลปลักษณะหนึ่งโดยเฉพาะ แต่ก็เป็นเพียงส่วนหนึ่งของนาฏศิลป์เท่านั้น ลางทีเรียกประติมากรรม และจิตรกรรม สองอย่างเท่านั้นว่าศิลป ส่วนนอกนั้นคือสถาปัตยกรรม ดุริยางคศิลป์ วรรณคดี และนาฏศิลป์แยกเป็นเฉพาะชื่อ ๆ ไป ไม่เรียกว่าศิลป นี่ก็ไปตรงกับของเราที่ใช้กันอยู่แต่เดิมเมื่อพูดถึงศิลปก็หมายถึงการช่างการฝีมือเท่านั้น

ที่เรียกกันเป็นหลายชื่อหลายอย่าง จนสับสนไขว้เขวกัน ก็คงเกิดจากต่างสำนักครูต่างสำนักอาจารย์ใช้เรียก ที่นำเอามากล่าวไว้ด้วย ก็เพื่อประโยชน์เป็นความรู้อยู่บ้างไม่มากก็น้อย ไม่เช่นนั้นก็อาจเข้าใจไขว้เขวขึ้นได้ เพราะเป็นธรรมดาของคำพูด ถ้าใช้พูดกันตามธรรมดา ก็เข้าใจกันได้ แต่เมื่อเป็นเรื่องวิชาที่เรียกว่า **ศาสตร์** ก็ต้องหาคำจำกัดความ ความลำบากก็อยู่ที่ตรงนี้ แม้แต่การแบ่งลักษณะวิชาก็ไม่เหมือนกับที่เราแบ่งกันตามธรรมดา เพราะเมื่อแบ่งกันให้ละเอียด ก็จะปรากฏว่ามีสิ่งที่เป็นปัญหาเหลื่อมล้ำคาบเส้นกันอยู่เสมอไม่มากก็น้อย

เท่าที่บรรยายมานี้ เป็นเรื่องแยกประเภทของวิจิตรศิลป์ อันเป็นเรื่องเกี่ยวกับศิลปเท่านั้น ยังไม่ใช่ตัวศิลปโดยตรง ถ้าจะถามว่าอะไรคือศิลป ก็ตอบมาแล้วข้างต้นว่า ศิลปคือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเป็นรูปมีลักษณะกระทำให้เกิดอารมณ์ แต่นี่เป็นเพียงสิ่งที่เกิดมีขึ้นจากศิลปะ ซึ่งเรียกว่าศิลปกรรมเท่านั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็อะไรเล่าที่เป็นตัวศิลปที่แท้จริง ตอบว่าศิลปเป็นเรื่องมีอยู่ในใจ จึงเป็นสิ่งไม่มีตัวตนคือนามธรรม ถ้าต้องการให้มีรูปร่างเป็นสิ่งมีตัวตนคือรูปธรรม ก็ต้องแสดงออกจากความรู้สึกในใจ ให้ปรากฏออกเห็นภายนอกใจ คือให้เกิดเป็นรูปเป็นภาพเป็นเสียงเป็นสีหรือเป็นหนังสือเสียก่อนจึงจะเกิดเป็นสิ่งที่เราเรียกว่าศิลปกรรมได้

คนเราเมื่อมีอะไรมากระทบใจ ก็ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นสุขหรือเป็นทุกข์ สิ่งที่มากระทบใจคือรูป รส กลิ่น เสียง และสัมผัส ซึ่งในพุทธศาสนาเรียกว่าอารมณ์ แปลว่าเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ส่วนความรู้สึกซึ่งทำให้เกิดเป็นอารมณ์สุขหรือทุกข์ ภาษาอังกฤษเรียกว่า emotion แปลว่า อารมณ์สะเทือนใจ หรือความสะเทือนใจ อันเกิดมีขึ้นจากมีสิ่งใดมากระทบใจกระทำให้อารมณ์ดีหรืออารมณ์เสียไปชั่วขณะหนึ่ง อารมณ์สะเทือนใจนี้แหละ ที่เป็นตัวการให้เกิดศิลปซึ่งมีทั้งที่ดีและไม่ดี และที่เป็นกลาง ๆ ไม่ดีไม่ชั่ว

คนเราเมื่อเกิดอารมณ์สะเทือนใจขึ้นแล้ว ตามปรกติก็ทนนิ่งต่อไปไม่ไหว ต้องแสดงความรู้สึกนี้ออก ในภาษาอังกฤษเรียกว่า expression แปลว่า **การแสดงออก** ซึ่งตามธรรมดาก็แสดงออกให้ปรากฏเห็น เป็นกิริยาอาการต่าง ๆ สุดแต่อารมณ์จะนำไป ถ้าเป็นผู้มีความรู้และฝีมือ ก็จะใช้ความรู้และฝีมือนี้ ซึ่งเรียกว่า **เทคนิค** (technique ดูบทที่ว่าด้วยเรื่องนี้) ให้เกิดเป็นรูป เสียง สี และตัวหนังสือปรากฏขึ้นเป็นรูปธรรม คือเกิดเป็นศิลปกรรมขึ้น เหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า **ศิลปคืออารมณ์สะเทือนใจ ผ่านสู่ความคิดและกำหนดขึ้นเป็นรูป** ART is **Emotion,** passed through **Thought,** and fixed in **Form.** – Delsorte) หมายความว่า เมื่อเกิดอารมณ์สะเทือนใจแล้ว ก็ให้อารมณ์นี้ ผ่านเข้าไปในความคิด และกำหนดให้เกิดเป็นรูปขึ้น

อารมณ์สะเทือนใจนี้ ถ้าจะกล่าวไป ยังไม่เป็นศิลปโดยตรง เป็นแต่ตัวการที่ทำให้เกิดศิลปขึ้นโดยตรง และการแสดงออกให้เกิดเป็นรูปขึ้นได้ ก็ต้องอาศัยความรู้ที่เรียกว่าเทคนิค ถ้ารูปที่แสดงออก มีความงามความไพเราะ รูปนั้นก็เป็นศิลปกรรมขึ้น ในสิ่งที่เป็นศิลปกรรม สิ่งต่าง ๆ ซึ่งมนุษย์สร้างขึ้นจะเป็นภาษา (ทางคำพูดทางเสียงทางสีเป็นต้น) ลักษณะใด ๆ ก็ตาม เมื่อมีเจตนาแสดงออกเพื่อเร้าให้คนเกิดอารมณ์สะเทือนใจ สิ่งนั้นก็เป็นศิลปกรรม และศิลปกรรมใด จะดีวิเศษหรือสูงเพียงใดก็แล้วแต่ลักษณะของศิลปกรรมนั้น สามารถเร้าอารมณ์ความสะเทือนใจ ให้แก่มวลชนซึ่งได้รับการอบรมมาดีแล้วเป็นจำนวนมากที่สุดและเป็นเวลายาวนานที่สุด ศิลปกรรมนั้น จึงจะได้ชื่อว่าเป็นศิลปกรรมอันยิ่งใหญ่ (F.W. Ruckstull, Great Works of Art.)

ตรงกันข้าม ศิลปกรรมใด ซึ่งแสดงออกเป็นรูป สี เสียง หรือตัวหนังสือ (วรรณกรรม) ทำให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจ เป็นไปทางฝ่ายต่ำ บ่อนจิตใจคนส่วนมากให้เสื่อมโทรม ศิลปกรรมนั้นก็เป็นศิลปะที่เลวที่ชั่ว เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่า ศิลปในตัวของมันเอง ก็มีทั้งที่ดีและที่ชั่ว และที่เป็นกลาง ๆ ไม่ดีไม่ชั่วก็มี แต่นี่เป็นเรื่องในแง่ของศีลธรรม ไม่ใช่เรื่องในแง่ของศิลป ซึ่งเพ่งเล็งเรื่องการแสดงออกแห่งศิลป ว่างามหรือไม่งาม เพราะหรือไม่เพราะ ดีหรือเลวเท่านั้น

อารมณ์ — ผ่านการแสดงออกด้วยเทคนิค → ศิลปกรรม
↓
กระทบอารมณ์ความรู้สึก

ขั้น-ศีลธรรม
ขั้น-ศิลปะ

๔

ศิลปบริสุทธิ์และศิลปประยุกต์

ข้าพเจ้าจะขอสมมติเรื่องเป็นต่างว่า ข้าพเจ้านั่งปล่อยใจผ่อนอารมณ์อยู่คนเดียวในท่ามกลางความมืดของกลางคืน มองไม่เห็นหนอะไรได้ถนัดดูมืดตื้อไปหมดทุกหนทุกแห่ง รู้สึกประหนึ่งว่าความมืดมีตัวตนห้อมล้อมอยู่รอบตัว แล้วยังปกแผ่ไปทั่วหาเขตสุดไม่ได้ แหงนดูบนท้องฟ้า เห็นดวงดาวพราวพร่างดูยิบ ๆ ระยับตา อากาศสงบและเงียบฉี่ แม้ลมที่โชยมาเป็นคราว ๆ ก็หยุดพัดในท่ามกลางความมืดความเงียบที่มีแต่ความดึกลึกอย่างนี้ ย่อมทำให้เกิดความรู้สึกเปล่าเปลี่ยววิเวกใจ ดึงดวงจิตให้แส่คิดไปได้ต่าง ๆ คิดแล้วก็นึกเห็นภาพขึ้นทางใจเกิดอารมณ์สะเทือนใจไปตามเรื่องที่นึก ข้าพเจ้าอาจเกิดความรู้สึกเบิกบานใจหรือเศร้าใจวังเวงใจก็ได้ หรือรู้สึกพิศวงงงงวยในความกว้างใหญ่ไพศาลแห่งท้องฟ้า อันเป็นส่วนหนึ่งของสกลจักรวาล รู้สึกว่าลึกซึ้งและลึกลับใหญ่โตมโหฬารเกินปัญญาความสามารถอันกระจ้อยร่อยที่จะนึกเห็น และอนุมานได้ถูกต้องว่า ไปหมดเขตสิ้นสุดลงที่ตรงไหนก็ได้ ข้าพเจ้ารู้สึกเกิดอารมณ์สะเทือนใจอย่างนี้แล้ว ก็อดอยู่ไม่ได้ ต้องหาทางระบายความรู้สึกนี้ สำแดงให้ปรากฏออกมา โดยอาศัยหนังสือ เสียง สี หรือสิ่งอื่นแล้วแต่ถนัด เป็นสื่อนำให้ออกมาเป็นรูปร่างอย่างงาม คือเป็นรูปสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม ดุริยางคศิลป์ หรือวรรณคดี กระทำให้ผู้อื่นมีโอกาสร่วมความรู้สึกอย่างนี้กับข้าพเจ้าด้วย การแสดงออกเป็นรูปร่างอย่างนี้ เรียกว่าศิลปกรรม ข้าพเจ้าแสดงออกเพราะด้วยมีอารมณ์สะเทือนใจ ไม่มีความมุ่งหมายเพื่อประโยชน์จะสั่งสอนใครให้วิชาความรู้แก่ใคร ไม่ใช่แสดงออกเพื่อโฆษณาเพื่อขายเพื่อสินจ้าง หรือเพื่อประโยชน์อะไรนอกจากเพื่อความพอใจหรือความบันเทิงใจของตนเองเท่านั้น เป็นอย่างข้าพเจ้าร้องเพลงเล่น แต่งกลอนเล่น ปั้นรูปเล่น เขียนรูปเล่น สิ่งที่ข้าพเจ้าแสดงออกอย่างนี้เรียกว่า **ศิลปบริสุทธิ์** เพราะไม่ได้มุ่งเป็นอย่างอื่น นอกจากความพอใจของตนเท่านั้น

ศิลปบริสุทธิ์มีตั้งแต่ชั้นต่ำไปถึงชั้นสูง ถ้าการแสดงออกของศิลปเกิดจากความนึกที่สูง สามารถจูงจิตใจผู้อ่านผู้ดูหรือผู้ฟัง ให้เกิดกำลังความเลื่อมใส ศรัทธา พาจิตใจให้เลื่อนลอยขึ้นสู่ธรรมารมณ์อันสูง เหนือโลกที่เกลือกกลั้วอยู่ด้วยโลกิยสุขก็ดี หรือการแสดงออกนั้น มีลักษณะลึกซึ้งใหญ่โตมโหฬาร มีความสง่างามน่าเกรงขามและน่าเคารพบูชา กระทำให้ตื่นตาตื่นใจ พิศวงงงงวยอย่างที่ในภาษาอังกฤษเรียกว่า sublime ก็ดี ถ้าศิลปกรรมใดมีลักษณะอย่างนี้ท่านเรียกว่า **อธิศิลป์** (high art) คือเป็นศิลปชั้นสูง เพราะสามารถโน้มน้าวเกลากล่อมจิตใจให้ผ่องใส มีแต่คุณงามความดี ศิลปกรรมเช่นมหากาพย์รามายณะของฤษีวาลมีกิ (วรรณคดี) นครวัด (สถาปัตยกรรม) พระพุทธรูปพระชินราช

(ประติมากรรม) เหล่านี้ จัดว่าเป็น อธิศิลป์ ซึ่งถ้าเอาเข้าเทียบกับการแสดงออกเป็นศิลปเล็ก ๆ น้อย ๆ แม้เป็นศิลปบริสุทธิ์ด้วยกัน แต่ก็มีลักษณะต่ำสูงผิดกัน เห็นได้ชัดอยู่แล้วในตัว

ถ้าจะถามว่า เมื่อกี้นี้ข้าพเจ้านั่งอยู่ในท่ามกลางความวิเวกวังเวงใจเวลากลางคืน เกิดอารมณ์สะเทือนใจขึ้นแล้ว ใช่ว่าจะแสดงความรู้สึกนั้นออกมาทันทีทันใดก็หาไม่ ถ้าว่าในทางวรรณคดีและดุริยางคศิลป์ ก็พอจะนึกแต่งได้ในขณะนั้น แต่ถ้าเป็นทางปั้นทางวาดเขียน แสดงออกขณะนั้นไม่ได้แน่ ความจริงการแสดงออกเป็นศิลป ไม่ใช่ว่าจะต้องแสดงออกขณะนั้น จะแสดงออกเมื่อภายหลังก็ได้ โดยอาศัยอำนาจนึกเห็นซึ่งยังมีอยู่ในความจำ เป็นเครื่องช่วยให้ระลึกเห็น และฟื้นความรู้สึกให้กลับมีขึ้นใหม่ได้อีก ในขณะที่ยังไม่เลือนรางห่างไปจากความจำ ถ้าทิ้งไว้ช้าให้ล่วงเวลานาน ก็กลับฟื้นให้มีขึ้นใหม่ไม่ได้เพราะลืม ข้าพเจ้าสามารถนึกเห็นได้ เพราะสิ่งที่นึกเห็นนั้นเคยประสบพบมาก่อนแล้ว ถ้ายังไม่เคยประสบและเจนกับสิ่งนั้นมาก่อน ข้าพเจ้าก็จะไม่สามารถใช้อำนาจนึกเห็นแสดงออกเป็นศิลป และสร้างศิลปกรรมเป็นอย่างดีขึ้นได้ เปรียบเหมือนคนยังไม่เคยมีลูก จะรู้สึกเรื่องรักลูกอย่างแสนจะสุดสวาท ให้เท่ากับผู้ที่เขาเคยมีลูก และเคยรักลูกมาแล้วได้อย่างไร

คราวนี้ต่างว่าข้าพเจ้าปั้นรูปวาดภาพแต่งบทเพลงแต่งหนังสือ ไม่ใช่เพื่อความบันเทิงใจตนเอง ไม่ใช่ประพันธ์ศิลปเพื่อศิลป แต่ประพันธ์ขึ้นมุ่งเพื่อประโยชน์อย่างอื่น เช่น เพื่อขาย เพื่อสินจ้างเพื่อโฆษณาชักชวนเป็นต้น สิ่งที่ประพันธ์ขึ้นแม้เป็นศิลป แต่ก็ไม่ใช่ศิลปบริสุทธิ์ เป็นศิลปซึ่งเรียกในภาษาอังกฤษว่า applied arts **หรือประยุกตศิลป์** คือเป็นศิลปมุ่งเอาไปใช้เป็นประโยชน์อื่น ไม่เป็นศิลปที่แท้ที่บริสุทธิ์ในตัวของมันเอง

เรื่องศิลปก็เหมือนกับเรื่องอื่น ๆ แยกลักษณะให้เด็ดขาดจากกัน ว่าไหนเป็นศิลปบริสุทธิ์และไหนเป็นศิลปประยุกต์หาได้ไม่ ถ้าเป็นศิลปกรรมที่อยู่คาบเส้นก็แยกได้ยาก เช่น โบสถ์วิหารวัดสุทัศนเทพวราราม วัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดเบญจมบพิตร เป็นสถาปัตยกรรมไทยที่สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ทางพระพุทธศาสนา ใครเล่าจะปฏิเสธว่าไม่ใช่ศิลปบริสุทธิ์ ภาพและลวดลายที่ประดับโบสถ์และวิหารใครเล่าจะปฏิเสธว่าไม่ใช่ศิลปบริสุทธิ์ทางจิตรกรรม พระพุทธรูปที่งาม สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่สักการบูชาใครเล่าจะปฏิเสธว่าไม่ใช่ศิลปบริสุทธิ์ทางประติมากรรม บทสวดและบทเพลงสำหรับขับร้องในโบสถ์ฝรั่งมีเครื่องดนตรีคลอและประสานเสียงไปด้วย ขณะเมื่อประกอบพิธีกรรมตามลัทธิ ก็เป็นเรื่องประโยชน์ปลุกประสาทอินทรีย์คริสตศาสนิกชน ให้บังเกิดความเร้าใจเลื่อมใสศรัทธา ใครเล่าจะปฏิเสธว่าไม่ใช่ศิลปบริสุทธิ์ทางดุริยางคศิลป์ หนังสือพระปฐมสมโพธิของกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ประพันธ์ขึ้นเพื่อศาสนา ใคร่เล่าจะปฏิเสธว่าไม่ใช่ศิลปบริสุทธิ์ทางวรรณศิลป์

ตัวอย่างที่นำมาอ้างข้างบนนี้ ถ้าว่ากันที่ถูกก็ไม่ใช่ศิลปบริสุทธิ์แท้ เพราะประพันธ์ขึ้นเพื่อประโยชน์ทางศาสนาทั้งนั้น ควรเป็นศิลปประยุกต์ แต่ก็ไม่ใช่ เพราะเป็นศิลปที่แสดงออกอย่างงามเท่ากับมีชีวิตจิตใจของผู้ประพันธ์แทรกอยู่ในนั้น จึงเป็นศิลปบริสุทธิ์มากกว่าเป็นศิลปประยุกต์ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง เรานำศิลปบริสุทธิ์ไปใช้เพื่อประโยชน์อีกทางหนึ่ง ซึ่งไม่ใช่เพื่อศิลป เรามองดูพระพุทธรูปที่งามจับใจ มองดูเพื่อชมความงามทางศิลป หรือมองดูเพื่อเคารพบูชา ก็ได้ทั้งสองสถาน เราอ่านหนังสือพระปฐมสมโพธิ เราอ่านเพื่อหาความรู้สึกทางความไพเราะหรือความงามของวรรณคดี หรืออ่านเพื่อความรู้ ก็ได้ทั้งสองสถาน ภาพระบายสีที่ผนังโบสถ์ ก็เป็นทั้งศิลปะและความรู้ เป็นศิลปบริสุทธิ์ก็ได้ เป็นศิลปประยุกต์ก็ได้ ถ้าเป็นภาพเขียนขึ้นสำหรับประกอบเรื่องในหนังสือตำรา ก็บอกได้ง่ายว่าเป็นภาพศิลปประยุกต์ แต่ถ้าเขียนขึ้นสำหรับประกอบเรื่องที่ไม่ใช่ตำรา เช่น ภาพประกอบเรื่องขุนช้างขุนแผนก็ตอบได้ยาก เพราะใกล้เข้าไปทางแดนของศิลปบริสุทธิ์มากกว่าศิลปประยุกต์ การแยกจึงลำบากอยู่ที่เรื่องเหลื่อมล้ำ ตรงที่คาบเส้นเป็นเขตปันเขตแดนกัน

ถ้ายกเอาคนขึ้นมาเปรียบ คนทุกคนถ้าดูไปก็มีรูปร่างหน้าตาไม่เหมือนกันสักคน ถ้าดูกันตามธรรมดาก็เป็นคนเหมือนกันหมด ถ้าเปรียบคนกับลิงก็เป็นสัตว์คล้ายคน ระหว่างลิงด้วยกันก็มีลิงหลายอย่างต่างชนิด ลางชนิดลักษณะห่างไกลกับคน แต่ลางชนิดก็ใกล้คนเข้ามา คนลางคนที่ใกล้ไปข้างลิงก็มี เพราะฉะนั้นท่านจึงว่า สิ่งทั้งหลายเหมือนกันแต่ไม่เหมือนกัน เพราะมีลักษณะเหลื่อมล้ำกันอยู่เป็นชั้น ๆ จะเพียรแบ่งออกให้ได้เด็ดขาดตอนที่เป็นเขตปันเขตแดนกัน ย่อมแยกไม่ได้ แยกได้แต่เป็นประมาณเท่านั้น ขืนแยกให้ละเอียดเอาให้ได้ ก็เป็นแยกเส้นผม ในที่สุดก็ไม่รู้ว่าอะไรคือคนนี้ฉันใด การแบ่งศิลปเป็นศิลปบริสุทธิ์และศิลปประยุกต์ตอนที่อยู่คาบเส้นกันให้ได้เด็ดขาดก็ฉันนั้น ที่แบ่งแยกก็เป็นเพียงประมาณ เพื่อประโยชน์เป็นความรู้และการอธิบายเท่านั้น จะแบ่งกันให้เด็ดขาดแน่นอน เหมือนตัดขนมออกเป็นชิ้น ๆ หาได้ไม่

เรื่องศิลปะของชาวตะวันตกแต่เดิมมา ก็เหมือนกับของเรา ไม่ได้แยกเป็นบริสุทธิ์และประยุกต์ สิ่งใดสร้างขึ้นอย่างงามเป็นที่เจริญตาเจริญใจก็เป็นศิลปะ ไม่ได้แยกสรรปันส่วนว่าสร้างหรือทำขึ้นเพื่อมุ่งหมายเป็นประโยชน์อะไร ซ้ำยังไม่ได้แยกด้วยว่าอย่างไหนเป็นวิทยาศาสตร์และอย่างไหนเป็นศิลปะ เพิ่งจะมาแยกเป็นศิลปะและวิทยาศาสตร์เมื่อราวร้อยปีนี่เอง ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยแต่เดิม ก็ยังมีคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ (Faculty of Arts and Science) รวมกันอยู่ ที่เกิดแบ่งแยกกันขึ้นก็เมื่อมีการประดิษฐ์ทำสิ่งของด้วยเครื่องจักร เกิดเป็นงานอุตสาหกรรมอย่างกว้างขวางขึ้น สิ่งที่ประดิษฐ์ด้วยเครื่องจักร ทำได้เรียบร้อยงดงาม ดีกว่าทำด้วยฝีมือ ทั้งอาจถ่ายแบบจำลองออกเหมือนของเดิม ได้เป็นจำนวนมาก ๆ และขายได้มาก ๆ มีราคาถูกกว่าทำด้วยฝีมือ สิ่งเหล่านี้ถึงว่าจะงดงามและทำได้อย่างประณีตดีกว่าทำด้วยฝีมือ แต่ตามธรรมดาย่อมขาดชีวิตจิตใจของผู้ทำซึ่ง

ถือว่าเป็นหัวใจของศิลปะ คือไม่ทำให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจโดยแท้ และเป็นของจำลองจากต้นเดิมเท่านั้น เนื่องด้วยเหตุนี้จึงได้เกิดแยกศิลปะออกเป็นบริสุทธิ์และประยุกต์ จำกัดเอาแต่ศิลปะซึ่งประกอบกับของใช้ เช่นการสลักแกะรูปและลวดลาย ลงบนภาชนะหรือของใช้ที่ทำขึ้น หรือเขียนภาพและลวดลายลงบนถ้วยชามหรือสิ่งอื่น ๆ เหล่านี้เป็นต้น กำหนดให้เป็นประเภทศิลปประยุกต์โดยแท้ ประยุกตศิลปอย่างนี้ ลางทีก็เรียกว่าศิลปอุตสาหกรรม (industrial arts) ข้อสำคัญของศิลปอุตสาหกรรม อยู่ที่ทำได้ประณีตงดงามเป็นของน่าใช้ มีภาพหรือลวดลายประกอบ ภาพและลวดลายเหล่านี้ถ้าต่างว่าแยกออกจากสิ่งที่ประกอบ ก็ไม่เป็นประโยชน์ใช้อะไรไม่ได้โดยลำพัง ต้องประกอบอยู่กับสิ่งที่เป็นของใช้ จึงจะเห็นประโยชน์ทางศิลปะ

เมื่อแยกศิลปะออกเป็นประยุกตศิลป์ส่วนหนึ่งแล้ว เหลือแต่ศิลปบริสุทธิ์จึงเรียกศิลปบริสุทธิ์ว่าวิจิตรศิลป์ และนำเอาดุริยางคศิลป์และวรรณคดีรวมเข้าด้วย คำว่า ศิลป ซึ่งเดิมหมายถึงฝีมือการช่างจึงขยายความหมายกินไปถึงสองอย่างหลังนี้ด้วย เพราะมีบ่อเกิดของศิลปะร่วมกัน คืออำนาจนึกเห็นต่างกันแต่ทางเทคนิคซึ่งแสดงออกเป็นรูปศิลปะหรือศิลปกรรมเท่านั้น เรื่องศิลปะของชาวตะวันตกมีมาอย่างนี้ เมื่อกล่าวว่าวรรณคดีเป็นวรรณศิลป์ ถ้าไม่ทราบเค้าเงื่อนว่าเดิมมีมาอย่างไร ก็อาจรู้สึกแปลกหู ทั้งยังมีคำว่าศิลปบริสุทธิ์และศิลปประยุกต์ ซึ่งแบ่งแยกลักษณะออกจากกันไม่เด็ดขาดลงไปก็อาจทำให้งงได้ในครั้งแรก ๆ เพราะเป็นคำเกิดใหม่ยังไม่เข้าใจกันทั่วถึง ซ้ำเรื่องของศิลปะก็ไม่สิ้นสุดลงเพียงเท่านี้ ยังมีศิลปะอีกประเภทหนึ่งเรียกว่าพาณิชยศิลป์ (commercial arts) คือเป็นศิลปะประดิษฐ์สร้างขึ้นเพื่อขาย พาณิชยศิลป์แม้มีลักษณะเป็นวิจิตรศิลป์ แต่มักจะสมบูรณ์ทางเทคนิคเท่านั้น ส่วนทางศิลปะโดยตรงมักจะบกพร่อง เพราะผู้ประดิษฐ์สร้างมุ่งประโยชน์แต่จะให้เป็นที่พอใจแก่ผู้ซื้อหรือผู้จ้างทำ คือ ทำตามใจผู้ซื้อผู้จ้าง เป็นอย่าง**ปลูกเรือนตามใจผู้อยู่ ผูกอู่ตามใจผู้นอน** มากกว่าสร้างขึ้นตามความรู้สึกทางอารมณ์สะเทือนใจของตน แล้วแสดงออกตามความพอใจและบันเทิงใจของตนเอง เหตุนี้ศิลปกรรมที่เป็นพาณิชยศิลป์ ส่วนมากจึงขาดชีวิตชีวาของผู้ประพันธ์อันมีอยู่ในศิลปกรรมนั้น

ยกตัวอย่างทางวรรณคดีขึ้นมาเป็นอุทาหรณ์ ถ้ามีใครเขามาว่าจ้างให้แต่งกลอนพรรณนาเรื่องเรื่องหนึ่ง กำหนดให้แต่งว่าจะต้องกล่าวให้มีข้อความอย่างนั้น ๆ ให้มีขนาดยาวเท่านั้น ๆ และต้องการให้แต่งเสร็จภายในกำหนดเวลาเท่านั้นเท่านี้ ข้าพเจ้ามุ่งประโยชน์เห็นแก่สินจ้าง ต้องแต่งอยู่ในสถานการณ์ที่บังคับซึ่งกำหนดมาให้ มากกว่าแต่งด้วยมีอารมณ์สะเทือนใจ และแต่งด้วยความพอใจหรือรู้สึกสนุกตามอำเภอใจของตนเอง เรื่องที่ข้าพเจ้าแต่งขึ้นจึงมีลักษณะเป็นพาณิชยศิลป์กลาย ๆ

ศิลปกรรมซึ่งถอดหรือจำลองจากแม่พิมพ์ของเดิมซึ่งเป็นศิลปบริสุทธิ์ยกเว้นดุริยางคศิลป์และ

วรรณคดี เพื่อประโยชน์ขาย ก็เป็นแต่สิ่งจำลองของเดิมเท่านั้น ค่าของศิลปะย่อมเสื่อมจากของเดิมซึ่งเป็นตัวจริงลงโดยลำดับ ตามครั้งที่จำลองออกมา

ศิลปะซึ่งสร้างขึ้นเพื่อส่งเสริมหรือประกอบความงามให้แก่ตัวบุคคล เช่น เครื่องถนิมพิมพาภรณ์สำหรับประดับกาย หรือเครื่องประกอบความงามแก่สิ่งต่าง ๆ เช่นผ้าหรือของทอด้วยเยื่อใย ให้เกิดเป็นสีสันหรือลวดลายดอกดวง งานของช่างรักช่างประดับกระจก ช่างปิดทองล่องชาด ช่างถมช่างเงิน ช่างทอง ช่างเคลือบเครื่องกระเบื้องลายคราม งานเขียนภาพสำหรับสมุดหนังสือ และงานช่างอื่น ๆ อีกหลายอย่าง เหล่านี้เรียกว่า **มัณฑนศิลป์** หรือ **ศิลปตกแต่ง** (decorative arts) ลางทีก็เรียกว่า **จุลศิลป์** (minor arts) คือเป็นศิลปะเกี่ยวกับสิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ สำหรับประกอบกับสิ่งอื่น ถ้าจะกล่าวมัณฑนศิลป์กับประยุกตศิลป์ก็มีลักษณะเป็นทำนองเดียวกัน เพราะสร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ของสิ่งอื่น และถ้าสร้างขึ้นเพื่อการค้า ก็เป็นพาณิชยศิลป์อยู่ด้วยในตัว ตรงนี้มีเรื่องคาบเส้นอีก รูปประติมากรรมที่ปั้นขึ้นสำหรับประกอบกับอาคารสถานก่อสร้าง เช่นรูปที่อนุสาวรีย์ หรือรูปจิตรกรรมที่สร้างขึ้นเป็นฉากสำหรับประดับฝาผนังห้อง เป็นมัณฑนศิลป์หรือไม่ ตอบว่าไม่เป็น เพราะแยกเอามาเป็นส่วนหนึ่งได้บริบูรณ์ ผิดกับสิ่งเช่นลวดลายที่ประกอบอยู่กับสิ่งเช่น ตู้ลายรดน้ำ จะแยกเอาแต่ลวดลายทองออกมาก็แยกไม่ได้หรือทำอะไรไม่ได้โดยลำพัง

เรื่องศิลปะเท่าที่บรรยายนี้ จะเห็นว่ามีความหมายแยกเป็นคู่ ๆ แต่ละคู่ก็มีที่อยู่คาบเส้นแยกกันยาก เมื่อรวมความ สิ่งที่เป็นศิลปกรรม ต้องเป็นสิ่งงามที่มนุษย์สร้างขึ้น สิ่งที่เป็นเองตามธรรมชาติ แม้มีความงาม ก็ไม่ใช่สิ่งมีศิลป ศิลปะอยู่ที่มีความหมายทำให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจและฝีมือหรือทางเทคนิคประกอบกัน ถ้าสร้างขึ้นเพื่อความบันเทิงใจไม่ได้มุ่งอย่างอื่นก็เป็นศิลปบริสุทธิ์ ถ้ามุ่งอย่างอื่นก็เป็นศิลปประยุกต์ นอกนี้ศิลปะที่สร้างขึ้นอาจมีรูปเหมือนของจริง เช่นปั้นรูปหรือเขียนรูปราวกับเห็นว่าเป็นของจริง แต่งหนังสือพรรณนาเรื่องละเอียดลออ อ่านแล้วเหมือนกับตาเห็นสิ่งที่พรรณนาตามที่เป็นจริง ถ้าสร้างมีลักษณะอย่างนี้ เรียกว่าสร้าง **ศิลปสภาพเหมือนจริง** (realistic arts) ศิลปะใดที่สร้างขึ้นตามความนึกเห็นเป็นมโนภาพซึ่งอาจมีจริงอยู่แต่ในความนึกเท่านั้น ไม่อาจมีจริงได้ตามธรรมดาสามัญที่เป็นจริง ถ้าสร้างมีลักษณะอย่างนี้ เรียกว่า**ศิลปอุดมคติ** (idealistic arts) ศิลปะที่สร้างขึ้นตามความนึกเห็นเป็นนามธรรม เมื่อถอดเอาออกมาให้ปรากฏเป็นศิลปกรรมก็เป็นรูปธรรม ซึ่งถ้าผู้สร้างไม่อธิบายประกอบ ก็ยากที่จะดูหรือฟังเข้าใจได้ ถ้าสร้างมีลักษณะอย่างนี้ เรียกว่า**ศิลปนามธรรม** (abstract arts) ศิลปะซึ่งสร้างขึ้นตามที่กล่าวเหล่านี้ มีลักษณะคาบเส้นเหลื่อมล้ำกันอีก จะยกไปอธิบายเป็นตอนหนึ่งต่างหาก

๕

วรรณคดีบริสุทธิ์และวรรณคดีประยุกต์

คราวนี้จะเล่าเรื่องวรรณคดีบริสุทธิ์และวรรณคดีประยุกต์ แยกออกต่างหากเป็นเฉพาะจากศิลปะประเภทอื่นและจะเล่าตามแบบของข้าพเจ้า

เมื่อข้าพเจ้าลงมือเขียนเรื่องตอนนี้ มีหนังสือบทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนอยู่ใกล้มือ หยิบเอาเล่ม ๒ มาพลิกดู เพื่อค้นหาตัวอย่างเอามาอ้างในคำอธิบายบทนี้ พลิกดูพบข้อความแห่งหนึ่งเห็นเหมาะ คือตอนเมื่อขุนแผนลอบขึ้นเรือนขุนช้าง พูดตัดพ้อวันทองซึ่งนอนหลับอยู่กับขุนช้างกำลังจะตื่นรู้สึกตัวว่า

นิจจาเจ้าวันทองน้องพี่อา　　พี่จำหน้าเนื้อน้องได้ทุกแห่ง
นิจจาใจชั่งกะไรมาแปลกแปลง　　เอามือคลำแล้วยังแหนงอยู่คลับคล้าย
เจ้าลืมนอนซ่อนพุ่มกระทุ่มต่ำ　　เด็ดใบบอนช้อนน้ำที่ไร่ฝ้าย
พี่เคี้ยวหมากเจ้าอยากพี่ยังคาย　　แขนซ้ายคอดแล้วเพราะหนุนนอน

ท่านฟังแล้วลองนึกดูว่า ท่านผู้แต่งมุ่งจะให้ประโยชน์เป็นวิชาความรู้บ้างหรือไม่ ต้องการให้เป็นคติสอนโดยตรงบ้างหรือเปล่า เปล่าทั้งนั้น ท่านผู้แต่งต้องการแสดงความรู้สึกว่า ถ้าท่านเป็นขุนแผนในเรื่องตอนนั้นจะต้องพูดตัดพ้อวันทองเสียให้สาแก่ใจ แล้วก็แสดงความรู้สึกนี้ออกเป็นถ้อยคำตัวหนังสือซึ่งฟังเพราะเหมาะกับเรื่อง ถึงใจผู้อ่านผู้ฟัง หนังสือแต่งทำนองนี้ ภาษาอังกฤษเรียกว่า pure literature หรือ **วรรณคดีบริสุทธิ์** คือเป็นชนิดวรรณคดีแท้ ๆ เป็นหนังสือเกิดจากนึกทางอารมณ์สะเทือนใจของผู้แต่ง และลำแดงออกเป็นกลอนได้อย่างไพเราะ ไม่มีเรื่องเป็นวิชาความรู้หรือให้คติสอนใจแก่ใครโดยตรงอย่างไร

จะแยกคำกลอนมาอีกตัวอย่างหนึ่ง

โอริน ๆ กลิ่นบุหงาสตาหมัน　　เหมือนกลิ่นจันทน์เจือนวลให้หวนโหย
หอมยี่หุบสุกรมดอกยมโดย　　พระพายโชยเฉื่อยชื่นยืนตะลึง

นี่เป็นบทประพันธ์ในนิราศอิเหนา เป็นเรื่องอิเหนาครวญถึงบุษบาที่ถูกลมหอบต้องพรากจากกันไป ข้อความซึ่งยกมานี้ ไม่มีเรื่องเป็นวิชาความรู้แต่อย่างไร เราผู้อ่านหรือผู้ฟัง ก็ไม่ได้คำนึงถึงเรื่องนี้ว่าจริงหรือไม่จริง ท่านผู้แต่งนิราศอิเหนา คงไม่มีความประสงค์จะให้ผู้อ่านพิจารณาหาข้อเท็จจริง

ว่ากล่าวสมเหตุสมผลไหม ใช้ถ้อยคำถูกภาษาและไวยากรณ์หรือไม่ เป็นคติสอนใจให้วิชาความรู้บ้างหรือเปล่า ไม่มีทั้งนั้น เมื่อเราอ่านให้ยายฟังยายแกก็ไม่ต้องการรู้เรื่องเหล่านี้ แกฟังเล่นเพลิน ๆ เท่านั้น ถ้าถ้อยคำที่แสดงออก มีเสียงและความหมายเหมาะเจาะ ฟังเพราะและพึงใจ แกก็พอใจไม่ต้องการอะไรอีก ถ้ายายแกต้องการฟังเรื่องเป็นคติสอนใจ แกก็ไม่ฟังเรื่องอย่างนิราศอิเหนา ฟังพระเทศน์ดีกว่า เพราะฉะนั้นหนังสืออย่างนิราศอิเหนา จึงเป็นวรรณคดีบริสุทธิ์ เป็นวรรณคดีเพื่อวรรณคดีเท่านั้น

คราวนี้ลองอ่านลิลิตตะเลงพ่าย ซึ่งกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสทรงนิพนธ์ จะปรากฏว่า ลิลิตตะเลงพ่าย มีความมุ่งหมายเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ดั่งแจ้งอยู่ในข้อความเบื้องต้นแห่งหนึ่งว่า *ชูพระยศเจ้าหล้า อยู่คุงฟ้าคุงดิน* นอกนี้ลิลิตตะเลงพ่ายยังให้ความรู้ของเก่าเกี่ยวกับราชประเพณีและแบบแผนการยกทัพจับศึกอีกด้วย ถ้าถือแนวแบ่งวรรณคดีออกเป็นบริสุทธิ์และประยุกต์อย่างเฉียบขาดไซร้ ลิลิตตะเลงพ่ายก็เป็นแต่วรรณคดีประยุกต์ หาใช่เป็นวรรณคดีบริสุทธิ์ทีเดียวไม่ แต่เราจะแยกให้เด็ดขาดตามที่ว่านี้ไม่ได้สนิท เพราะถ้าว่าถึงถ้อยคำโวหารในลิลิตตะเลงพ่ายมีลักษณะที่แสดงออกได้ไพเราะงดงามเป็นส่วนมาก เช่น

หัสดินปิ่นธเรศไท้ โททรง
คือสมิทธิมาตงค์ หนึ่งอ้าง
หนึ่งคือคิริเมขล์มง คลอาศน์ มารเอย
เศียรส่ายหงายงาคว้าง ไขว่แคว้งแทงโถม

เมื่อเปรียบเทียบข้อความนี้กับนิราศอิเหนา ดังข้อความที่ยกมาอ้างข้างต้น จะรู้สึกได้ทันทีว่า ลิลิตตะเลงพ่ายมีถ้อยคำโวหารซึ่งแสดงออก สมบูรณ์ด้วยลักษณะของกวีนิพนธ์ ยิ่งกว่านิราศอิเหนาเป็นไหน ๆ ข้อความอันเป็นรายละเอียดของเรื่องในลิลิตตะเลงพ่าย มีข้อเท็จจริงถูกต้องหรือไม่ก็ตามที เราผู้อ่านซึ่งอ่านอย่างวรรณคดี ก็ไม่ได้สนใจต่อข้อเท็จจริงเหล่านี้ เราสนใจอยู่แต่ที่ถ้อยคำ ซึ่งแสดงออกอย่างมีสง่างาม ทำให้รู้สึกเห็นว่าเป็นเรื่องสูงเกี่ยวกับชาติและพระมหากษัตริย์ ซึ่งกลั่นออกจากความนึกอันสูงของกวี ถ้าเทียบกับนิราศอิเหนา ลิลิตตะเลงพ่ายเปรียบเหมือนสร้างปราสาท นิราศอิเหนาเปรียบเหมือนสร้างเรือนฝากระดานฉะนั้น เมื่อลิลิตตะเลงพ่ายมีลักษณะสูงเป็นกวีนิพนธ์ถึงอย่างนี้ไฉนจะไม่เป็นศิลปะบริสุทธิ์ด้วยเล่า

อนึ่งลางทีท่านที่สนใจแต่เรื่องเหตุผลเป็นวิชาความรู้อย่างเดียว ไม่เอื้อเฟื้อเรื่องวรรณคดีชอบเรื่องแต่งเป็นความเรียงอย่างตรงไปตรงมาเป็นสามัญ อาจคิดเห็นว่าวรรณคดีเป็นแต่เรื่องนึกของผู้แต่ง จึงไม่ผิดอะไรกับเรื่องนึกของคนบ้าหรือของเด็ก ที่นึกเห็นอะไรต่ออะไรอย่างรื่นรมย์ ข้อนี้ก็ไม่ผิดเพราะเป็นธรรมดาของมนุษย์ต้องการด้วยกันทุกคน ถ้าท่านไม่เคยนึก ท่านก็ไม่ใช่มนุษย์ตาม

ธรรมดา ความเจริญของโลกที่ก้าวหน้ามาจนทุกวันนี้ ก็มีต้นเหตุจากเรื่องนึกมาก่อน แล้วจึงเกิดผลเป็นจริงขึ้นได้ แต่นึกของคนธรรมดาและของเด็ก ตลอดจนคนบ้า เป็นเรื่องนึกอย่างเดียว ถ้าปล่อยอารมณ์ให้นึกไป ไม่มีอะไรเหนี่ยวรั้งควบคุมไว้บ้าง ก็เป็นนึกอย่างคนใจลอยหรือฝันเห็น ถ้าหมดความสามารถเหนี่ยวรั้ง นึกนั้นก็เป็นนึกสมบัติบ้า ส่วนนึกของกวีเป็นเรื่องนึก **จินตนาการสร้างสรรค์** อย่างที่ในคำภาษาอังกฤษเรียกว่า creative imagination ด้วยความสามารถของกวี กวีอาจแสดงความนึกนี้ออกเป็นถ้อยคำได้งาม กระทำให้ผู้อ่านพลอยเพลินไปด้วยกับกวี กวีอาจเป็นคนบ้า แต่ผู้ที่นึกว่าตนไม่บ้าอาจเป็นบ้าโดยไม่รู้ตัวก็ได้ คนที่ไม่มีความนึกอย่างกวี ต้องการแต่อ่านเรื่องข้อเท็จจริงไปหมด ก็ตกอยู่ในปัญหาที่ว่าใครบ้าและไม่บ้า เพราะ **นี้เป็นความจริงแก่ข้าพเจ้า และนั้นเป็นความจริงแก่ท่าน** (Tennyson) ข้าพเจ้าเลื่อมใสศาสนาที่ข้าพเจ้าเชื่อ ศาสนาของข้าพเจ้าก็เป็นความจริงของข้าพเจ้า ท่านเลื่อมใสศาสนาที่ท่านเชื่อ ศาสนาของท่านก็เป็นความจริงของท่าน นี้ฉันใด ความจริงเรื่องวรรณคดีหรือตลอดถึงศิลปะอย่างอื่น นี้ก็ฉันนั้น เพราะเป็นเรื่องนึก ไม่ใช่เรื่องปัญหาความรู้ ถ้าเอาปัญญาความรู้ทางเหตุผลข้อเท็จจริงเข้าไปวิจารณ์เรื่องความรู้สึก ก็ต้องเป็นเรื่องที่ถึงกับต้องทะเลาะกัน

เราอ่านพงศาวดารตอนสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงกระทำยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชากรุงหงสาวดี แล้วอ่านลิลิตตะเลงพ่ายจะรู้สึกนึกเห็นเป็นมโนภาพเป็นตุเป็นตะ เท่ากับเหตุการณ์ตอนนั้นมาปรากฏลอยเด่นเป็นภาพอยู่ในความนึกของเรา พระมหาอุปราชาเมื่อก่อนเสด็จยาตราทัพมาตีกรุงศรีอยุธยา จะทรงครวญถึงใครบ้างหรือไม่ก็ตามที จะทรงกันแสงทรงอาลัยรักอะไรบ้างก็ตามที ดังที่มีพรรณนาไว้อย่างไพเราะจับใจในลิลิตตะเลงพ่าย เมื่ออ่านรู้สึกนึกเห็นเป็นจริงเป็นจัง ผิดกับเมื่ออ่านพงศาวดาร ซึ่งรู้สึกเท่ากับอ่านบันทึกรายงานข้อเท็จจริง ไม่รู้สึกว่ามีชีวิตจิตใจ เหมือนเมื่ออ่านลิลิตตะเลงพ่าย นี้แหละอ่านวรรณคดี

ทรัพย์สมบูรณ์บ่ได้ เสมอศิลป์
โจรห่อนหมายมุ่งภินท์ พอกล้าง
ศิลป์คือมิ่งมิตรยิน ดีนัก นะพ่อ
เกษมสุขสวัสดิ์สร้าง ภพหน้านำสนอง

นี่เป็นโคลงบทหนึ่งในโคลงโลกนิติ เห็นได้ชัดในที่นี้ว่า ท่านผู้รจนามีความมุ่งหมายให้เป็นคติสอนใจ มากกว่าแสดงถ้อยคำออกมาเพื่อความบันเทิง โคลงโลกนิติจึงมีลักษณะเป็นวรรณคดีประยุกต์มากกว่าเป็นวรรณคดีบริสุทธิ์ ผิดกับลิลิตตะเลงพ่ายซึ่งมีลักษณะเป็นวรรณคดีบริสุทธิ์มากกว่าเป็นวรรณคดีประยุกต์

เขยิบลงมาอีกขั้นหนึ่ง ต่างว่าเราอ่านหนังสือตำราแพทย์ หรือหนังสือตำราอะไรที่แต่งเป็นคำกลอน ถึงจะมีถ้อยคำแสดงออกได้ไพเราะเป็นอย่างวรรณคดีมีวรรณศิลป์ เราก็ตัดสินใจได้ทันทีว่าเป็นวรรณคดีประยุกต์มีลักษณะเป็นวรรณคดีบริสุทธิ์น้อยเต็มที ผิดกับลิลิตตะเลงพ่ายและโคลงโลก-นิติโดยลำดับ ถ้าจะเปรียบวรรณคดีบริสุทธิ์เหมือนสีขาว วรรณคดีประยุกต์เหมือนสีดำ ระหว่างสีดำกับสีขาว ย่อมมีสีอื่น ซึ่งไม่ขาวแท้และไม่ดำแท้ เหลื่อมล้ำกันอยู่มากสี ถ้าอยู่ใกล้ไปทางสีขาว ก็เป็นขาวมากขึ้นตามส่วนจนถึงเป็นสีขาว ถ้าอยู่ใกล้มาทางสีดำ ก็เป็นดำมากขึ้นตามส่วน จนเป็นสีดำทีเดียว ถ้าสีดำกับสีขาวมีเท่า ๆ กัน ก็เป็นสีอยู่คาบเส้น ตามปรกติแยกออกเป็นขาวเป็นดำไม่ได้เด็ดขาด ปัญหาที่ยุ่งยากไม่ว่าเรื่องอะไรอยู่ตรงที่คาบเส้น นี้ฉันใด วรรณคดีบริสุทธิ์และวรรณคดีประยุกต์ก็ฉันนั้น

เมื่อวรรณคดีเป็นเรื่องกวี นึกเกิดเป็นอารมณ์สะเทือนใจ แล้วถ่ายทอดความรู้สึกนี้ออกเป็นถ้อยคำเพื่อผู้อ่านผู้ฟังได้รับความรู้สึกด้วย อย่างนี้ก็หมายความว่าผู้อ่านผู้ฟังต้องเข้าใจได้และทราบซึ้งเป็นที่จับใจถ้อยคำเหล่านั้นถ้าจดเป็นตัวหนังสือ ก็เป็นวรรณคดี ถ้าท่านอ่านถ้อยคำต่อไปนี้

จวนจะรุ่งรางรางน้ำค้างตก　　　คณานกเกริ่นร้องก้องเวหา
พฤกษาชาติชื่นแช่มแย้มผกา　　　พระพายพาเกสรขจรจาย

(นิราศพระปฐม)

เมื่อฟังแล้วเข้าใจได้ตลอด เพราะคำในกลอนบทนี้ เป็นคำไทยธรรมดา ที่ยังมีชีวิตใช้กันอยู่ในภาษา ข้อความนี้ไม่ใช่แต่ข้าพเจ้าจะเข้าใจ แม้ชาวบ้านเช่นตาสีตาสา ยายมายายมี แกก็ฟังออกและเข้าใจดี แต่จะมีความรู้สึกเป็นอารมณ์สะเทือนใจแค่ไหน ยกไว้ก่อน ถ้าข้าพเจ้าอ่านข้อความต่อไปนี้

ยามฝนจะทนพรรษธุลี　　　และสุนีคนองสาย
เสียงก้องกำธรเทียรจะวาย　　　ชิวิเศร้าทุกคราวครา

(คำฉันท์กล่อมช้าง)

ข้าพเจ้าฟังเข้าใจดี แต่สงสัยว่าตาสีตาสาจะฟังเข้าใจได้ตลอดทุกคำหรือไม่ ถ้าแกเข้าใจ ก็คงเข้าใจความว่าเกี่ยวกับเรื่องฝนตกฟ้าร้อง หรืออะไรอย่างนั้น และรู้สึกว่ามีเสียงไพเราะเป็นจังหวะคล้องจองกันดี ถ้าให้เลือกฟัง แกเป็นเลือกอย่าง *จวนจะรุ่งรางรางน้ำค้างตก* มากกว่า *ยามฝนจะทนพรรษธุลี* เป็นแน่ วรรณคดีเป็นเรื่องของอารมณ์สะเทือนใจ เมื่อตาสีตาสาฟังแล้วไม่เข้าใจได้ตลอด อาจไม่เกิดอารมณ์สะเทือนใจ เมื่อไม่เกิดอารมณ์สะเทือนใจ ก็ไม่เป็นวรรณคดีของตาสีตาสา วรรณคดีก็เหมือนศิลปะอย่างอื่น ย่อมมีเป็นชั้น ๆ เหมือนบุคคล ก็คนชั้นไหน ซึ่งมีจำนวนมากอยู่ในชาติ ตอบได้ว่าคนชั้นตาสีตาสามีมากกว่าเพื่อน ส่วนคนมีความรู้สูงเป็นนักปราชญ์ราชบัณฑิตมีจำนวนเป็นส่วนน้อย และมักจะนิยมวรรณคดีแต่งเป็นคำฉันท์ มากกว่านิยมแต่งเป็นกลอนตลาด เพราะถือว่าไม่สมภูมิที่มีความรู้สูง หนังสือแต่งอย่างนี้ ย่อมมีศัพท์สูง ๆ คนสามัญฟังไม่รู้ไม่เข้าใจกลายเป็นใช้ภาษาอีกชนิดหนึ่ง

ที่ผู้รู้แต่งสร้างขึ้นเอง ไม่ใช่เป็นภาษาตามธรรมดาที่ใช้พูดกัน เมื่อเช่นนี้จะมีประโยชน์อะไรที่จะเรียกว่าเป็นวรรณคดีของชาติ เพราะประพันธ์ขึ้นเพื่อคนหมู่น้อย ไม่ใช่เพื่อคนหมู่ใหญ่ของชาติเป็นผู้ฟัง ปัญหาข้อนี้เป็นเรื่องใหญ่ มีความจริงอยู่ด้วยกันทั้งสองฝ่าย เป็นเรื่องอย่างเดียวกับศิลปะอย่างอื่น ซึ่งเคานต์ตอลสตอยกวีลือชื่อชาวรุสเซียเคยตั้งเป็นปัญหาถามไว้ในเรื่อง **อะไรคือศิลป** ซึ่งเป็นเรื่องโต้เถียงกันใหญ่ในหมู่ผู้รู้ชาวตะวันตก

บัดนี้จะนำเอาข้อความแห่งหนึ่งในหนังสือ เรื่องอนิรุทธคำฉันท์ ซึ่งศรีปราชญ์กวีเอกของไทยเป็นผู้ประพันธ์ และถือว่าเป็นวรรณคดีชั้นเยี่ยมเรื่องหนึ่งของวรรณคดีไทย ซึ่งกวีรุ่นหลังเมื่อแต่งฉันท์ต้องศึกษาและถือเอาเป็นดังแบบครู มาให้ท่านฟัง

สลึกขนนขนองขนอบแคลนแคลน พื้นไรรายแหวน
วิโรจน์ดาษดำถมอ

ข้าพเจ้าฟังแล้ว ต้องขอรับสารภาพด้วยความจริงใจว่า ไม่รู้สึกเป็นอารมณ์สะเทือนใจ เพราะฟังไม่เข้าใจ ข้าพเจ้าเชื่อว่าคนอื่นอีกหลายคน ซึ่งมีพื้นความรู้อย่างข้าพเจ้าคงฟังไม่เข้าใจ กล่าวไปไยถึงคนชั้นตาสีตาสา ท่านอาจคิดว่า ข้าพเจ้ามีสาไถยแกล้งพูด ทำไมข้าพเจ้าจะไม่เข้าใจ เข้าใจดีทีเดียวเอาละ เอาเป็นตกลงว่าเข้าใจ แต่ความเข้าใจอย่างนี้ ไม่ทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกเกิดอารมณ์สะเทือนใจ เมื่อกระนี้เรื่องอนิรุทธคำฉันท์เป็นวรรณคดีหรือ ตอบว่าเป็น แต่เป็นวรรณคดีของสมัยหนึ่ง และเป็นวรรณคดีของผู้รู้ หาใช่เป็นวรรณคดีของสมัยปัจจุบันและเป็นวรรณคดีของคนทั่วไปไม่ ที่เราอ่านอนิรุทธคำฉันท์หรือวรรณคดีเรื่องอื่นในจำพวกเดียวกัน ไม่สู้เข้าใจได้ตลอด เพราะมีคำอยู่มวก ซึ่งในปัจจุบันไม่ใช้หรือเลิกใช้แล้ว เราอ่านจึงไม่เข้าใจ เมื่อไม่เข้าใจอ่านทำไม เพราะพ้นสมัยแล้ว ความจริงเมื่อกล่าวอย่างทั่วไป ก็ไม่มีใครอ่าน แต่ที่เรื่องเหล่านี้ ยังมีชีวิตอยู่ต่อมาไม่สูญหรือตายไป เพราะยังมีคนหมู่น้อย ซึ่งนิยมชมชอบรู้ค่าของหนังสือเหล่านี้อยู่ แล้วก็มานึกเห็นเอาของตนถ่ายเดียวว่า ถ้าใครอ่านหนังสือชนิดนี้ ไม่รู้สึกซาบซึ้งเห็นเป็นภาพพจน์ ก็เป็นผู้ไม่มีความรู้ ไม่รู้จักอ่านวรรณคดีชั้นสูงก็จะรู้สึกซาบซึ้งเห็นเป็นภาพพจน์ได้อย่างไร เมื่อฟังไม่เข้าใจ ด้วยใช้คำที่ตายแล้ว และเป็นคำที่ไม่ใช้พูดกันตามธรรมดา ถึงแม้จะถ่ายความหมายของคำเหล่านั้นเป็นภาษาปัจจุบัน เพื่อแปลความให้เข้าใจก็เสียรสของคำที่มีความหมายรองเคลื่อนที่ไปหมด

แท้จริงหนังสือรุ่นเก่าที่นิยมว่าเป็นวรรณคดีชั้นสูง เหลือสืบมาได้ถึงทุกวันนี้ ก็เพราะนับถือกันว่าเป็นหนังสือแบบครู เป็นแบบแผนของการแต่งกลอนหรือค้นหาความรู้เรื่องเก่าที่มีเร้นอยู่ในหนังสือเหล่านั้น มากกว่าจะอ่านเล่นเป็นอย่างทั่วไป ไม่ใช่เป็นอ่านวรรณคดีเพื่อวรรณคดี ถ้ากล่าวเป็นสำนวน

โดยนัยของศิลป์ หนังสือเหล่านี้ก็เสมือนเป็นเครื่องบันดาลใจ ให้กวีรุ่นหลังถือเป็นแบบอย่างและเป็นแนวความคิด ซึ่งกลั่นกรองกันมาสมบูรณ์ดีแล้ว เพื่อแต่งบทกลอนของตน หรือกล่าวกันตรง ๆ คือ ท่านที่นิยมชมชอบหนังสือเหล่านี้ไม่ยอมทิ้งแบบแผนของเก่า หนังสือเหล่านี้จึงไม่ตาย สืบมาได้จนถึงปัจจุบัน และเพราะไม่ยอมทิ้งแบบเก่านี้เอง จึงได้มีกลอนชนิด *เจ้างามพักตร์เพียงจันทร์บุหลันฉาย* เป็นกลอนแบบซึมซาบ ใครแต่งก็แต่งตามความคิดทำนองนี้ทั้งนั้น มีลางท่านติโดยอาศัยข้อเท็จจริงทางเหตุผล ซึ่งเป็นแดนแห่งวิทยาศาสตร์ ว่าผู้หญิงมีหน้าเหมือนพระจันทร์กลมดิก จะถือว่างามได้ท่าไหน แต่ท่านที่ติเอง เมื่อแต่งกลอน ก็ไม่วายแต่งตามแบบแผนของเก่าถือเอาเป็นครู จนกลายเป็นเอาอย่างความคิดของคนอื่น มากกว่าเป็นความคิดรู้สึกเป็นอารมณ์สะเทือนใจของตนเอง นี่เป็นเรื่องถือ **ปรัมปราคติแห่งวรรณคดี** (literary tradition) ซึ่งคนรุ่นหลังจะทิ้งไปให้เด็ดขาดไม่ได้ ท่านว่าปัจจุบันจะเกิดมีขึ้นได้ เพราะมีอดีตเป็นผู้ให้กำเนิด การถือแบบแผนของเก่าเป็นสิ่งดี แต่ถ้าถือหนักไปก็มีโทษ ที่วรรณคดีของชาวตะวันตก ตลอดจนศิลปอย่างอื่น เกิดมีพวกสมัยเก่าและสมัยใหม่ แยกพวกเป็นปฏิปักษ์กันเรียกว่าพวก **คลาสสิก** และพวก **โรแมนติก** (จะกล่าวเป็นบทหนึ่งเฉพาะ) ก็มาจากเหตุที่กล่าวข้างต้นนี้

ข้าพเจ้านำคำกลอนในหนังสือต่าง ๆ มาอ้างเป็นตัวอย่างเพื่ออธิบายเรื่องวรรณคดี แต่ไม่มีตัวอย่างเป็นความเรียง ดูประหนึ่งว่าหนังสือวรรณคดีจะต้องเป็นคำกลอนทั้งหมด ไม่ใช่เช่นนั้น ข้าพเจ้าก็ได้กล่าวมาแล้วว่า ถ้อยคำซึ่งแสดงได้ไพเราะงดงาม ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นอารมณ์สะเทือนใจ แม้แต่งเป็นความเรียง ก็เป็นวรรณคดีได้เหมือนกัน เช่นบทละครพูดซึ่งเป็นพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๖ เป็นตัวอย่าง ลางแห่งอ่านแล้วรู้สึกเกิดอารมณ์สะเทือนใจ บทละครแต่งเป็นกลอนทำอะไรได้ แต่ตามปรกติถ้อยคำแต่งเป็นกลอนได้เปรียบกว่าแต่งเป็นความเรียง เพราะมีสัมผัสและจังหวะลีลาเป็นกำหนดอยู่ในตัว ส่วนความเรียงแต่งเป็นชนิดร้อยแก้วก็มีสัมผัสและจังหวะลีลาอยู่เหมือนกัน ถ้าแต่งดีเราจะไม่สามารถรู้ได้ว่าไหนมีเสียงเป็นกลอนหรือเป็นร้อยแก้ว หรือระหว่างร้อยแก้วกับความเรียงตามธรรมดา ถ้ามีลักษณะคาบเส้นจะว่าเป็นกลอนก็ใช่ เป็นร้อยแก้วก็ใช่ หรือเป็นความเรียงตามธรรมดาก็ใช่ ดูตัวอย่างในหนังสือเทศน์มหาชาติ มีลักษณะไม่ผิดกับคำร้อยแก้วกี่มากน้อย แต่จัดเข้าอยู่เป็นพวกคำกลอน เพราะวางกำหนดสัมผัสเสียงคำสุดท้ายของวรรค ให้สัมผัสกับเสียงของคำในวรรคถัดไป

บทเจรจาโขน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

สุครีพฤทธิกำจาย บุตรพระพายฤทธิรงค์ นิลนนท์ฤทธิรอน สามพระยาพานรรับพรสมเด็จพระจักรี สามกระบี่คลาคล้อยถอยออกมา พ้นหน้าพระที่นั่ง

ลักษณะอย่างนี้อยู่คาบเส้น เป็นกลอนก็ใช่ เป็นความเรียงอย่างร้อยแก้วก็ใช่ ถ้าคำในวรรคมีเสียงสัมผัสกันตามที่มีกำหนดเป็นแบบรูปไว้ ก็เป็นคำกลอน แต่ในตัวอย่างนี้เราไม่ถือว่าเป็นคำกลอน เพราะไม่มีข้อบังคับวางกำหนดกฎเกณฑ์เป็นแบบรูป เหมือนกลอนร่ายยาวของเทศน์มหาชาติ

ข้าพเจ้าหยิบเอาหนังสือพระธรรมเทศนาพระราชพงศาวดารสังเขปซึ่งกรมสมเด็จพระ-ปรมานุชิตชิโนรสทรงนิพนธ์ มาพลิกอ่าน ได้คัดข้อความที่อ่านแห่งหนึ่ง มาลงไว้ในที่นี้ คือ

ในกาลนั้น สมเด็จพระเจ้าอู่ทองบรมกษัตริย์ ได้เสวยไอศุริยสมบัติในกรุงเทพ ฯ มหานครอันตั้งอยู่ฝ่ายอุดรทิศในสยามประเทศนี้มีประมาณ ๖ พรรษา มีพระราชประสงค์จะสร้างพระนครใหม่ จึงดำรัสใช้ราชบุรุษให้ไปเที่ยวแสวงหาภูมิประเทศอันมีพรรณมัจฉาชาติบริบูรณ์ครบทุกสิ่ง

ถ้อยคำข้างบนนี้แม้เป็นความเรียง แต่ก็ห่างจากความเรียงตามธรรมดาเพราะมีเสียงสัมผัสในที่ลางแห่ง เลือกสรรแสดงคำที่ไพเราะสละสลวย ถ้าอ่านเป็นทำนองให้มีจังหวะลีลา เน้นเสียงหนักเบาให้เหมาะกัน ก็เป็นคำกลอนอย่างดี ๆ หากแต่เราไม่เรียกว่าคำกลอน เพราะไม่ได้แต่งตามแบบที่กำหนดเป็นรูปไว้ หนังสือพระธรรมเทศนานี้ จึงเป็นร้อยแก้ว ไม่ใช่เป็นความเรียงตามธรรมดา มีลักษณะเป็นคำกลอนน้อยกว่าบทเจรจาโขน

ถ้าท่านเคยได้ยินชาวบ้านเขาอ่านเรื่องจีนเช่นเรื่องสามก๊ก จะปรากฏว่าเขาไม่ได้อ่านอย่างปรกติ แต่เขาอ่านเป็นทำนองไปด้วย ที่เขาอ่านเป็นทำนองได้ เพราะแต่งมีถ้อยคำเรียงไว้เรียบร้อยเหมาะแก่ที่จะออกเสียงอ่านเป็นทำนองได้ ถ้าท่านอ่านหนังสือคำพรรณนา เช่น พระราชนิพนธ์ไกลบ้านหรือพระราชนิพนธ์พระราชพิธี ๑๒ เดือน ท่านจะอ่านเป็นทำนองอย่างอ่านหนังสือเทศน์หรือหนังสือสามก๊กไม่ได้ นอกจากจะเติมเสียงอื่นเข้าช่วย แต่ถ้อยคำที่แสดงออกได้เหมาะเจาะทำให้เรารู้สึกเพลิน เกิดเป็นอารมณ์สะเทือนใจ นี่เป็นความเรียงชนิดร้อยแก้วใกล้เข้าไปทางความเรียงตามธรรมดา คราวนี้ลองหาหนังสือตำราที่แต่งเป็นความเรียงมาอ่าน แม้จะพยายามอ่านเป็นทำนองก็อ่านไม่ได้สนิทหูนัก เพราะเป็นเรื่องให้ความรู้ซึ่งต้องใช้ปัญญาไตร่ตรอง มากกว่าเป็นเรื่องใช้ความรู้สึกให้เกิดเป็นอารมณ์สะเทือนใจ หนังสืออย่างนี้จึงเป็นความเรียงตามธรรมดา

อารมณ์สะเทือนใจ

ข้าพเจ้าจำกลอนสุนทรภู่เรื่องพระอภัยมณีได้หลายแห่ง มีอยู่แห่งหนึ่งเคยจำได้หลายวรรค แต่เดี๋ยวนี้จำได้กระท่อนกระแท่น ไม่ติดต่อกันตลอดไปเหมือนจำได้เมื่อก่อน ต้องการจะยกเอามาอ้างในที่นี้ จึงต้องหยิบเอาหนังสือพระอภัยมณีมาเปิดดู แล้วคัดข้อความตามที่ต้องการ มาให้อ่านดังต่อไปนี้

พระฟังนางพลางว่านิจจาเอ๋ย　แต่ก่อนเคยเคียงประโลมเจ้าโฉมฉาย
ประเดี๋ยวนี้พี่บวชชวดสบาย　จะสอนสายสวาทเจ้าให้เข้าใจ
จงฟังธรรมคำนับดับโมโห　ให้โทโสสร่างเสื่อมค่อยเลื่อมใส
แล้วทรงเดชเทศนาภาษาไทย　ด้วยความในโลกีย์สี่ประการ
คือรูปรสกลิ่นเสียงเคียงสัมผัส　ที่คฤหัสถ์หวงแหนไม่แก่นสาร
ครั้นระงับดับขันธะสันดาน　ย่อมสาธารณ์เปื่อยเน่าเสียเปล่าดาย
อย่าลุ่มหลงจงอุส่าห์รักษาศีล　ให้เพิ่มภิญโญไปดั่งใจหมาย
อย่าฆ่าสัตว์ตัดชีวิตคิดอุบาย　จะจำตายตกนรกอเวจี
พี่แบ่งบุญบรรพชาสถาผล　ส่วนกุศลให้สุดามารศรี
กลับไปอยู่คูหาในวารี　อย่าได้มีห่วงใยอาลัยลาญ
อันตัวของอาตมาสานุศิษย์　ก็ไม่คิดคืนประเทศเขตสถาน
จะจำศีลภาวนาสมาทาน　หมายวิมานเมืองสวรรค์จนบรรลัย

กลอนเรื่องพระอภัยมณีที่ยกมาอ้างนี้ มีเสียงและความหมายไพเราะและจับใจข้าพเจ้ามาก ที่กล่าวนี้เป็นไปทางความรู้สึกของข้าพเจ้า ส่วนคนอื่นอาจมีความรู้สึกตรงหรือไม่ตรงกับข้าพเจ้าก็ได้ เพราะเป็นเรื่องเกี่ยวกับรส ของใครก็ของใครแล้วแต่ความรู้สึก

พระอภัยมณีตามข้อความข้างบนนี้ เป็นพระอภัยมณีกับพวกตอนหนีนางผีเสื้อยักษ์ขึ้นไปอยู่บนเกาะแห่งหนึ่งกลางทะเล เข้าตาจนหนีต่อไปอีกไม่ได้ แต่นางผีเสื้อยักษ์จะป่ายปีนขึ้นไปบนเกาะนั้นก็ไม่ได้ ได้แต่เฝ้าระวังคอยที่อยู่กลางทะเล ต่างฝ่ายไม่รู้ว่าจะทำอะไรได้ พระอภัยมณีจึงออกอุบายเทศนาสั่งสอนนางผีเสื้อ เพราะรู้อยู่ว่านางผีเสื้อเป็นผู้หญิงมักใจอ่อน แต่นางผีเสื้อแม้เป็นผู้หญิง ก็เป็นผู้หญิงยักษ์ ใจจึงแข็งไม่อ่อนง่าย ในที่สุดพระอภัยมณีจึงต้องเป่าปี่ ให้นางผีเสื้อจับใจและตายไป

พระอภัยมณีสอนนางผีเสื้อว่า *คือรูปรสกลิ่นเสียงเคียงสัมผัส ที่คฤหัสถ์หวงแหนไม่แก่นสาร* นั้นเป็นความจริง แต่พระอภัยมณีดีแต่สอนคนอื่น ส่วนตนเองไม่ปฏิบัติตามที่ตนสอน ที่เกิดศึกขึ้นภายหลังกับเมืองลังกาพาเอาผู้คนซึ่งเขาไม่รู้ไม่ชี้ด้วย ต้องล้มหายตายจาก ก็เพราะเรื่องรูปรสกลิ่นเสียงเคียงสัมผัสซึ่งเป็นตัวอารมณ์นี้เอง อันมีต้นเหตุมาจากนางสุวรรณมาลีธิดาท้าวสิลราช เท่านี้ไม่พอยังแถมนางละเวงวัลลาแหม่มชาวลังกาด้วยอีกคนหนึ่ง ซึ่งเป็นตัวรูปรสกลิ่นเสียงเคียงสัมผัสอย่างเอก ไม่แพ้นางสุวรรณมาลีอีกเหมือนกัน

พระอภัยมณีสอนนางผีเสื้อเรื่องรูปรสกลิ่นเสียงเคียงสัมผัสว่า ไม่ดีไม่มีแก่นสาร แต่พระอภัยมณีเป็นเองทั้ง ๆ ที่รู้และสอนคนอื่นได้ ข้อนี้ไม่แปลก เพราะพระอภัยมณีเป็นปุถุชนและยังมีชีวิตอยู่ ก็ต้องสนใจหวงแหนเรื่องรูปรสกลิ่นเสียงเคียงสัมผัสเป็นธรรมดา จะสนใจหวงแหนไม่ได้ก็แต่ขณะนอนหลับหรือไม่อีกทีก็หมดกำลังความแรงดันแล้ว หรือไม่ก็ตายไปแล้วเท่านั้น จึงจะเลิกสนใจได้ ก็และรูปรสกลิ่นเสียงเคียงสัมผัสนั้น เมื่อมากระทบตาหูจมูกลิ้นและกายใจเมื่อใด ถ้าไม่นอนหลับหรือยังไม่ตายก็ต้องรู้สึก ถ้ารู้สึกเป็นที่สบอารมณ์ก็ชอบใจ แต่ทว่ามันจะอยู่กับเราไม่ได้นาน เราจึงต้องหวงแหนเพราะเป็นเครื่องทำให้เกิดสุขตามธรรมดาของโลก เหตุนี้พระอภัยมณีจึงบอกนางผีเสื้อว่า *ที่คฤหัสถ์หวงแหนไม่แก่นสาร* ที่ว่าไม่เป็นแก่นสาร ก็เพราะความรู้สึกชนิดนี้ มีหรือเกิดขึ้นแก่ใคร ก็อยู่ได้ชั่วแล่นแล้วก็หมดไป เกิดมีความรู้สึกอย่างใหม่เข้ามาแทนที่ วนเวียนเปลี่ยนกันเรื่อยไป จนกว่าจะนอนหลับไม่รู้สึกตัว จึงระงับดับไปได้ชั่วขณะหนึ่ง ถ้าตายเสียเมื่อใดก็เลิกกัน ไม่มีความรู้สึกเรื่องเหล่านี้อีก พระอภัยมณีแม้เคยบวชเรียนเป็นฤษีชีไพรมาแล้วก็ดี แต่ยังเป็นมนุษย์ปุถุชนอยู่ สอนนางผีเสื้อให้รู้ก็สอนได้ว่า *ครั้นระงับดับขันธะสันดาน ย่อมสาธารณ์เปื่อยเน่าเสียเปล่าดาย* แต่นางผีเสื้อแม้เห็นด้วยก็ไม่ฟัง เพราะยังมีชีวิตอยู่ ต้องรบกวนเซ้าซี้พระอภัยมณีอยู่เรื่อยไป พอตายแล้วก็หมดเรื่องของนางผีเสื้อ แต่เรื่องของพระอภัยมณีไม่หมดเพราะยังไม่ตาย

กล่าวมาแล้วว่า รูปรสกลิ่นเสียงเคียงสัมผัส มีต้นเหตุจากนางสุวรรณมาลี เพราะ

พระเพ่งพิศธิดายุพาพักตร์ ดูน่ารักรูปทรงส่งสัณฐาน
ช่างเปล่งปลั่งยังไม่มีราคีพาน น่าสงสารชบนิ่งไม่ติงกาย

นี่เป็นเพราะรูปร่างนางสุวรรณมาลี เป็นตัวอารมณ์เข้าไปกระทบตาพระอภัยมณี กระทำให้พระอภัยมณีเห็นรูปงาม เมื่อนางสุวรรณมาลีแย้มปากพูดออกมา กระทำให้หูของพระอภัยมณียินเสียงอันไพเราะ เมื่อได้ผ้าห่มของนางสุวรรณมาลีมาดม *ให้หอมกลิ่นรื่น ๆ ชื่นวิญญา* นี่คือจมูกพระอภัยมณีรู้สึกได้กลิ่นหอม ถ้าต่างว่านางสุวรรณมาลีเป็นขนม พระอภัยมณีอาจหยิบขนมนั้นเข้าใส่ปาก ก็จะทำให้มือของพระอภัยมณีรู้สึกถูกต้องสัมผัสขนมในขณะที่หยิบขึ้นเข้าใส่ปาก ว่าเป็นขนม

ที่นุ่มนิ่มน่าจับต้อง และลิ้นก็จะรู้สึกได้รสขนมนั้นในเวลากิน ว่ามีรสอร่อย หากแต่นางสุวรรณมาลีจะเปรียบเหมือนขนมยังไม่ได้ เรื่องรสและสัมผัสของพระอภัยมณีจึงยังไม่มี

ความรู้สึกเหล่านี้มาแต่หูตาจมูกลิ้นและร่างกาย เมื่อมีอะไรมากระทบก็ทำให้รู้สึกเป็นผัสสะขึ้น รู้สึกอย่างนี้แล้วเป็นอย่างไรต่อไป ก็ทำให้พระอภัยมณีรักนางสุวรรณมาลีขึ้นทันที ความรู้สึกรักเป็นเรื่องทางใจ จึงผิดกับความรู้สึกเป็นผัสสะซึ่งเป็นเรื่องทางกาย ความรู้สึกทางใจทำให้ใจมีความเป็นไปต่าง ๆ ชั่วขณะหนึ่ง เรียกกันเป็นสามัญว่าอารมณ์เหมือนกัน เป็นอารมณ์ที่พอใจบ้างไม่พอใจบ้าง หรือเฉย ๆ บ้างแล้วแต่เรื่อง เฉพาะในที่นี้พระอภัยมณีรู้สึกรัก ความรักเป็นอารมณ์ที่ทำให้พอใจ ตอนที่รู้สึกอย่างนี้แหละถ้าเป็นถึงขนาด ฝรั่งเรียกว่า emotion หรืออารมณ์สะเทือนใจ ดังอธิบายไว้บ้างแล้วในบทก่อน

ตามปรกติเมื่อพระอภัยมณียังไม่เคยเห็นนางสุวรรณมาลี ก็มีอารมณ์อยู่เฉย ๆ เป็นกลาง ๆ หรืออาจมีอารมณ์อย่างอื่นซึ่งไม่เกี่ยวกับนางสุวรรณมาลี พอแลเห็นนางสุวรรณมาลีเข้าเท่านั้นพระอภัยมณีก็ตกตะลึงพรึงเพริด พิศวงในความงามของนางสุวรรณมาลีขึ้นทันที แล้วรู้สึกรักอยากได้นางสุวรรณมาลีขึ้นทันใด ตอนนี้อาจแยกออกได้เป็นสองระยะ ระยะแรกเป็นเรื่องของอารมณ์สะเทือนใจโดยตรง เพราะกระทำให้เกิดความรู้สึกปั่นป่วนกระทบกระเทือนใจอย่างแรง จะเป็นปรกติเฉยอยู่ต่อไปไม่ได้ ระยะที่สองเป็นเรื่องของความรู้สึก ซึ่งทางศาสนาเรียกว่าเวทนารมณ์หรือเสวยอารมณ์ อารมณ์สะเทือนใจเป็นขึ้นวับเดียวเท่านั้นแล้วก็หายไป กลายเป็นมีความรู้สึกเสวยอารมณ์ แต่ความรู้สึกทั้งสองระยะนี้ตามติด ๆ กันมาอย่างรวดเร็ว จนรู้สึกว่าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทางพุทธศาสนาจึงเรียกความรู้สึกทั้งสองนี้รวมกันว่า เวทนารมณ์หรือเสวยอารมณ์

ความรู้สึกเสวยอารมณ์ที่กล่าวนี้มีมากลักษณะ และมักแสดงออกให้เห็นทางหน้าตาวาจาและกิริยาอาการ เช่นเราเดินไปในที่เปลี่ยวเวลากลางคืนเห็นอะไรเป็นเงาดำมืดปรากฏขึ้นทันทีทันใดไม่ทันรู้ตัว เราก็สะดุ้งตกใจ นี่คืออารมณ์ให้สะเทือนใจ สะดุ้งตกใจแล้วก็กลัว นี่คือเรื่องของความรู้สึก ถ้าเห็นผู้หญิงสาวสวยแต่หัวล้านเหมือนขุนช้าง ท่านอาจเห็นขำหัวเราะออกมาและรู้สึกชอบใจ หรือรู้สึกตกตะลึงเพราะเห็นแปลก (individual emotion) ถ้าท่านเห็นใครได้รับทุกข์ก็รู้สึกสลดใจและรู้สึกสังเวชขึ้นทันที (sympathetic emotion) ถ้าท่านเห็นอะไรที่งามหรือไพเราะสบอารมณ์ ก็เบิกบานรู้สึกสบายใจ (aesthetic emotion) ถ้าท่านตกตะลึงกลัวละลานใจ เพราะเห็นสิ่งที่มีความงามความมีสง่ากระทำให้ท่านศรัทธาอยากเคารพบูชา (moral emotion) ถ้าท่านเห็นสิ่งใดรู้สึกว่านี่เป็นความจริง แล้วก็เกิดปีติยินดี (intellectual emotion) ตัวอย่างเหล่านี้เป็นเรื่องของตาเห็น เมื่อว่าทางหูลิ้นจมูกและสัมผัสทางกาย ก็มีลักษณะเป็นทำนองเดียวกัน มีอยู่เป็นธรรมดาทุกรูปทุกนาม ไม่ว่าเป็นคนหรือสัตว์

กลับมาพูดเรื่องพระอภัยมณีกันใหม่ เมื่อพระอภัยมณีเห็นนางสุวรรณมาลีก็ตกตะลึงพิศวงในความงามของนางสุวรรณมาลี ที่ตกตะลึงเพราะแปลกใจ ที่แปลกใจเพราะไม่เคยเห็นมาก่อน ถ้าเคยเห็นมาแล้ว พระอภัยมณีจะไม่ตกตะลึงพิศวงในความงามของนางสุวรรณมาลี แรงถึงขนาดเหมือนเมื่อเห็นครั้งแรก ถ้าเห็นซ้ำเห็นซากหลายครั้งหลายหน ความรู้สึกเป็นอารมณ์สะเทือนใจก็จะเพลาลงเป็นลำดับ ในที่สุดก็จะเหลืออยู่แต่อารมณ์เฉย ๆ คงมีแต่ความรัก ซึ่งเป็นระยะหลังของอารมณ์สะเทือนใจ และอาจมีอยู่ต่อไปเมื่อไม่มีอะไรอื่นเข้ามาแทรกแซง ตราบเท่าที่ยังมีความรักอยู่ ความรู้สึกรักที่มีเหลืออยู่นี้ เกิดเพราะอารมณ์สะเทือนใจมีขึ้นบ่อย ๆ หลายครั้ง เข้ามาแนบแน่นทีละน้อย ๆ อยู่ในความรู้สึก ถ้าเมื่อใดได้เห็นสิ่งที่ทำให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจหรือมีอะไรอื่นมากระทบใจ ทำให้ระลึกหรือฟื้นความจำขึ้นมา ก็เกิดความรู้สึกแสดงเป็นจริตอาการออกมาทันที เปรียบเหมือนถ่านไฟเก่าที่ติดง่ายเพราะมีเชื้ออยู่แล้ว ผิดกับความรู้สึกเป็นอารมณ์สะเทือนใจในครั้งแรก นั่นเท่ากับเป็นน้ำมันเชื้อเพลิงที่ไวไฟ ความรู้สึกมีเชื้อเก่าอย่างถ่านไฟเก่านี้ ภาษาอังกฤษเรียกว่า sentiment ท่านเปรียบเหมือนเขม่าที่จับแน่นอยู่ที่จิตใจแต่ผิวเผินไม่ลึกซึ้งอะไร ถ้าสิ่งใดหรือเรื่องใดเรารู้สึกชอบหรือเกลียดอยู่แล้ว เมื่อมากระทบจิตใจเรา เราก็เกิดความรู้สึกเป็น sentiment มีจิตใจยึดมั่นเป็นอุปาทานว่านี่ดีนี่ชอบ นั่นไม่ดีไม่ชอบ ถือเอาความรู้สึกยึดมั่นด้วยมีความลำเอียงอยู่แล้วให้มันเข้ากับจิตใจของตน จะขอแปลคำนี้ว่า **อารมณ์ยึดมั่น**

ส่วนอารมณ์สะเทือนใจที่เกิดขึ้นเมื่อรู้สึกแปลก เช่นเมื่ออ่านเรื่องพระอภัยมณีเป็นครั้งแรก อาจตื่นเต้นใจแล้วทำให้ชอบให้พอใจอ่านได้เพลิน แต่เมื่ออ่านซ้ำบ่อย ๆ เพราะชอบ ความตื่นเต้นใจก็เพลาลงเป็นลำดับ เกิดมี sentiment คือความรู้สึกยึดมั่นเข้ามาแทนที่ ทำให้มีความพอใจหนังสือเรื่องนั้น เพราะฉะนั้นความรู้สึกแปลกจึงเป็นเรื่องบ่อเกิดอารมณ์สะเทือนใจ ยกตัวอย่าง ต่างว่าเราเห็นเสือออกมาเดินเพ่นพ่านอยู่กลางถนน เราก็ตกใจกลัววิ่งหนีทันที เพราะมันแปลกผิดปรกติ ถ้าเห็นมันอยู่ในกรงก็เป็นธรรมดาไม่มีแปลก เรื่องอารมณ์สะเทือนใจก็ไม่เกิดมีขึ้น ที่กล่าวนี้เป็นตัวอย่างเรื่องเห็นด้วยตา ถ้าเป็นเรื่องยินด้วยหูรู้รสด้วยลิ้นได้กลิ่นด้วยจมูก หรือได้ถูกต้องสัมผัสทางกาย ก็มีนัยเป็นทำนองเดียวกัน

อารมณ์สะเทือนใจซึ่งเกิดมีขึ้น จะมีลักษณะแรงหรือเบาเพียงใด ก็แล้วแต่เรื่อง อยู่ที่เราแปลกใจมากหรือน้อย ถ้ามีขึ้นอย่างแรงอาจถึงตายก็ได้อย่างที่พูดกันว่า ตกใจตาย ดีใจตาย เสียใจตาย มันจะทำให้ตายหรือไม่อยู่ที่มีใจเข้มแข็งหรืออ่อนแอ ขวัญดีหรือขวัญอ่อนที่จะต้านทานมันได้แค่ไหน ด้วยเหตุนี้ อารมณ์สะเทือนใจ จึงมีเป็นต่าง ๆ กันและเป็นขั้น ๆ นับไม่ถ้วน

ความแปลกใจของพระอภัยมณีเมื่อเห็นนางสุวรรณมาลีทีแรก เป็นอารมณ์สะเทือนใจจัดเข้า

ในขั้นมีขนาดแรง แล้วต่อมาความแปลกใจของพระอภัยมณีเมื่อเห็นนางสุวรรณมาลีอีกก็ลดน้อยลงเป็นลำดับ ในที่สุดก็มีอยู่แต่ความรู้สึกที่เป็นอารมณ์ยึดมั่น แม้จะจากกันไปนานแล้วกลับมาพบกันใหม่ ถ้าไม่มีอะไรแปลกก็ไม่มีอารมณ์สะเทือนใจ มีก็แต่อารมณ์ยึดมั่น

เมื่ออ่านหนังสือหรือดูละครและเกิดอารมณ์สะเทือนใจ อาจเป็นได้สองสถาน สถานหนึ่งเพราะหนังสือหรือละครเรื่องนั้น มีความงามความไพเราะอย่างสมบูรณ์ ยิ่งอ่านหรือยิ่งดูก็ยิ่งรู้สึกดูดดื่ม เปรียบเหมือนเพ่งพินิจดูผู้หญิงที่งามพิศ อีกสถานหนึ่ง หนังสือหรือละครเรื่องนั้นสบอารมณ์เรา แม้บกพร่องไม่สมบูรณ์ในความงามความไพเราะ แต่ว่าตรงกับจิตใจของเราเป็นไปในทางอารมณ์ยึดมั่น ก็เปรียบได้เหมือนดูผู้หญิงที่งามผาด เพราะฉะนั้นศิลปกรรมใด จะเป็นรูปปั้น รูปเขียน วรรณคดี ดนตรี หรือละครก็ตาม เมื่อดูอ่านหรือฟังแล้ว เร้าให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจได้เร็ว เป็นเรื่องเกี่ยวกับอารมณ์ยึดมั่น เพราะถูกหรือเข้ากับจิตใจของเรา ด้วยเหตุนี้ศิลปกรรม เมื่อแสดงเป็นครั้งแรก มีคนนิยมมากอยู่พักหนึ่ง แล้วต่อมาคลายความนิยมและหมดไปในที่สุด ก็เป็นเหมือนนางงามผาด ต้องมีแปลกมีใหม่มาแทนที่อยู่เสมอจึงจะชอบ แต่ถ้าศิลปกรรมใด ยิ่งนานก็อยู่ได้ เพราะไม่เสื่อมความนิยมจนต้องสูญไป ก็เป็นเหมือนนางงามพิศ

อารมณ์สะเทือนใจไม่มีแต่บุคคลต่อบุคคลเท่านั้น แม้บุคคลกับสิ่งต่าง ๆ เช่นภูมิประเทศเป็นทิวทัศน์หรือเป็นศิลปกรรม ก็ทำให้เกิดมีขึ้นได้ เมื่อเกิดมีขึ้นแล้วตกเป็นหน้าที่ของปัญญาและความคิดที่จะกำหนดหมายว่าอารมณ์สะเทือนใจนั้นเป็นฝ่ายสูงหรือฝ่ายต่ำ เป็นคุณประโยชน์หรือไม่ ถ้าเป็นฝ่ายสูงเป็นคุณประโยชน์ ก็ตกเป็นหน้าที่ของจิตใจ รับและสะสมไว้ในความจำ ถ้าตรงกันข้าม เช่น โลภ โกรธ หลง อันเป็นอารมณ์สะเทือนใจทางฝ่ายต่ำ ก็พยายามละทิ้งและลืมมันเสีย ไม่ถือเอาไว้เป็นอารมณ์

เรื่องอารมณ์สะเทือนใจมีอรรถาธิบายมาแล้วนี้ กวีและศิลปินเมื่อเห็นสิ่งใดที่ทำให้รู้สึกเป็นอารมณ์สะเทือนใจ สามารถถอดความรู้สึกนี้ออกมาให้มีรูปหรือมีเสียง โดยอาศัยวิชาทางเทคนิค คือออกแบบแต่งเป็นหนังสือปั้นเขียนร้องหรือรำและอะไรอื่น ๆ เหล่านี้ ปรากฏออกมาได้อย่างงดงาม กระทำให้ผู้อื่น เมื่อดูอ่านหรือฟังแล้วบังเกิดอารมณ์สะเทือนใจ สิ่งที่สร้างขึ้นนั้นก็เป็นศิลปกรรม

ในหนังสือ **ปาฐกถาเรื่องแต่งหนังสือของเฮิน**[๑] แห่งหนึ่ง กล่าวถึงเรื่องอารมณ์สะเทือนใจไว้ชัดเจนน่าฟัง จึงขอนำคำแปลเป็นภาษาไทยมาลงไว้ดังต่อไปนี้

---

[๑] Lecture on Composition, in Art, Literature and Philosophy by Lafcadio Hearn ซึ่งบรรยายแก่นิสิตในมหาวิทยาลัยโตเกียว พ.ศ. ๒๔๔๕

เมื่อมีอะไรมากระทบอินทรีย์เรา เกิดเป็นผัสสะขึ้นแล้ว เราก็รู้สึกเป็นครั้งแรกหรือฟื้นความจำของเรา ซึ่งเคยรู้สึกอย่างนั้นมาแต่หนหลัง ทันทีทันใดนั้นเอง เราก็เกิดอารมณ์สะเทือนใจเป็นสุขเวทนาหรือทุกขเวทนา ตามติด ๆ มา ถ้าเราสามารถถอดความรู้สึกนี้ออกเป็นถ้อยคำให้ถ้วนถี่และถูกต้องก็จะได้ผลเหมือนภาพถ่ายไม่สู้ผิดอะไรกันนัก จะถือว่าภาพถ่ายนี้เป็นศิลปโดยแท้ไม่ได้ เป็นทำนองเดียวกับภาพเขียน ถ้าเขียนเหมือนตัวจริงของจริงใกล้เข้าไปทางภาพถ่ายเพียงใด ก็มีค่าทางศิลปน้อยลงเพียงนั้น ถ้าจะถอดความรู้สึกนี้ให้ได้ดีถึงขนาด ก็ยังไม่เป็นวรรณคดีที่มีความหมายสูงยิ่งไปกว่าภาพถ่าย ซึ่งจะเรียกว่าเป็นศิลปที่มีความหมายสูงไม่ได้เหมือนกัน เพราะฉะนั้น วรรณคดี (หรือศิลป) จึง*ไม่ใช่เกิดจากภาพแห่งความรู้สึกตามปรกติ แต่ว่าเกิดขึ้นจากภาพแห่งอารมณ์สะเทือนใจ*

จะยกตัวอย่างให้เห็น เมื่อกล่าวถึงเรื่องอารมณ์สะเทือนใจ ท่านคงนึกถึงเรื่องน้ำตาเรื่องเศร้าโศกเสียใจ ถ้าเข้าใจแค่นั้นก็ผิด จะขอเริ่มเรื่องอารมณ์สะเทือนใจอย่างง่าย ๆ คืออารมณ์สะเทือนใจแห่งต้นไม้

เมื่อท่านมองดูต้นไม้ สิ่งที่จะปรากฏแก่ความรู้สึกของท่านมีอยู่สองประการ ประการแรกภาพของต้นไม้นั้นจะฉายสะท้อนเข้าไปอยู่ในสมองของท่าน โดยอาศัยจักขุอินทรีย์ คือตาเป็นเครื่องนำเข้าไป กล่าวคือเป็นภาพต้นไม้แผ่นเล็ก ๆ อย่างภาพถ่ายเข้าไปติดอยู่ที่แก้วตาดำ ภาพนี้แม้ท่านต้องการจะใช้ถ้อยคำพรรณนาวาดขึ้นก็ทำไม่ได้ ถึงจะวาดขึ้นได้สำเร็จ ก็เพียงได้ผลเหมือนของจริงเท่านั้น ไม่มีอะไรเป็นคุณค่าวิเศษควรกล่าวถึง เมื่อท่านเห็นต้นไม้นั้น ก็รู้สึกวับทันทีว่านั่นต้นไม้ และในชั่วพริบตานั้นเองท่านจะรู้สึกเป็นครั้งที่สอง ซึ่งต่างกันมากกว่าที่รู้สึกในครั้งแรก ท่านจะรู้สึกว่าต้นไม้นั้น มีอะไรอยู่ในนั้นที่ทำให้รู้สึกชอบกลพูดไม่ถูก เท่ากับต้นไม้ต้นนั้นมีอะไรอย่างหนึ่งซึ่งเป็นลักษณะพิเศษของมัน ความรู้สึกนึกเห็นลักษณะพิเศษนี้ คือที่ทำให้ท่านเกิดอารมณ์สะเทือนใจ เป็นสิ่งที่กวีและศิลปินแสวงหาเพื่อให้เกิดมีขึ้นในความรู้สึกของตน

จะต้องอธิบายเรื่องนี้อีกเล็กน้อย สิ่งทุกอย่างมีชีวิตหรือไม่มี ถ้าเฝ้าสังเกตดูอยู่ จะทำให้เกิดความรู้สึกลางประการขึ้นได้ เพราะสิ่งทุกอย่างย่อมมีหน้าตาของมันเองโดยเฉพาะ เมื่อท่านพบใครเป็นครั้งแรก ท่านมองดูหน้าเขา ท่านได้รับสัมผัสทางตา แล้วก็เกิดความรู้สึกขึ้นลางประการ ติดตามมาทันทีทันใด ทำให้ท่านชอบหรือไม่ชอบหน้าของเขา หรือไม่ก็รู้สึกเฉย ๆ ไม่ชอบไม่ชังแล้วแต่เรื่อง

เรื่องมีหน้าตานี้เป็นที่รู้อยู่ด้วยกันทุกคน แต่กวีหรือศิลปินเท่านั้นที่รู้ดีว่ามีอยู่ในสิ่งต่าง ๆ ด้วย ไม่จำเป็นต้องมีอยู่เฉพาะที่คน ความรู้สึกแตกต่างระหว่างกวีหรือศิลปินที่เยี่ยมกับคนสามัญทั่วไป อยู่ที่กวีหรือศิลปินมองเห็นหน้าตาของสิ่งต่าง ๆ ได้ด้วยมีความรู้สึกเป็นอารมณ์สะเทือนใจ กล่าวคือเป็น

ผู้รู้คุณลักษณะอันเป็นพิเศษซึ่งมีอยู่ในสิ่งนั้น ๆ ต้นไม้ก็ดี ภูเขาก็ดี บ้านเรือนก็ดี หรือแม้แต่หินก็ดี ย่อมมีหน้าตาและคุณลักษณะของมัน สำหรับให้จักษุประสาทของผู้เป็นกวีหรือศิลปินเห็น เราอาจฝึกฝนอบรมตนเองให้เห็นคุณลักษณะของสิ่งต่าง ๆ อย่างที่ว่านี้ได้ ด้วยดำเนินไปในวิธีที่ถูกทาง แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่า เมื่อท่านดำเนินถูกทางแล้ว ก็เป็นกวีหรือศิลปินที่แท้ได้เสมอไป จะเป็นได้ก็แต่เมื่อท่านได้แสดงความรู้สึกเป็นอารมณ์สะเทือนใจออกปรากฏแก่ผู้อื่นได้อย่างงาม

บัดนี้ต่างว่า ถ้าจะขอให้ท่านทุกคน พรรณนาเรื่องต้นไม้ต้นหนึ่งให้ฟัง จะเป็นต้นมะม่วงก็ได้ คาดได้ว่าท่านทั้งหลายเป็นส่วนมากคงพรรณนาได้เกือบเหมือน ๆ กันทุกคน แต่ทั้งนี้ไม่เป็นข้อพิสูจน์ว่ามะม่วงต้นนั้นให้ความรู้สึกแก่ท่านเหมือนกันทุกคน เพราะจะเป็นไปเช่นนั้นไม่ได้เลย จะเป็นได้ก็เพียงหมายความว่าในหมู่พวกท่าน ได้รับความคุ้นเคยเรื่องความคิดเห็นและการเขียน ติดเป็นนิสัยกันมาเป็นส่วนมาก ซึ่งมีลักษณะตรงกันข้ามกับหลักแห่งศิลป เพราะท่านส่วนมากคงพรรณนาเรื่องต้นไม้นั้น เกือบเป็นทำนองเดียวกันหมด เหตุด้วยท่านได้รับการศึกษาอบรมมาเป็นจำนวนปี ๆ ความคิดของท่านคุ้นอยู่กับรูปของภาษา ซึ่งใช้กันอยู่เป็นสามัญในการพรรณนาเรื่องต้นไม้ ท่านอาจจะจำเอาสำนวนและถ้อยคำของกวีหรือของผู้บรรยายคนใดคนหนึ่งไว้ได้ แล้วนำเอามาใช้เป็นการแสดงออกซึ่งความรู้สึกของท่าน ถ้าเป็นเช่นนี้ก็แน่ทีเดียวว่า ท่านคงไม่ได้แสดงความรู้สึกของท่านเองออกมา เพราะการศึกษาตามธรรมดาสอนเราให้ใช้ความคิดและภาษาของคนอื่นพรรณนาความรู้สึกของเราเอง และนิสัยอันนี้ที่ตรงกันข้ามทีเดียวกับหลักศิลปทุกหลัก

คราวนี้ต่างว่าในหมู่พวกท่าน มีอยู่คนหนึ่งซึ่งมีนิสัยเป็นบัณฑิตทางกวีนิพนธ์และทางศิลปเป็นพิเศษอย่างประหลาด (genius) พรรณนาเรื่องต้นไม้นั้นได้อย่างพิศวง ผิดแปลกจากสามัญที่คนอื่นเขาพรรณนากัน ก็จะทำให้ท่านทั้งหมดประหลาดใจ เมื่ออ่านข้อความที่พรรณนาไว้ถึงกับอยากเห็นต้นไม้ต้นนั้นอีกครั้งหนึ่ง เพื่อดูให้รู้แน่ด้วยตาตนเองว่า ตามที่พรรณนาไว้นั้นจริงหรือไม่ แล้วท่านจะประหลาดใจยิ่งขึ้นอีกว่า ตามที่พรรณนาไว้นั้นมันจริงเสียยิ่งกว่าจริง ไม่ใช่จะทำให้ท่านสามารถเข้าใจเรื่องของต้นไม้นั้นในทางที่เห็นใหม่ แต่ยังทำให้เห็นได้ว่า ท่านทั้งหลายแต่ก่อนนั้น มองเห็นความจริงที่มีอยู่ในต้นไม้นั้นแต่ครึ่งเดียว และที่ท่านพรรณนาเรื่องต้นไม้นั้นมาแล้วผิดหมด ส่วนผู้ที่เขาพรรณนานั้น ไม่ได้ใช้ถ้อยคำของคนอื่นแต่งพรรณนาเรื่องต้นไม้ต้นนั้น แต่ว่าใช้ถ้อยคำของตนเอง และเป็นถ้อยคำที่ง่าย ๆ เด็ก ๆ ฟังก็เข้าใจ

ถ้าเราจะเปรียบเทียบเรื่องอารมณ์สะเทือนใจของเด็กกับของผู้ใหญ่ตามธรรมดาสามัญ เด็กเห็นคุณสมบัติพิเศษของสิ่งต่าง ๆ ได้ดีกว่าผู้ใหญ่ ถ้าจะขอให้เด็กเล็ก ๆ สัก ๒๐ คน ต่างว่าเด็กเหล่านั้นมีอายุราว ๕ หรือ ๖ ขวบ ไปมองดูต้นไม้ต้นนั้น แล้วให้เด็กบอกว่ามีความรู้สึกเป็นอย่างไร เชื่อว่า

เด็กเหล่านั้นหลายคน คงจะกล่าวสิ่งแปลกประหลาดเกี่ยวกับต้นไม้นั้น ด้วยความรู้สึกซึ่งใกล้เข้าไปกับความจริง ยิ่งเสียกว่านิสิตในมหาวิทยาลัยที่เป็นชั้นสามัญ ทั้งนี้ก็เพราะความไม่รู้เดียงสาของเด็กเหล่านั้นเอง ซึ่งตามธรรมดาย่อมมีจินตนาการนึกเห็นอะไร ๆ เป็นมีชีวิตจิตใจไปทั้งนั้น ไม่ว่าจะเป็นหินเป็นต้นไม้หรือเป็นสิ่งอะไร เด็กเห็นแตกต่างไปจากผู้ใหญ่ไม่ใช่ว่าเด็กมีอำนาจสังเกตสูงกว่าผู้ใหญ่เท่านั้น เด็กยังมีความรู้สึกทางสัญชาตญาณ อันเป็นความรู้ได้รับเป็นทายาทสืบต่อกันมาจากชีวิตในอดีตนับเวลาเป็นล้าน ๆ ปี ความรู้สึกทางสัญชาตญาณนี้ยังสดชื่นอยู่ในความรู้สึกของเด็ก ยังไม่รู้สึกด้านไปเหมือนกับของผู้ใหญ่ ซึ่งได้รับรู้เรื่องต่าง ๆ เข้าไปพอกพูนอยู่ในจิตใจ อันเนื่องมาจากการศึกษาอบรม และจากสิ่งที่ได้ประสบพบเห็น เจนใจมาแล้วเป็นเฉพาะตัว ต่างว่าลองถามเด็กดูว่า เห็นอะไรแปลกในใบหน้าคนนั้นคนนี้ เด็กจะมองดูหน้าคนนั้น แล้วตอบว่า *หนูชอบ* หรือ *ไม่ชอบหน้าเขา* ถ้าถามต่อไปว่าทำไมจึงไม่ชอบ เด็กจะแสดงกิริยากึกกักอยู่สักครู่ แล้วจะบอกท่านว่า ไม่ชอบอะไรลางอย่างซึ่งมีอยู่ในใบหน้าของคนนั้น ถ้าคาดคั้นให้เด็กน้อยคนนั้นอธิบายต่อไป เด็กจะทำอาการอึดอัดอยู่นาน แล้วตอบโพล่งออกมา โดยเปรียบเทียบลักษณะพิเศษที่มีอยู่ในใบหน้าของชายคนนั้นกับสิ่งหนึ่ง ซึ่งจะทำให้ท่านประหลาดใจ เห็นจริงตามที่เด็กยกขึ้นมาเปรียบเทียบ นี่แสดงว่าเด็กคนนั้นมองเห็นอะไรมีอยู่ภายในใบหน้าของชายคนนั้น ซึ่งท่านเองมองไม่เห็น อำนาจอันมาแต่สัญชาตญาณของเด็กนี้ เป็นอำนาจอันหนึ่งอันเดียวกันกับที่มีอยู่อย่างแท้จริงในความรู้สึกของกวีและศิลปิน และเป็นอำนาจที่สามารถรู้ได้ว่าหนังสือเรื่องใดเป็นวรรณคดี (มีวรรณศิลป์) และหนังสือเรื่องใดเป็นแต่วรรณคดีเรื่องธรรมดา บัดนี้ท่านคงเข้าใจดีแล้วว่า ข้าพเจ้าหมายความถึงอะไร เมื่อกล่าวว่าการศึกษาไม่สามารถจะสอนให้บุคคลเป็นกวีหรือศิลปินขึ้นได้ อย่างเดียวกับการอ่านหนังสือ ไม่ใช่ว่าจะสามารถสอนคนให้รู้จักทำโต๊ะหรือเก้าอี้เป็น (จากการอ่านตำรา) ฉะนั้น อำนาจความรู้สึกที่สามารถเห็นเป็นศิลป เป็นอำนาจอิสระจากการศึกษา จึงต้องเพาะต้องอบรมกันเป็นส่วนหนึ่งนอกจากการศึกษา

ตามข้อความที่แปลมานี้ เป็นคำอธิบายเรื่องอารมณ์สะเทือนใจทางวรรณคดี ถ้าว่าถึงศิลปทั่วไปก็มีหลักเดียวกัน ศิลปินคนใดปราศจากอารมณ์สะเทือนใจ ศิลปินคนนั้นก็ไม่ใช่ศิลปินที่แท้จริง เพราะไม่สามารถนำเอาอารมณ์อันก่อให้เกิดความนึกแห่งศิลป มาพิสูจน์ให้ปรากฏแก่คนอื่นได้ ที่กล่าวว่าการศึกษาไม่สอนให้บุคคลเป็นกวีหรือศิลปินได้ อย่าเพิ่งตกใจว่า ถ้าเป็นเช่นนั้นจะไปศึกษาวรรณคดีหรือศิลปกันเอาอะไร อย่าลืมว่าท่านผู้กล่าวบอกไว้แล้วว่า เราทุกคนอาจฝึกฝนตนเอง ให้เห็นคุณลักษณะของสิ่งต่าง ๆ ด้วยการดำเนินวิธีที่ถูกทาง ถ้าเราฝึกฝนให้เป็นคนรู้จัก ความงาม ความดี ความมีระเบียบเรียบร้อย เป็นประจำอยู่ในสันดานแล้ว เมื่อมองเห็นหรือได้ยินสิ่งใด ก็อาจรู้ได้ไวว่าสิ่งนั้นดีหรือไม่ดี งามหรือไม่งาม ถ้าเป็นกวีหรือศิลปินก็สามารถแสดงออกแห่งความรู้สึกนึกเห็นในสิ่งนั้น โดยอาศัยความรู้ทางเทคนิคและความชำนาญจัดเจนที่ได้อบรมศึกษามา สร้างเป็นวรรณกรรมหรือศิลปกรรมขึ้นได้ แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าสิ่งที่สร้างขึ้นเป็นวรรณกรรมหรือศิลปกรรมนั้น จะมี

ลักษณะวิเศษเสมอด้วยกวีหรือศิลปินที่ลือชื่อ เช่น เชกสเปียร์ ศรีปราชญ์ หรือสุนทรภู่ก็หาไม่ เพราะท่านเหล่านั้นมีบัณฑิตเป็นกวีมาแต่กำเนิด คนพิเศษเป็นอัจฉริยบุรุษอย่างนี้นาน ๆ จึงจะมีขึ้นสักคนหนึ่ง ที่กล่าวว่าไม่มีที่ศึกษาแม้ในมหาวิทยาลัยก็สอนให้ไม่ได้นั้น หมายถึงกวีหรือศิลปินชนิดนี้เท่านั้น ที่กล่าวว่าเด็ก ๆ มีความรู้สึกและนึกเห็นได้ดีกว่านิสิตสามัญในมหาวิทยาลัยนั้น ก็เพราะคนทุกคนเมื่อเป็นผู้ใหญ่แล้ว การศึกษาที่ได้เล่าเรียนมา ตามธรรมดาย่อมสอนให้เราใช้หรืออาศัยความคิดของคนอื่น คือถือตามแบบอย่างซึ่งไม่ใช่เป็นของเราเอง แม้แต่การใช้ภาษาซึ่งเป็นคำง่าย ๆ เด็ก ๆ ฟังก็เข้าใจ แต่เราก็ไม่กล้าใช้เพราะเกรงว่าจะผิดแบบแผนเป็นนอกครูไป เหตุนี้นาน ๆ จึงจะเกิดมีกวีหรือศิลปินที่แท้จริงขึ้นสักคนหนึ่ง

๗

การแสดงออก

จะกล่าวถึงขุนแผนแสนสนิท / เรืองฤทธิ์ฦๅจบสยบสยอน
แสยงเกล้ากลอกกลัวทั่วนคร / ดังไกรสรสิงหราชกาจฉกรรจ์
นอนอยู่บนเตียงเมื่อเที่ยงคืน / ผวาตื่นอกใจไหวหวั่น
แต่นอนเดียวเปลี่ยวกายมาหลายวัน / ให้กระสันเสียวจิตคิดถึงเมีย
อนิจจาขุนช้างช่างร้างรัก / เฝ้าแต่ควักดวงใจเอาไปเสีย
มันก็เป็นน้ำมิตรมันผิดเมีย / แกล้งทำเยียทรยศขบถใจ
ยังมิหนำซ้ำไปทูลยุแยง / ว่าปีนกำแพงพาราออกมาได้
เป็นคราวเคราะห์เพราะกรรมนำพระทัย / เผอิญมิให้ไต่ถามความจริงจัง
ทรงพิโรธโปรดปรับเอาเป็นผิด / จนลาวทองต้องติดอยู่วังขัง
ทั้งห้ามเฝ้ามิให้เข้าไปในวัง / แล้วซ้ำสั่งสาปให้ตระเวนไพร
ยิ่งคิดดั่งจิตจะจากร่าง / อ้ายขุนช้างเจ้ากรรมมันทำได้
ถ้ามิทดแทนทำให้หนำใจ / บรรลัยเสียยังดีกว่ามีชนม์

นี่คือขุนแผนนึกเรื่องความหลังที่แล้วมา นึกแล้วทันทีนั้นเอง เกิดอารมณ์สะเทือนใจแค้นขุนช้างอดทนต่อไปไม่ไหวก็ไปยังบ้านขุนช้าง เพื่อลักวันทองของตนคืนมา ถ้าขุนช้างติดตามก็จะฆ่าขุนช้างเสีย ครั้นเมื่อขึ้นไปบนเรือนของขุนช้างถึงหอกลาง เหลือบเห็นม่านที่กั้นอยู่ ก็หยุดชะงักตะลึงดูรู้ว่า

ม่านนี้ฝีมือวันทองทำ / จำได้ไม่ผิดนัยน์ตาพี่
เส้นไหมแม้นเขียนแนบเนียนดี / สิ้นฝีมือแล้วแต่นางเดียว

ขุนแผนดูม่านแล้ว หวนนึกถึงความรักเก่า ก็กลับคุขึ้นมาอีก ตรงนี้ขุนแผนเกิดอารมณ์สะเทือนใจอันเนื่องจากอารมณ์ยึดมั่น และมองดูภาพปักที่ม่านอย่างเพลิน ทันใดนั้นหวนระลึกถึงความหลังก็เกิดความแค้นและเจ็บใจทนไม่ไหว เอาดาบ *ห้ำหั่นฟันม่านผลาญสับ ระยำยับย่างเข้าไปชั้นสอง*

เรื่องที่เล่านี้ แสดงว่าขุนแผนเกิดอารมณ์สะเทือนใจขึ้นถึง ๓ ครั้ง ครั้งแรกเมื่อคิดถึงเรื่องซึ่งเป็นมาแล้ว ครั้งที่สองเมื่อเหลือบเห็นม่าน และครั้งที่สามเมื่อระลึกถึงความรักแต่หลัง เมื่อเกิดอารมณ์สะเทือนใจแต่ละครั้ง ขุนแผนมีอาการอย่างไร และทำอะไร ครั้งแรกทนอยู่ในบ้านไม่ได้ ต้องออกจากบ้านไปหาวันทอง ครั้งที่สองยืนนิ่งตะลึงมองดูม่าน และครั้งที่สามเอาดาบฟันม่านขาดไม่เป็นชิ้นดี การ

กระทำของขุนแผนแต่ละครั้งดั่งกล่าวนี้ เป็นอาการหรือจริตที่แสดงออกมาภายนอกใจ ถ้าเราสามารถนึกเห็นเป็นภาพของขุนแผน ขณะเกิดอารมณ์สะเทือนใจแต่ละครั้ง จะเห็นกิริยาอาการของขุนแผนที่แสดงออกได้ประจักษ์ ทำไมขุนแผนจึงต้องแสดงกิริยาอาการออกมาเช่นนั้น ก็เพราะอดกลั้นอารมณ์สะเทือนใจที่เกิดมีขึ้นไว้ไม่อยู่ ถ้าปล่อยให้มันออกมาเสียได้ ก็รู้สึกโล่งอกหายอึดอัดใจได้ทันที ขืนอัดมันไว้ให้กลัดกลั้นตันอก จะหนักใจและกลุ้มใจไม่น้อย นอนก็ไม่หลับ กระสับกระส่ายอยู่ตลอดเวลา ที่เป็นเช่นนี้เป็นธรรมดาของธรรมชาติ พอเราประสบอะไรแปลกหรือไม่ได้คาดหมายอยู่ก่อน ก็ทำให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจ ทันทีทันใดนั้นเองเราจะรู้สึกเหมือนมีอะไรมาเร้ากระตุ้นใจ ให้แสดงออกเป็นจริตอาการ ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่งทันที ความรู้สึกกระตุ้นใจนี้ จะรุนแรงหนักเบาเท่าไร ย่อมเป็นไปตามส่วนความแรงของอารมณ์สะเทือนใจ และมีสติเหนี่ยวรั้งไว้ได้แค่ไหน ไม่ให้มันแสดงออกมา

บุคคลธรรมดาเมื่อเกิดอารมณ์สะเทือนใจแล้ว น้อยคนนัก จะมีสติเหนี่ยวรั้งความแรงดันแห่งอารมณ์นี้ไว้ได้ โดยไม่ให้มีอาการแสดงออก ทำได้ยากที่สุด จิวยี่รากเลือดตาย ก็เพราะเกิดอารมณ์สะเทือนใจอย่างแรงแค้นใจขงเบ้งนัก ไม่สามารถแสดงอาการเป็นอื่นได้ ก็ต้องแสดงอาการรากเลือดเท่านั้น ที่คนเราปิดความลับไว้ไม่ใคร่อยู่ เพราะความลับเป็นของแปลกแก่ผู้นั้น กระทำให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจทันที ขืนกลั้นมันไว้ทนไม่ไหวเพราะคับอกอยู่ ต้องรากเลือดตาย อกแตกตาย ถ้าระบายออกมาเสียได้ให้ผู้อื่นรู้เสียบ้างจึงจะสบายใจหายคับอก **รู้แล้วอย่าพูดไปนะ เหยียบเสียนะ** นี่คำกำชับผู้ที่รับรู้ไม่ให้พูดต่อไป แล้วคนที่รับรู้ก็ทนไม่ไหวอีกเหมือนกัน ต้องถ่ายให้คนอื่น ๆ ต่อไปอีก คำกำชับว่ารู้แล้วอย่าพูดไป ยังมีอยู่ทุกคราวที่แพร่งพรายความลับให้แก่กัน ถ้าเราถือสัตย์ไม่บอกความลับที่รู้ให้แก่ใคร เราจะรู้สึกเดือดร้อนอึดอัดใจไม่น้อยเลย ให้คันปากยิบ ๆ อยากจะพูด ผู้ที่รู้จักข่มใจไว้ได้อย่างกล้าแข็ง จึงจะสามารถต้านทานความแรงดันของอารมณ์สะเทือนใจไว้อยู่

ข้าพเจ้าจำนิทานในหนังสือวชิรญาณรายเดือนได้เรื่องหนึ่ง ว่าผู้ร้ายคนหนึ่งฆ่าคนตาย เป็นเรื่องลึกลับ ไม่มีใครสืบออกว่าผู้ใดเป็นผู้ร้าย โดยเหตุที่ความลับเรื่องฆ่าเขาตาย ไปคับอกของผู้ร้ายอยู่มีแรงกำลังจะดันออกมาให้ได้ ขืนแสดงออกให้ใครรู้ ผู้ร้ายก็จะต้องเดือดร้อนถูกเขาจับตัวได้ไม่แสดงมันออก ก็เดือดร้อนอยู่เหมือนกัน เป็นเดือดร้อนทั้งขึ้นทั้งล่อง ที่สุดเหลืออดเหลือทนเต็มที ต้องไปขยายความลับกับสิงโตหินหน้าศาลเจ้าว่า **นี่แน่ะ ท่านสิงโต จะบอกความลับอะไรให้ ฉันเองเป็นผู้ฆ่าชายคนนั้น รู้แล้วอย่าพูดไปนะ** บอกกับสิงโตแล้วก็โล่งใจ เท่ากับปล่อยของหนักพ้นจากอก ตามปรกติสิงโตหินพูดไม่ได้ แต่คราวนั้นเผอิญมันรู้ภาษาและพูดได้ มันก็พูดตอบว่า **ข้าน่ะไม่พูดหรอก ว่าแต่เจ้าเถิด** ในที่สุดความลับก็รั่วด้วยมีผู้ลอบได้ยิน ผู้ร้ายคนนั้นก็ถูกจับตัว เพราะด้วยตนเองเป็นผู้รักษาความลับไว้ไม่อยู่

นิทานเรื่องนี้สอนให้รู้ว่า ความลับคับอกนั้นปิดยาก เพราะมีต้นเหตุจากอารมณ์สะเทือนใจ ต้องแสดงมันออก มิฉะนั้นจะคับอกเดือดร้อนอยู่อย่างนั้น ข้าพเจ้าไม่แปลกใจเลย เมื่อเห็นชายหนุ่มเกี้ยวผู้หญิงสาว และเกี้ยวอย่างมีขอบเขตแห่งวาจามารยาทของผู้ดี การเกี้ยวเกิดจากอารมณ์สะเทือนใจชนิดหนึ่ง เกิดขึ้นแก่ใครก็หนักอกนัก ยกออกเสียได้หรือระบายมันออกเสียบ้างก็สบายใจ ถ้าข้าพเจ้าพบชายหนุ่มเกี้ยวผู้หญิงแก่ คราวนี้นี่แหละที่จะทำให้ข้าพเจ้าเองแปลกใจ เพราะความแปลกทำให้ข้าพเจ้าเกิดอารมณ์สะเทือนใจ แต่ไม่ใช่เป็นอารมณ์สะเทือนใจชนิดที่มีความรัก แต่เป็นชนิดที่รู้สึกขบขัน ถ้าข้าพเจ้าขืนเก็บความขบขันนี้ไว้ คือกลั้นไม่ปล่อยให้มีการแสดงออก ถึงไม่อกแตกก็อึดอัดอยู่ไม่น้อย ข้าพเจ้าต้องปล่อยเสียงก้ากหัวเราะออกมา จึงจะค่อยบรรเทา ยิ่งกว่านี้ ยังต้องเล่าให้คนอื่นเขาฟังด้วย คนที่ฟังเขาจะเกิดอารมณ์สะเทือนใจ มีส่วนร่วมความขบขันกับข้าพเจ้าด้วยหรือไม่ก็แล้วแต่ความสามารถแห่งคำพูด และแสดงท่าทางของข้าพเจ้าออกมา ถ้าสามารถทำให้เขารู้สึกขบขันได้ ข้าพเจ้าก็มีความสามารถในการแสดงออก การแสดงออกอย่างนี้เป็นศิลป ข้าพเจ้าเคยไปดูงิ้วกับเพื่อนคนหนึ่ง เรื่องที่ดูก็ไม่สนุกขบขันเท่าไร รุ่งขึ้นเมื่อมาทำงาน เพื่อนของข้าพเจ้าคนนั้นเล่าเรื่องดูงิ้วให้เพื่อนข้าราชการด้วยกันฟัง ต่างก็หัวเราะขบขันไปตามกันและรวมทั้งตัวข้าพเจ้าด้วยก็ขบขัน ทั้งนี้ก็เพราะเพื่อนคนนั้นมีความสามารถในการแสดงออก

การแสดงออกมีมากมายหลายลักษณะ ไม่แพ้เรื่องอารมณ์สะเทือนใจ เพราะอาการสองอย่างนี้เป็นของคู่กัน แยกออกจากกันก็ไม่ได้ เพราะตามติด ๆ กันมา ถ้าข้าพเจ้ากลุ้มใจให้หงุดหงิดใจก็มักแสดงออก เป็นหน้านิ่วคิ้วขมวด บ่นกะปอดกะแปด พอดุด่าว่าใครได้ก็เป็นดุ ถ้าดุด่าว่าเขาไม่ได้ก็พยายามอดกลั้นมันไว้ก่อน จนกว่าจะมีใครเคราะห์ร้ายให้ข้าพเจ้าดุด่าได้ ถ้าหาใครรับเคราะห์ถูกดุด่าไม่ได้ ที่สุดเป็นสัตว์เลี้ยงหรือสิ่งของ เป็นผู้รับเคราะห์ก็ได้ พอปล่อยอารมณ์สะเทือนใจอย่างนี้ให้พ้นออกไปได้ ก็สบายใจเบาตัวทันที ข้าพเจ้าเห็นผัวเมียเขาทะเลาะกัน สักครู่ได้ยินเสียงกระแทกทิ้งสำรับกับข้าว ดังโฉ่งฉ่างเปรี้ยงปร้าง ถ้วยชามรามไหแตกหมด แตกแล้วไม่ช้าก็เงียบสบายใจ นี่เป็นเพราะฝ่ายที่เป็นผู้ทิ้งสำรับกับข้าว ไม่กล้าทำเป็นอย่างอื่นได้ จึงต้องทำร้ายสำรับ ให้สำรับเป็นผู้รับเคราะห์เป็นต่างว่าตัวแทนก็ใช้ได้ และอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งเป็นผู้ไม่ได้ทิ้งสำรับ เห็นเหตุการณ์ค่อนข้างรุนแรงระงับใจไว้ได้ เรื่องจึงเงียบไป ข้าพเจ้าเคยพบมาแล้ว ๓ ราย พอถ้วยชามแตกหรือของเสียหายแล้วก็เลิกทะเลาะกัน เพราะอีกฝ่ายหนึ่งยังไม่เกิดอารมณ์สะเทือนใจถึงขีดที่อดกลั้นไว้ไม่ได้

ข้าพเจ้าสวมแหวนเพชรเม็ดโต สวมทำไม ก็สวมเป็นเครื่องประดับกายดูงาม ๆ วูบ ๆ วาบ ๆ ถ้าผู้หญิงเห็น จะได้ชม้ายชายตาชำเลืองดูแหวนเพชร ข้าพเจ้ากรายนิ้วที่ใส่ให้เขาเห็นได้ถนัดยิ่งดี หรือถ้าข้าพเจ้ามีหนวด ก็จะเอามือข้างที่มีแหวนเพชรลูบหนวดไปมาอย่างแช่มช้า ถ้าไม่ใช่ข้าพเจ้า แต่เป็นผู้หญิงที่เขาสวมแหวนเพชร และเขาไม่มีหนวดอย่างงามพอที่จะลูบเล่นได้ก็จะเอามือเกาหรือปัดหน้า

ของตนอยู่บ่อย ๆ หรือไม่เช่นนั้นก็คว่ำมือแผ่นิ้วไว้ในท่าที่ใครจะมองเห็น ว่ามีแหวนเพชรเม็ดใหญ่สวมไว้ที่นิ้ว นี่เป็นการแสดงออกเหมือนกัน เป็นการแสดงออกเพราะกระหยิ่มใจ เมื่อเขาเห็นแหวนเพชรแล้วข้าพเจ้าก็พอใจหน้าแฉ่งดังดอกบัวบาน วางท่าเป็น ๆ ชอบกล

ข้าพเจ้าทำบุญ ทำเสร็จแล้วรู้สึกอิ่มใจเพราะได้บุญ พบใครก็ทำหน้ายิ้มแย้มแผ่ส่วนกุศลบอกแบ่งส่วนบุญให้ด้วยความปลื้ม นี่ก็เป็นการแสดงออก ถ้าข้าพเจ้าต้องการทำให้ท่านโกรธ บอกว่าท่านเป็นตัวแมงอะไรตัวหนึ่ง ถ้าท่านเชื่อว่าท่านเป็นตัวแมงจริง ๆ ท่านก็จะเกิดอารมณ์สะเทือนใจขึ้นมาอย่างแรง ทำตาลุกเป็นไฟ ไขรูจมูกให้พองโต จ้องเขม็งดูข้าพเจ้าราวกับจะกินเนื้อแสดงว่าท่านโกรธ นี่ก็เป็นการแสดงออก ข้าพเจ้ารู้เรื่องเกี่ยวกับวรรณคดีและศิลป รู้แล้วก็เบิกบานสบายใจ บังคับให้ข้าพเจ้าต้องแสดงออกเท่าที่คิดว่ารู้ ท่านไม่ต้องวิตกว่ารู้แล้วนิ่งเสียราคาตำลึงทอง เป็นไปไม่ได้เพราะความรู้นี้เอง จะทำให้ร้อนวิชา จะให้อัดอั้นตันอยู่ภายในใจนานไม่ได้ ไม่สบายด้วยเป็นทุกข์ ต้องแสดงออกเสียไม่วิธีหนึ่งก็วิธีใด จึงจะสบายใจเป็นสุข ข้าพเจ้าถนัดแสดงออกเป็นถ้อยคำ แต่ไม่ใช่ถ้อยคำที่ออกจากปากเกิดเป็นรูปเสียงให้ได้ยิน แต่เป็นถ้อยคำที่ออกจากความคิด และถ่ายลงไปเป็นเครื่องหมายขีดเขียนคือตัวหนังสือ การแสดงออกของข้าพเจ้า จึงเป็นรูปหนังสือ เรียงกันอยู่บนหน้ากระดาษเห็นเป็นแถว ๆ ถ้าท่านอ่านหนังสือนี้ออก และทำให้ท่านเข้าใจและมีความพอใจเท่า ๆ กับที่ข้าพเจ้าพอใจข้าพเจ้าก็สบายใจ ข้าพเจ้าเขียนหนังสือ ต้องเสียเวลานั่งหลังแข็งอยู่นาน ๆ ทรมานตนเองแท้ ๆ เพื่อประโยชน์อาชีพหรือ เปล่าเลย เขียนขึ้นก็ด้วยปรารถนาให้ผู้ที่เป็นนักเขียนด้วยกันเขาชมและยกย่องนับถือข้าพเจ้าว่าเขียนหนังสือเป็น ได้เท่านี้ก็พอใจ หรือถ้าจะได้อะไรเพิ่มเติมความประสงค์เดิมอีกด้วย ก็ยินดี ความพอใจของข้าพเจ้า ย่อมแสดงออกเป็นอาการให้เห็นจะโดยตรงหรือโดยปริยายไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง ซึ่งจะยกไว้ให้ท่านเป็นผู้สังเกตเอาเอง

จริงอยู่ คนเรามีหลายชนิดเป็นบ้า ๕๐๐ จำพวก เป็นปรกติชนก็มี ไม่ใช่ปรกติชนก็มี ลางทีเห็นแก่ตนมากไป ไม่ปรารถนาจะแสดงอารมณ์สะเทือนใจที่ดีงามของตนออก ให้ผู้อื่นได้ร่วมอารมณ์สะเทือนใจด้วย วางตนเฉยอยู่ได้ อย่างนี้ก็มี เป็นผู้ซึ่งไม่ใช่ปรกติชน คนจำพวกนี้เป็นกวีหรือศิลปินไม่ได้เลย เพราะไม่มีลักษณะที่จะสื่อเอาความดีงามออกให้แก่ใครได้ นอกจากเป็นกวีหรือศิลปินจำเป็น ลางคนเมื่อมีอารมณ์สะเทือนใจแล้ว ก็ดีใจเป็นที่สุดที่จะแสดงอารมณ์สะเทือนใจออก ดีใจจนไม่คิดว่ามันจะเป็นความเสียหายหรือเดือดร้อนแก่ใคร ร้องรำทำเพลงเอ็ดอึงจนดึกดื่นเที่ยงคืน หรือไม่ก็ขีดเขียนเป็นหนังสือหรือวาดภาพลามก เลอะ ๆ เทอะ ๆ ไว้ตามผนังหรือข้างฝา เพื่อปลดเปลื้องอารมณ์สะเทือนใจที่หนักอยู่ในอกให้หมดไป การแสดงออกอย่างนี้เป็นเรื่องมือคันอยู่ไม่สุข เลวเต็มที ถ้าจะถือว่าเป็นปรกติชนก็เป็นปรกติชนซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนส่วนน้อย ปรกติชนคือคนเกิดอารมณ์สะเทือนใจขึ้นแล้ว จะเป็นเรื่องทำให้น่ายินดีหรือน่าสลดใจ ก็พอใจจะแสดงความรู้สึกนั้นออกให้ผู้อื่น

ได้ร่วมความรู้สึกด้วย กวีและศิลปินก็อยู่ในจำพวกนี้ ในปรกติชนที่กล่าวมานี้ มีอยู่พวกหนึ่งซึ่งเป็นส่วนน้อย เมื่อประสบอารมณ์สะเทือนใจฝ่ายสูงฝ่ายดีงามขึ้นแล้ว ไม่พอใจเพียงจะให้ผู้อื่นรู้สึกร่วมกับตนเท่านั้น ยังปรารถนาต่อไป ที่จะเร้าใจให้เพื่อนมนุษย์ด้วยกันประพฤติและบำเพ็ญแต่คุณงามความดี ด้วยอุบายวิธีแสดงความรู้สึกฝ่ายสูงนั้นออก ให้เป็นรูปเป็นเสียงเป็นถ้อยคำที่งามพร้อมกล่อมเกลาจิตใจให้ผู้อ่านผู้ดูผู้ฟังขึ้นสู่ธรรมารมณ์คือธรรมอันสูง จูงจิตใจให้ขึ้นพ้นลักษณะความเป็นป่าเถื่อน ผู้ซึ่งมีลักษณะแสดงอารมณ์สะเทือนใจออกเป็นวรรณกรรมและศิลปกรรมอย่างนี้แหละ คือผู้เป็นกวีหรือศิลปินชั้นสูง ซึ่งโลกยกย่องและบูชา

การแสดงออกแห่งอารมณ์สะเทือนใจ ดั่งเล่าไว้ในบทก่อน ถ้าปรากฏเกิดเป็นรูปอย่างหนึ่งอย่างใดขึ้นในที่สุด ได้อย่างงามได้อย่างไพเราะ จะเป็นบทกวีนิพนธ์บทเพลงรูปปั้น รูปเขียนหรือรูปอื่นก็ตามที จะเป็นเครื่องถ้วยโถโอชาม เครื่องถนิมพิมพาภรณ์หรืออะไรก็ดี ก็ได้ชื่อว่าสิ่งเหล่านั้นเป็นศิลปกรรมทั้งสิ้น สิ่งเหล่านี้จะเป็นของใหญ่โตหรือของเล็กน้อย จะเป็นของสูงหรือของต่ำ จะเป็นของงามวิจิตรหรือน่าเกลียดน่าชังก็ตาม ถ้าสิ่งที่เกิดขึ้นเนื่องจากผลอารมณ์สะเทือนใจ ที่แสดงออกได้อย่างงามอย่างไพเราะ ก็เป็นศิลปกรรมทั้งนั้น ศิลปกรรมดั่งกล่าวนี้ จะทำให้ผู้อ่าน ผู้ดู ผู้ฟังเกิดอารมณ์สะเทือนใจแค่ไหน เกิดแก่คนคนเดียวหรือหลายคนก็ตามที ศิลปกรรมนั้นก็เป็นศิลปกรรมอยู่นั่นเอง เพราะฉะนั้นหน้าที่ของศิลปิน แม้มีวิธีดำเนินการแสดงออก เพื่อให้เกิดเป็นรูปขึ้น มีแตกต่างกัน เช่น คนหนึ่งแต่งเป็นหนังสือ คนหนึ่งปั้นเป็นรูป อีกคนหนึ่งแสดงเป็นละคร และอื่น ๆ ดั่งนี้ก็ตามทีแต่มีหลักทางศิลปร่วมกัน คือถอดเอาอารมณ์สะเทือนใจแสดงออกเป็นรูปที่งาม เพราะฉะนั้น ท่านเรียกศิลปที่เกิดจากอารมณ์สะเทือนใจว่า expressive arts คือเป็นศิลปแสดงออกแห่งอารมณ์สะเทือนใจออกมา

ข้าพเจ้ากล่าวไว้ข้างบนว่า **แสดงออกเป็นรูปที่งาม** ท่านหมายความว่าสิ่งทั้งหลายไม่ว่าคนหรือสัตว์ ย่อมมีส่วนสำคัญเป็นคุณสมบัติประจำตัวอยู่ ลางทีเมื่อดูผิน ๆ ไม่อาจเห็นได้ เพราะเร้นซ่อนอยู่ ต่อเมื่อผู้ใดมีหูตาไวเป็นพิเศษจึงอาจเห็น แต่คนสามัญมองไม่เห็น นางรจนาเสี่ยงพวงมาลัยไปที่เจ้าเงาะเพราะ

นางเห็นรูปสุวรรณอยู่ชั้นใน *รูปเงาะสวมไว้ให้คนหลง*
ใครใครไม่เห็นรูปทรง *พระเป็นทองทั้งองค์อร่ามตา*

รูปทองของเงาะในที่นี้เปรียบได้กับคุณสมบัติที่แท้จริงของเจ้าเงาะ ซึ่งนางรจนามีตาไวจึงเห็นส่วนนางทั้งหกและใคร ๆ รวมทั้งท้าวสามลและนางมณฑาด้วย มีตาไม่ไว หรือมีตาแต่ไม่มีแววจึงมองไม่เห็นตัวจริงที่ซ่อนอยู่ภายในรูปเงาะ นี้ฉันใด สิ่งต่าง ๆ แม้มีรูปนอกไม่งามอร่ามตาเป็น

อย่างเงาะป่าทรพลก็ตามที ต่อผู้มีตาไวหูไวมีแววเป็นกวีหรือศิลปิน จึงอาจเห็นคุณงามความดี ซึ่งเป็นคุณสมบัติซ่อนอยู่ในสิ่งนั้น เมื่อกวีหรือศิลปินมองเห็นแล้ว ก็บังเกิดอารมณ์สะเทือนใจ อดกลั้นไว้ไม่อยู่ ต้องแสดงออกเป็นรูปศิลป แต่จะดีหรือเลว ต่ำหรือสูงอย่างไรเป็นส่วนหนึ่ง เหตุนี้ท่านจึงกล่าวเป็นอีกนัยหนึ่งว่า **ศิลปคือคุณสมบัติของสิ่งที่แสดงออก** หาใช่แสดงออกซึ่งข้อเท็จจริงของสิ่งนั้น เท่าที่ตาเห็นตามธรรมดาไม่ ข้อเท็จจริงเป็นสิ่งแน่นอนมีกำหนดเขตตายตัว เป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่แล้วตามปรกติและตามธรรมดาของมัน ไม่จำเป็นต้องเผยตัวออกให้เห็นอะไรอีก เพราะเผยตัวของมันเองให้ประจักษ์อยู่ทนโท่แล้ว แต่คุณสมบัติอันแท้จริงของสิ่งนั้นเป็นดังรูปทอง ซ่อนอยู่ในรูปข้อเท็จจริง ตามที่โลกสมมติว่าเป็นจริง ต่อเมื่อผู้มีหูตาไว จึงจะมองเห็นรูปที่จริงอันมีคุณสมบัติซ่อนอยู่ในนั้น เงาะก็มีรูปร่างอย่างเงาะ จะมีรูปเป็นอื่นไม่ได้ นี่เป็นข้อเท็จจริงเท่าที่ตาเห็น ไม่มีที่โต้เถียง มันเผยตัวของมันเองให้ประจักษ์เห็นอยู่แล้ว แต่รูปทองที่ต้องใจนางรจนา ซ่อนอยู่ภายในข้อเท็จจริงคือรูปเงาะเท่ากับเป็นคุณสมบัติที่เป็นของจริง ซึ่งคนสามัญมองไม่เห็น รูปทองนั้น มีอยู่ไม่สูญหรือหนีหายไปไหน นางทั้งหกมองไม่เห็น เพราะไม่มีแววตา ต่อเมื่อนางรจนาดูรูปทองของเงาะซึ่งรออยู่แล้ว จึงเผยให้นางรจนารู้สึกเห็น เห็นแล้วก็เกิดอารมณ์สะเทือนใจอย่างแรง จึงแสดงอารมณ์นั้นออก ด้วยการทิ้งพวงมาลัยไปที่เจ้าเงาะ นี้ฉันใด กวีหรือศิลปินเป็นผู้เห็นคุณสมบัติ ซึ่งซ่อนอยู่ในสิ่งต่าง ๆ ก็ฉันนั้น เมื่อกวีหรือศิลปินเห็นแล้วก็เกิดอารมณ์สะเทือนใจ อดอยู่ต่อไปไม่ได้ ต้องแสดงความรู้สึกนั้นออกให้เป็นรูปขึ้นเกิดเป็นวรรณกรรมหรือศิลปกรรม เป็นที่ประจักษ์แก่คนดูคนฟัง เหมือนเมื่อเงาะถอดรูปแล้วใคร ๆ จึงได้รู้ว่ารูปทอง เหตุนี้คำว่า วรรณกรรมหรือศิลปกรรม ลางทีท่านจึงเรียกว่า **การแสดงออกแห่งศิลป** (expression of art) หรือ **การประจักษ์แห่งศิลป** (manifestation of art) ซึ่งแต่ละคำมีความหมายอย่างเดียวกัน แต่เป็นเพราะวรรณกรรมหรือศิลปกรรมจะเกิดมีขึ้นได้ ก็ต้องมีการแสดงออกก่อน คือกวีหรือศิลปินเป็นผู้แสดงออก และแสดงออกได้อย่างงามด้วยจึงจะเป็นที่ประจักษ์แก่ผู้อ่านผู้ดูผู้ฟัง

ท่านที่ยังไม่เคยไปนมัสการพระพุทธบาทที่จังหวัดสระบุรี ถ้าท่านเคยอ่านหนังสือบุณโณวาทคำฉันท์ ซึ่งพระมหานาควัดท่าทรายครั้งกรุงเก่าเป็นผู้แต่ง ท่านจะรู้สึกว่าพระพุทธบาทเป็นปูชนียสถานอันน่ารื่นรมย์อุดมด้วยถ้ำคูหาและป่าเขา งามวิจิตรตระการตา ตลบไปด้วย

มาลาเลวงกลิ่น | *รสฟุ้งทั้งสิงขร*
หล่นลอยชโลธร | *ตลบอบสุคนธา*

ท่านอ่านแล้วรู้สึกรื่นรมย์สบายใจไปด้วยกวี ถ้าท่านมีโอกาสไปพระพุทธบาท ไปเห็นด้วยตาตนเอง ท่านจะไม่พบ

สายหยุดประยงค์แย้ม | *ยี่สุ่นแซมสุกรมยม*
โดยดอกลำดวนสม | *สุรภีพิกุลกาญจน์*

เบญจมาศบุษบัน *มลิวัลย์พุดตานบาน*
อังกาบกุหลาบธาร *สุคนธ์เทศเทียมกัน*

ท่านคงนึกติกวีว่ากล่าวเพ้อเจ้อ เพราะที่พระพุทธบาทไม่มีดอกไม้ดั่งที่พรรณนาไว้ เห็นก็แต่ดอกลั่นทม กวีกล่าวเรื่องเป็นตุเป็นตะ เมื่ออ่านแล้วทำให้นึกเห็นและหอมกลิ่นดอกไม้ สบายใจไปด้วยกับกวี นี่ท่านเอาข้อเท็จจริงเท่าที่ตาเห็น เข้าไปปรับกับความรู้สึกของท่าน แล้วแยกแยะข้อเท็จจริงไปตามปัญญาความรู้ทางวิทยาศาสตร์ หาใช่มีแววตาดูอย่างกวีไม่ กวีค้นเอาคุณสมบัติดีงามที่ซ่อนเร้นอยู่ในบริเวณพระพุทธบาท โดยอาศัยให้เกิดความรู้สึกเป็นอารมณ์สะเทือนใจ แล้วแสดงออกอย่างงามให้เป็นที่ประจักษ์แก่ท่านทางศิลป คือกระตุ้นหรือเร้าใจให้ผู้อ่านผู้ฟังบังเกิดอารมณ์สะเทือนใจเห็นงามไปตามกวี บุณโณวาทคำฉันท์จึงเป็นวรรณกรรมที่ประจักษ์แก่ตัวท่านในทางวรรณศิลป์ จะเป็นวรรณกรรมทำให้ท่านบังเกิดอารมณ์สะเทือนใจแรงแค่ไหน จะเป็นไปทางฝ่ายสูงหรือฝ่ายต่ำเกิดขึ้นแล้วและหมดไปเร็วหรือช้าก็ตามที ก็สุดแล้วแต่ตัวท่าน ตามส่วนแห่งอำนาจความรู้สึกนึกเห็นและความคุ้นเคยอบรมมา เป็นเรื่องต่างคนต่างรู้สึก **ไม่มีอะไรต้องโต้เถียงกันด้วยเรื่องรส** (digustibus non est disputandum)

ข้าพเจ้าเองเคยไปพระพุทธบาทหลายครั้ง แต่ไปยังไม่ได้ ๗ ครั้ง ข้าพเจ้าไปครั้งหลังที่สุดเมื่อมีถนนรถยนต์ไปถึงลานพระบาทแล้ว เมื่อมีห้องแถวไม้หลังคามุงสังกะสีแล้ว เมื่อมีตึกสมัยใหม่อย่างตามสมัยหลังคาแบน ๆ เข้าไปแทรกอยู่ในหมู่ไม้กลางป่า ผิดกับที่เคยไปครั้งแรกเมื่อ ๔๐ กว่าปีก่อนนี้ ซึ่งมีแต่ร้านโรงมุงแฝก ตามสภาพของบ้านป่า แต่กระนั้นเมื่อข้าพเจ้าอ่านบุณโณวาทคำฉันท์ข้าพเจ้ายังเห็นความรื่นรมย์ของพระพุทธบาท เหมือนไปเห็นเมื่อครั้งแรก มากกว่าไปเห็นเมื่อครั้งหลังดั่งที่เป็นจริงอยู่เดี๋ยวนี้ ที่ท่านว่า **ศิลปเป็นการแสดงออกอย่างงาม แต่ไม่ใช่เป็นการแสดงออกในสิ่งที่งาม** (Art is beautiful expression, but not the expression of the beautiful.) นี้เป็นความจริงทีเดียว

การแสดงออกเป็นสาระสำคัญของศิลป เท่ากับเป็นพาหนะนำเอาความรู้สึกทางอารมณ์สะเทือนใจและความนึก เป็นจินตนาการของกวีหรือศิลปิน ไปสู่ยังผู้อ่าน ผู้ดู ผู้ฟัง ให้เป็นที่ประจักษ์ทางศิลป

กวีใช้ความรู้และความชำนาญทางแต่งหนังสือ ซึ่งเป็นเทคนิคของตน เป็นพาหะนำเอาจินตนาการและอารมณ์สะเทือนใจของตน แสดงออกเป็นวรรณคดี

ประติมากรผู้ปั้นรูปสลักรูป ใช้ดินหินไม้หรือสิ่งใด ๆ ทำให้เกิดเป็นรูปลักษณะแห่งจินตนาการและอารมณ์สะเทือนใจของตน แสดงออกเป็นรูปประติมากรรม

จิตรกรผู้วาดภาพระบายภาพ ใช้วัตถุสีและเครื่องมือ วาดและระบายสีเป็นภาพตามจินตนาการและอารมณ์สะเทือนใจของตน แสดงออกเป็นภาพจิตรกรรม

ศิลปินผู้ประดิษฐ์สร้างบทเพลง ใช้เสียงเอามาประพันธ์ตามจินตนาการและอารมณ์สะเทือนใจของตน แสดงออกเป็นบทเพลงดุริยางคศิลป์

ศิลปินผู้แสดงการขับร้อง นอกจากมีเสียงดีและขับร้องได้ดี ยังต้องรู้จักเปลี่ยน **แนวเสียง** (modulation) และ **แปลงเสียง** (figuration) ให้เข้ากับความหมายของทำนองแห่งบทเพลง จึงจะเป็นการแสดงออกได้อย่างงาม

play & Expression

ศิลปินผู้แสดงการบรรเลงเครื่องดนตรี อาจบรรเลงตามหลักวิชาหรือปฏิบัติได้ดี แต่ผู้ฟังฟังแล้วรู้สึกเฉย ๆ รู้แต่ว่าเพราะดี ไม่ถึงกับเร้าใจทำให้รู้สึกเกิดอารมณ์สะเทือนใจ ก็หมายความว่าศิลปินผู้แสดงคนนั้นไม่ได้บรรเลงเพลงที่มีการแสดงออก หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ผู้บรรเลงไม่เข้าใจความหมายหรือแปลความหมายของทำนองบทเพลงนั้น จึงไม่สามารถกระทำให้มีการแสดงออกได้บริบูรณ์

ศิลปินผู้แสดงเป็นตัวละคร จะต้องเข้าใจถึงลักษณะพิเศษของตัวละครที่ตนเป็นผู้แสดง ถ้าตัวละครในเรื่องมีนิสัยเป็นคนมุทะลุดุดัน ก็ต้องแสดงให้มีลักษณะพิเศษที่ว่านั้นออกมา เท่ากับนึกว่าตนเป็นตัวละครตัวนั้นจริง ๆ โดยอาศัยออกกิริยาและวางท่าทาง พร้อมทั้งคำพูด คำเจรจาให้เหมาะกัน คนดูจึงจะเพลินและเผลอตัวนึกว่า ดูคนมุทะลุดุดันจริง ๆ อย่างนี้จึงจะเป็นการแสดงออกได้อย่างงาม

การแสดงออกเท่ากับเป็นคุณสมบัติทางปัญญาและจิตใจของศิลปกรรมที่ทำให้เราเข้าใจความหมายของศิลปกรรมนั้น คือเราผู้อ่าน ผู้ดู ผู้ฟัง ได้รับส่วนความรู้สึกและความนึกเห็นของศิลปินผู้สร้างสรรค์ และศิลปินผู้แสดงศิลปกรรมนั้นด้วย ยกตัวอย่าง กวีมีความรู้สึกและนึกเห็นว่า โลกนี้เป็นละครโรงใหญ่ แล้วถอดเอาคุณสมบัติของโลก ซึ่งตนรู้สึกและนึกเห็น แสดงออกเป็นตัวหนังสือได้อย่างงาม ให้เราผู้อ่านได้ร่วมความรู้สึกและความนึกเห็นนั้นด้วยนี้ ฉันใด วิจิตรศิลป์สาขาอื่นก็ฉันนั้น

ธรรมดาไม่ว่าเรื่องอะไรหรือสิ่งใด ย่อมมีการแสดงออกของตนโดยเฉพาะ เช่นพระพุทธรูป

ก็ต้องมีการแสดงออกให้ปรากฏลักษณะเป็นสมาธิสงบนิ่งอย่างละมุนละไม กระทำให้ผู้มองดู เกิดความรู้สึกเร้าใจให้เลื่อมใสศรัทธาอันแท้จริง ดอกบัวที่เบิกบานอยู่ในสระชูก้านยาว มีลีลาความเคลื่อนไหวอย่างอ่อนโยน ดูงามชดช้อยลออตา นี่ก็เป็นการแสดงออกของดอกบัว หน้าตาและกิริยาอาการของผู้ที่หลบภัยทางอากาศ อยู่ในที่กำบังขณะได้ยินเสียงลูกระเบิดซึ่งแหวกอากาศ (เขียนในขณะมหาสงคราม) กำลังจะตกลงมาและระเบิด กระทำให้สิ่งต่าง ๆ แหลกเป็นภัสมธุลี ก็จะมีอาการแสดงออกว่าตกใจกลัวเหลือประมาณ มีลักษณะที่ปั้นยากพรรณนายาก หน้าตาของผู้แสดงสุนทรพจน์ในท่ามกลางมหาชน ศิลปินผู้วาดภาพของผู้นั้น จะต้องวาดให้มีการแสดงออก ให้เห็นลักษณะกิริยาอาการขึงขัง ลอยหน้าลอยตายกไม้ยกมือ ส่วนภาพของผู้ฟัง จะต้องมีการแสดงออกเป็นต่าง ๆ กัน แสดงความพอใจก็มี ไม่พอใจก็มี และตื่นเต้นก็มี นี่เป็นต้น

ตามที่พรรณนามานี้ จะเห็นได้ว่า ศิลปกรรมไม่ว่าชนิดไร จะเป็นรูปปั้น ภาพเขียน ภาพระบายสี เพลงดนตรี หรือหนังสือบทประพันธ์ ต้องมีการแสดงออกอย่างงามวิจิตร มิฉะนั้น ศิลปกรรมนั้นก็จะเป็นสิ่งผลิตขึ้นงามประณีตทางเทคนิคเท่านั้น กล่าวเช่นนี้อาจเกิดข้อสงสัยขึ้นได้บ้างว่าภาพจิตรกรรมรูปเทวดา นางฟ้า รูปพระ รูปนาง ตลอดจนรูปยักษ์ รูปลิงที่มีอยู่ตามผนังโบสถ์เป็นต้นมีหน้าตาเฉย ๆ เท่ากับเป็นหน้าตาย ไม่มีการแสดงออกอย่างไร ก็เป็นสิ่งผลิตขึ้นทางเทคนิค ไม่ใช่เป็นศิลปกระนั้นหรือ ตอบได้ว่าเป็นและไม่เป็น เพราะการแสดงออก ไม่จำเป็นแต่ที่หน้าที่เท่านั้น ถึงท่าทางลีลาก็เป็นการแสดงออกเหมือนกัน เป็นอย่างเดียวกับศิลปินผู้แสดงเป็นตัวทศกัณฐ์ ก็หัวโขนที่สวมใส่เป็นอยู่อย่างใดก็อย่างนั้น แต่เมื่อผู้แสดงสามารถออกท่าทางดีใจหัวเราะ หรือเสียใจร้องไห้ คนดูก็รู้สึกดูเหมือนหน้าทศกัณฐ์หัวเราะหรือร้องไห้ไปด้วย เพราะฉะนั้น ภาพจิตรกรรมนั้น ถ้าแสดงท่าทางออกได้อย่างงาม ก็เป็นศิลป ถ้าแสดงออกไม่ได้งาม ก็เป็นเพียงผลิตกรรมทางเทคนิคเท่านั้น มันแล้วแต่ความสามารถของศิลปินว่า แสดงออกเป็นอย่างมีชีวิตจิตใจหรือไม่เท่านั้น ที่รูปภาพของเรามีหน้าตาย คือ ไม่มีหน้าตาที่แสดงออก เป็นเรื่องของหลัก **ศิลปสัญนิยม** (conventionalized arts) และ **ศิลปประเพณีปรัมปรา** (traditional arts)

การแสดงออกมายังมีความสำคัญทางศิลปะอยู่อีกอย่างหนึ่ง ถ้าศิลปินถอดเอาการแสดงออกจากสิ่งใด ตรงหรือเหมือนตัวจริงทีเดียว ก็เป็นแต่จำลองของจริงเท่านั้น เราอยากได้เหมือนของจริงถ่ายรูปเอาจากตัวจริงก็แล้วกัน จะได้ภาพที่เหมือนของจริง ดีกว่าปั้นหรือวาดรูปเอามา ที่กวีกล่าวเป็นถ้อยคำชมโฉมนางงาม ก็ไม่ได้ชมอย่างตรงไปตรงมา ตรงกับความจริงหรือตัวจริงก็หาไม่ กวีแต่ละคนย่อมนำเอาอุดมคติของตนเข้าไปประกอบกับตัวจริงที่ประดิษฐ์สร้างเป็นวรรณกรรม (idealized realism) เหตุฉะนี้การแสดงออกเป็นศิลปะ จะเป็นทางสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม ดนตรี หรือวรรณกรรม จึงมีแปลก ๆ ต่าง ๆ กันในสิ่งที่เป็นสิ่งเดียวกัน ไม่ใช่ว่าเหมือนกันหมด เป็นแม่พิมพ์เดียวถ้าเหมือนกันหมด ก็เป็นอย่างรูปถ่าย เป็นเรื่องลอกแบบของเดิมหรือของเก่าเอามาเท่านั้น

๘

เทคนิค

วิจิตรศิลป์ ๕ ประเภทดั่งกล่าวไว้แล้ว มีหลักทางศิลปร่วมกัน คือ เกิดจากความรู้สึกเป็นอารมณ์สะเทือนใจ แล้วแสดงอารมณ์นี้ออกให้ปรากฏเป็นรูปขึ้น ถ้าข้าพเจ้ามีความรู้และฝีมือทางประติมากรรม ก็จะใช้ความรู้และฝีมือนั้นเป็นเครื่องถอดเอาความรู้สึกนั้นออกเป็นรูปทางประติมากรรม ถ้าข้าพเจ้ามีความรู้และฝีมือทางแต่งหนังสือ ก็จะถอดเอาความรู้สึกนั้นออกเป็นวรรณกรรม ถ้าข้าพเจ้ามีความรู้และฝีมือทางดนตรี ก็จะถอดเอาความรู้สึกนั้นออกเป็นเสียงและลีลาของเสียง หรือถ้ามีทำนองบทเพลงที่มีผู้ประพันธ์ไว้แล้วก็จะใช้ความรู้และฝีมือ บรรเลงเครื่องดนตรีให้ปรากฏเป็นเพลง ตามทำนองของผู้ซึ่งได้ประพันธ์ไว้ ให้ตรงกับอารมณ์สะเทือนใจของผู้ประพันธ์ การแสดงออกอย่างหลังนี้ ท่านเรียกว่า **แปลหรือตีความหมาย** (interpretation) จากบทประพันธ์ ให้ถูกต้องและตรงกับความมุ่งหมายหรือเจตนารมณ์ของผู้ประพันธ์

ที่ยกตัวอย่างทางวิจิตรศิลป์ขึ้นมากล่าวเพียง ๓ อย่าง ไม่กล่าวให้ครบทั้ง ๕ อย่าง ก็เพราะมีลักษณะเป็นไปทำนองเดียวกัน คือเป็นเรื่องเกี่ยวกับความรู้สึกทางอารมณ์สะเทือนใจทั้งนั้น ความรู้และฝีมือถอดเอาความรู้สึกนี้ออกมา เรียกว่า**เทคนิค** (technique) เทคนิคเป็นคำภาษากรีกแปลว่าฝีมือ เป็นทำนองเดียวกับคำว่า art ในคำเดิมของภาษาละติน หรือศิลปในภาษาสันสกฤต ซึ่งแปลว่าฝีมือเหมือนกันทั้ง ๓ คำ คำเทคนิคเมื่อนำมาใช้ในภาษาอังกฤษ มีความหมายขยายตัวออกไป คือหมายถึงกรรมวิธีที่ทำให้ได้ผลเรียบร้อยงดงาม เพราะฉะนั้น จึงรวมทั้งฝีมือและความรู้ความชำนาญในวิธีทำจะยกเอาสิ่งสามัญขึ้นมากล่าวเป็นตัวอย่าง เช่นการสานกระบุงตะกร้า ถ้าสานขึ้นด้วยความรู้และมีฝีมือความชำนาญ ก็เป็นทางเทคนิคของเรื่องสานกระบุงสานตะกร้า หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง เด็กเลี้ยงควาย ก็มีเทคนิคเรื่องเลี้ยงควายต้อนควายไล่ควายของมัน คนอื่นเลี้ยงก็สู้มันไม่ได้ เพราะขาดความรู้ทางเทคนิคเลี้ยงควาย อย่างนี้เป็นต้น

เมื่อกล่าวเฉพาะวิจิตรศิลป์ ยกตัวอย่างเพียงสองตัวอย่าง เช่นข้าพเจ้าแต่งหนังสือได้ดี เพราะมีความรู้ทางอักษรศาสตร์ เคยเห็นแบบอย่างหนังสือที่แต่งดีมาแล้วเป็นอันมาก กับทั้งมีความชำนาญการแต่ง นี่เป็นเทคนิคทางวรรณคดี ข้าพเจ้าวาดภาพได้งาม เพราะรู้จักเลือกสรรกระดาษ เครื่องมือวาดเขียน สี และผสมสีได้ดี และทั้งมีความรู้ทางหลักวิชาและมีฝีมือความชำนาญ เคยเห็นภาพที่งาม ๆ เป็นศิลปมามาก เรื่องเหล่านี้ล้วนเป็นเทคนิคทางจิตรกรรม เพราะฉะนั้น การรู้จักเลือกหาเครื่องมือ

เครื่องใช้ตลอดจนวัตถุที่ทำ ก็รวมอยู่ในความหมายว่าเทคนิคด้วย เป็นความหมายที่กว้าง เมื่อยังไม่มีคำภาษาไทยที่เหมาะกัน ท่านจึงใช้ทับศัพท์คำเดิม

ศิลปเป็นเรื่องอารมณ์สะเทือนใจ จึงเป็นนามธรรม เห็นไม่ได้ยินไม่ได้ เพราะเป็นเรื่องของความรู้สึก ต้องใช้ความรู้ทางเทคนิคถอดเอาความรู้สึกนั้นออก ให้ปรากฏเป็นรูปธรรมเสียก่อน จึงจะเห็นได้ยินได้ว่าเป็นศิลปหรือไม่ ถ้ารูปที่ใช้เทคนิคถอดออก เป็นรูปมีลักษณะงดงามสบอารมณ์คนอ่าน คนดู คนฟัง สิ่งที่ถอดออกมานั้น ท่านเรียกว่า**ศิลปกรรม** (works of arts) ถ้ากล่าวเป็นเอกเทศเฉพาะวรรณคดี ก็เรียกว่า วรรณศิลป์ เพราะฉะนั้นศิลปจึงเป็นเรื่องนึกที่เป็นอารมณ์สะเทือนใจ เทคนิคเป็นอุบายที่ทำหรือแสดงความนึกนั้น ให้ปรากฏออกมาภายนอกใจให้เป็นรูปขึ้น และเป็นที่สบอารมณ์ผู้ดู ผู้ฟังด้วย จึงจะเป็นศิลปกรรมขึ้นได้ เหตุนี้ศิลปกับเทคนิค แม้มีลักษณะเป็นคนละอย่างแต่แยกกันไม่ได้เด็ดขาด

ถ้าข้าพเจ้ามีความรู้ทางเทคนิคสูง แต่ขาดความสามารถทางศิลป คือขาดความนึกเป็นอารมณ์สะเทือนใจ เมื่อข้าพเจ้าแต่งเป็นหนังสือขึ้น แม้แต่งได้ดีด้วยความรู้และฝีมือความชำนาญ รู้จักหลักของการแต่ง รู้จักเลือกถ้อยคำและเรียบเรียงเป็นหนังสือได้อย่างดีถึงขนาด แต่หนังสือที่ข้าพเจ้าแต่งขึ้นอาจไม่เร้าใจคนอ่าน ไม่ทำให้คนอ่านเกิดความรู้สึกนึกเห็นหรือเป็นอารมณ์สะเทือนใจ นี่เป็นเพราะขาดศิลปที่แท้จริง เพราะมีแต่เทคนิคอย่างเดียว ถ้าสมมติว่าคนหนึ่งมีความรู้ทางแต่งหนังสือน้อยกว่าข้าพเจ้า แต่หนังสือที่เขาแต่ง ทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกเป็นอารมณ์สะเทือนใจ หนังสือนั้นก็เป็นวรรณคดีมีศิลป แต่บกพร่องทางเทคนิค หรือยังอ่อนหัดอยู่ หาใช่ผู้นั้นบกพร่องทางศิลปไม่ ถ้าเทียบกับวิชาทางวิทยาศาสตร์ ศิลปก็เป็นทำนองทฤษฎีและเทคนิคเป็นทำนองปฏิบัติ

ข้าพเจ้าเชื่อว่าท่านที่สนใจเรื่องวรรณคดี คงมีอยู่หลายท่าน ที่เคยอ่านเรื่องนิพพานวังหน้า ซึ่งเจ้าหญิงพระองค์หนึ่งทรงนิพนธ์ไว้ แม้คำกลอนเรื่องนิพพานวังหน้า จะบกพร่องในเชิงประพันธ์ แต่อ่านแล้วรู้สึกจับใจทำให้เกิดความสงสาร สมดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชวิจารณ์หนังสือเรื่องนี้ไว้แห่งหนึ่งว่า **แต่น่าชมผู้ที่แต่งหนังสือนี้อย่างหนึ่งว่า หนังสือก็ไม่รู้เรียงข้อความก็ไม่เป็น แต่ได้ว่ากลอนดี ๆ ออกมาได้เป็นหลายแห่ง ทั้งทำให้ผู้ฟังมีใจรู้สึกสงสารได้มากอยู่ในเหตุการณ์ที่ตกต้องแก่ตัวผู้แต่ง จึงควรนับว่าสำแดงกลอน และสำแดงเนื้อความดีอยู่ จึงได้ผลทั้งแต่งหนังสือไม่เป็นเช่นนั้น**

หนังสือเรื่องนิพพานวังหน้าเป็นวรรณคดีเพราะมีศิลป แต่ว่าไม่สมบูรณ์เพราะบกพร่องทางเทคนิค คือแต่งกลอนไม่ถูกหลักการประพันธ์ คราวนี้ต่างว่าข้าพเจ้าแต่งกลอนเป็นเรื่องทำนองเดียวกัน

แต่งถูกต้องตามหลักการประพันธ์หาตำหนิทางหลักวิชาอักษรศาสตร์ไม่ได้ แต่งได้เรียบร้อยและฟังไพเราะดี แต่เมื่อฟังแล้วรู้สึกเฉย ๆ ไม่ทำให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจ เหมือนฟังเรื่องนิพพานวังหน้า ถ้าเป็นอย่างนี้ กลอนที่ข้าพเจ้าแต่ง ก็เปรียบเหมือนผู้หญิงมีหน้าสวยแต่หน้านั้นตายดูราวกับไม่มีชีวิต กลอนของข้าพเจ้าจึงสมบูรณ์ทางเทคนิค แต่ขาดชีวิตจิตใจคือศิลป หากข้าพเจ้าแต่งได้ดีพร้อมทั้งทางเทคนิค และทางศิลป สามารถระบายความรู้สึกสำแดงออกเป็นกลอนได้อย่างงาม หนังสือนั้นก็เป็นวรรณคดีมีศิลปโดยสมบูรณ์ เหตุนี้เทคนิคจึงเท่ากับเป็นเครื่องช่วยให้เป็นศิลปสมบูรณ์ขึ้น ถ้าขาดเทคนิค สิ่งที่สร้างขึ้น แม้ได้ชื่อว่าเป็นวรรณกรรมหรือศิลปกรรม ก็ยังเป็นวรรณกรรมหรือศิลปกรรมที่ยังไม่สมบูรณ์ ชักตัวอย่างทางวรรณคดีมาให้เห็น นี้ฉันใด ว่าถึงวิจิตรศิลปกรรมอย่างอื่นก็ฉันนั้น

๙

ช่างฝีมือและศิลปิน และความบันดาลใจทางศิลป

ตอนนี้จะกล่าวเรื่อง **ช่างฝีมือ** และ **ศิลปิน** ซึ่งในภาษาอังกฤษเรียกว่า artisan และ artist.

ช่างฝีมือหมายถึงผู้ผลิตสร้างสิ่งของ ซึ่งงามน่าดูน่าใช้สอย เป็นสิ่งบำรุงชีวิตความเป็นอยู่ของเรา ให้อยู่ดีกินดี สิ่งซึ่งผลิตสร้างขึ้นนี้ ท่านเรียกว่าศิลปกรรมตามความหมายอย่างกว้าง แต่เพื่อแยกให้เป็นความหมายแคบ ก็เรียกว่าฝีมือช่าง (craft) ศิลปและฝีมือช่างเป็นของคู่กัน อย่างศิลปบริสุทธิ์และศิลปประยุกต์ และเรียกสิ่งที่สร้างขึ้นว่า เป็นศิลปกรรมด้วยกันทั้งคู่ ศิลปกรรมที่เกิดจากฝีมือช่าง คือสิ่งซึ่งเป็นผลเกิดจากความสามารถ และความรู้ความชำนาญจัดเจนจากช่างฝีมือเป็นเฉพาะบุคคล ไม่ใช่เป็นสิ่งที่ผลิตสร้างขึ้นด้วยเครื่องจักรอาชีพของช่างฝีมือ ได้แก่ช่างแกะ ช่างสลัก ช่างทอง ช่างถม ช่างมุก ช่างรัก ช่างปั้น และช่างเขียนลวดลายเครื่องกระเบื้อง ช่างทอด้วยของมีเยื่อใยและขนสัตว์ ให้เกิดเป็นผ้ามีลวดลายดอกดวงงดงาม เหล่านี้เป็นเรื่องของช่างฝีมือ สิ่งที่ผลิตสร้างขึ้นทั้งหลายนี้ เป็นศิลปกรรมอยู่ในประเภทศิลปประยุกต์และศิลปตกแต่ง (มัณฑนศิลป์หรือจุลศิลป์) ในภาษาอังกฤษเรียกเป็นชื่อหนึ่งว่า useful arts คือเป็นศิลปมีประโยชน์ใช้สอย ถ้าคิดเป็นคำศัพท์ เห็นจะเรียกว่าสารัตถศิลป์

ศิลปินหมายถึงผู้สร้างสรรค์สิ่งที่เป็นวิจิตรศิลปกรรม ผู้เป็นศิลปิน ตามความหมายจำกัดแคบหมายถึงผู้มีประสาทไว สามารถเห็นสาระสำคัญหรือความแท้จริง ที่มีเร้นอยู่ในสิ่งใด ๆ ถ้าจะเปรียบก็เหมือนนางรจนา สามารถเห็นรูปทองที่ต้องใจ เร้นซ่อนอยู่ภายในรูปเงาะที่สวมใส่อยู่ฉะนั้น ศิลปินเมื่อเห็นหรือยินอะไร สามารถรู้สึกเห็นคุณงามความดี อันเป็นคุณสมบัติที่แท้จริง ซึ่งซ่อนเร้นอยู่ในสิ่งนั้นได้ทันที แล้วเกิดอารมณ์สะเทือนใจ ถอดเอาคุณสมบัติของสิ่งนั้นออกเป็นรูป ด้วยฝีมือความสามารถและความรู้ทางเทคนิคเกิดเป็นศิลปกรรมงามวิจิตร ใครดู ใครฟัง ก็บังเกิดอารมณ์สะเทือนใจ ได้รับความรู้สึกอันดีงามทางปัญญาและจิตใจ ในตัวของศิลปกรรมนั้นเอง ไม่มีเรื่องประโยชน์ทางใช้สอยเข้าไปปนอยู่ด้วย ศิลปินและช่างฝีมือมีลักษณะแตกต่างกันเท่านี้

ช่างฝีมือผลิตศิลปกรรมขึ้น เมื่อใครดู ใครฟัง รู้สึกว่าเป็นสิ่งงดงามหรือไพเราะ ทำให้เพลินใจเจริญใจ แต่ไม่ทำให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจ รู้สึกเห็นคุณงามความดี ยกจิตใจผู้ดูผู้ฟังให้ขึ้นสู่สูงเหนือ

สิ่งอันเป็นกิเลสฝ่ายต่ำ เราดูเครื่องถนิมพิมพาภรณ์และเครื่องประดับตกแต่ง เช่น แหวน สร้อยสังวาล เครื่องลายคราม เครื่องถมที่มีฝีมือทำงามประณีต หรือดูเครื่องตกแต่งงาม ๆ ประดับอยู่ในห้องเรือน เราดูแล้วก็ละลานตางามจับใจ ถึงกับลางครั้งอาจเปล่งอุทานออกมาว่า งามจริง แต่สิ่งเหล่านั้นไม่ทำให้เรารู้สึกแปลกเป็นอารมณ์สะเทือนใจ ไม่ทำให้เรามีปีติซาบซ่านลืมทุกข์ลืมโศก มีจิตใจลอยเด่นสูงขึ้นสู่ธรรมารมณ์ ไม่ทำให้เกิดความเต็มตื้นใจ รู้สึกสังเวชสลดใจ หรือทำให้เกิดความร่าเริงบันเทิงใจในคุณงามความดี ส่วนศิลปกรรม ซึ่งศิลปินเป็นผู้สร้างสรรค์ขึ้น ย่อมมีลักษณะตรงข้ามกับศิลปกรรมซึ่งช่างฝีมือเป็นผู้ผลิตสร้างขึ้น ดั่งกล่าวมาแล้วนี้

ศิลปกรรมที่ศิลปินเป็นผู้สร้างขึ้น แม้สมบูรณ์ทางเทคนิคและการดำเนินวิธีทำ แต่ผู้ดูผู้ฟังเมื่อดูหรือฟังแล้วก็เฉย ๆ ไม่รู้สึกเกิดอารมณ์สะเทือนใจ เป็นเพราะศิลปินผู้สร้าง ไม่สามารถถอดเอาความรู้สึกนึกเห็นเป็นอารมณ์สะเทือนใจของตนอย่างแรงกล้า ออกมาตีแผ่ภายนอกใจ ให้ประจักษ์อยู่ในศิลปกรรมนั้น หรืออาจเป็นเพราะผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นศิลปิน ขาดความรู้สึกเป็นอารมณ์สะเทือนใจอย่างใดอย่างหนึ่ง ถ้าขาดลักษณะอย่างนี้ไซร้ ศิลปินผู้นั้นก็เป็นเพียงช่างฝีมือ ถ้าว่าทางวรรณคดีก็เป็นแต่นักกลอน นักแต่งกลอนเป็นหาใช่มีกวีโวหารเป็นกวีโดยแท้ไม่ และศิลปกรรมที่สร้างขึ้นก็เป็นศิลปกรรมตามธรรมดาสามัญ หาใช่เป็นวิจิตรศิลป์ชั้นสูงโดยแท้ไม่

คำว่า สร้าง สร้างสรรค์ ซึ่งใช้ในหนังสือเรื่องนี้อยู่หลายแห่ง มีความหมายไม่ใช่แต่การดำเนินวิธีแต่งหรือวิธีทำ ให้เกิดเป็นวรรณกรรมหรือศิลปกรรมเท่านั้น ยังหมายความเป็นส่วนใหญ่ รวมทั้งความสามารถนึกเป็นมโนภาพขณะที่มีความรู้สึกเป็นญาณทัศนะหรือเกิดอารมณ์สะเทือนใจ เมื่อมีสิ่งใดมาบันดาลใจ ก็ใช้ความคิดสามารถทำให้เกิดเป็นศิลปกรรมขึ้นได้จากสิ่งที่นึก คือสร้างขึ้นจากนึก หรือจากความไม่มีรูปให้มีเป็นรูปขึ้นได้ อย่างพระเจ้าสร้างโลกฉะนั้น ศิลปินผู้มีความสามารถสร้างอย่างพระเจ้านี้ ภาษาอังกฤษ เรียกว่า creative artist แปลว่า **ศิลปินผู้สร้างสรรค์**

คำว่า **บันดาลใจ** ข้าพเจ้าแปลจากคำอังกฤษว่า inspire แปลตามพยัญชนะว่า สูดเอาเข้าไปหรือหายใจเข้าไป วรรณกรรมหรือศิลปกรรม ซึ่งกวีหรือศิลปินสร้างสรรค์ขึ้น เขาถือว่าพระเป็นเจ้าหรือเทพเจ้าทรงเมตตาประทานให้มา โดยกวีหรือศิลปินสูดเอาสิ่งนั้นเข้าไปอยู่ในจิตใจ เพื่อจะได้สามารถแสดงออกเป็นวรรณกรรม หรือศิลปกรรม ให้ประจักษ์เป็นรูปขึ้น นี่ก็ตรงกับคติความเชื่อถือของไทย เมื่อจะทำอะไรก็มีการไหว้ครู เพื่อให้เทพเจ้าผู้เป็นใหญ่ในศิลปอย่างนั้น ๆ ได้ดลบันดาลใจประสิทธิ์ประสาทความสำเร็จขึ้นแก่สิ่งที่สร้างขึ้น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง เหมือนถ้อยคำที่เจ้าเงาะกล่าวเล้าโลมนางรจนาว่า

บุญพี่กับนางได้สร้างสม เคยภิรมย์ร่วมรักสมัครสมาน
พี่อยู่ถึงนอกฟ้าหิมพานต์ เทวัญบันดาลให้เที่ยวมา

เดี๋ยวนี้เรื่องเทวดาบันดาลใจ ไม่ใคร่ถือกันแข็งแรงเหมือนเมื่อก่อน แต่กระนั้น เมื่อเราแต่งอะไร พูดอะไร หรือสร้างอะไรได้อย่างงาม โดยไม่รู้สึกตัวว่าเป็นเพราะอะไร จึงสามารถทำได้ดีถึงขนาดนั้น ก็มักพูดว่าเป็นเพราะมีอะไรบันดาลใจก็ไม่ทราบ จึงทำได้ดีหรือเกิดมีความคิดเห็นขึ้นเช่นนั้น เหตุนี้กวีและศิลปิน เมื่อจะประพันธ์สรรค์สร้างสิ่งใดที่เป็นศิลป จึงพยายามหาสิ่งหนึ่งสิ่งใดเป็นเครื่องบันดาลใจ จะเป็นป่าเขาลำเนาไม้ สถานที่ ตัวคนหรือสิ่งอื่น ตลอดจนเสียงน้ำตก นกร้อง หรือเสียงอะไรได้ทั้งนั้น เพื่อทำให้เกิดจินตนาการนึกเป็นอารมณ์สะเทือนใจ จะได้แสดงความรู้สึกนั้นออกมาเป็นวรรณกรรมหรือศิลปกรรม ตัวอย่างต่างว่า ข้าพเจ้าเห็นความสง่างามอันโอฬารของธรรมชาติเมื่อรุ่งอรุณ รู้สึกใจคอเบิกบานสบายใจ และให้พิศวงงงงวยในความงามซึ่งปรากฏเห็นอร่ามอยู่บนท้องฟ้า ธรรมชาติเมื่อรุ่งอรุณเป็นสิ่งบันดาลใจทำให้ข้าพเจ้าเกิดอารมณ์สะเทือนใจ รู้สึกพิศวงงงงวยและเบิกบานใจในความงามที่ได้เห็น แล้วข้าพเจ้าก็ใช้ความคิดและอำนาจนึกเบ่งให้เกิดเป็นมโนภาพขึ้น เห็นความงามแห่งธรรมชาติที่ว่านี้มีตัวตน มีรูปร่างเป็นนางฟ้า ทรงพัสตราภรณ์อร่ามเรือง โอภาสมลังเมลืองด้วยรัศมีสีอ่อน ๆ อย่างสุขุมละมุนละไม เลื่อนลอยลีลามาทางทิศตะวันออกอย่างแช่มช้า ธรรมชาติก็ตื่นขึ้นต้อนรับ เซ็งแซ่ไปด้วยศัพท์สำเนียงเสียงนกกา ความมืดมนอนธกาลแห่งราตรี ซึ่งปกคลุมหุ้มห่อธรรมชาติไว้ให้มืดมนเป็นราตรีกาล ซึ่งเปรียบเหมือนยักษ์ใหญ่ ก็ค่อยอันตรธานหนีหายมลายไป กลายเป็นความรุ่งเรืองสว่างไสวแผ่ซ่านความสวัสดีปรีดาไปทั่วพิภพ ด้วยอำนาจนึกเป็นมโนภาพนี้ ข้าพเจ้าจึงเสกสรรค์กลั่นสร้างความงามแห่งธรรมชาติเมื่อแรกอรุณ ให้เกิดมีตัวตนเป็นรูปนางอุษาเทวี แล้วดำเนินกรรมวิธี ตามความสามารถทางเทคนิคที่ถนัดของข้าพเจ้าเกิดเป็นวรรณกรรมหรือศิลปกรรมขึ้น วรรณกรรมหรือศิลปกรรมนี้ก็เป็นวิจิตรศิลป์ ซึ่งได้สิ่งบันดาลใจจากความงามแห่งท้องฟ้าเมื่อรุ่งอรุณ และเรียกศิลปินผู้สร้างว่าเป็น **ศิลปินผู้สร้างสรรค์** (creative artist) คือเป็นผู้สร้างศิลปกรรมขึ้นจากอำนาจนึกเป็นอารมณ์สะเทือนใจ โดยอาศัยสิ่งหนึ่งสิ่งใดเป็นเครื่องบันดาลใจ

ความบันดาลใจไม่ใช่มีแต่กวีหรือศิลปิน ผู้อ่าน ผู้ดูหรือผู้ฟัง อาจได้รับความบันดาลใจจากสิ่งที่ดูหรือฟังก็ได้ เช่น ข้าพเจ้าอ่านหนังสือวรรณคดีเรื่องหนึ่ง เป็นเรื่องกล่าวถึงความคึกคะนองของชายหนุ่มคนหนึ่ง ซึ่งหมกมุ่นมัวเมาด้วยความสนุกตามวิสัยผู้อยู่ในวัยทรามคะนอง ขาดสติยับยั้งรั้งใจจนต้องเสียคน หนังสือเรื่องนั้น อาจทำให้ข้าพเจ้ากลับใจเป็นคนดี คราวใดใกล้เข้าไปกับสิ่งที่ทำให้ชายหนุ่มคนนั้นต้องเสียคน ข้าพเจ้าก็นึกเป็นมโนภาพขึ้นคราวนั้น ข้าพเจ้าก็ยับยั้งชั่งใจไว้ได้ อย่างนี้

หนังสือที่ข้าพเจ้าได้อ่านเรื่องนั้น จึงเป็นสิ่งบันดาลใจแก่ข้าพเจ้าให้กลับเป็นคนประพฤติดี บันดาลใจในที่นี้มีลักษณะคล้ายคลึงกับคำว่า influence หรือ **อิทธิพล** ความบันดาลใจทำให้เกิดอำนาจนึกเห็น ถ้าคนกินเหล้าเมามายไม่มีสร่าง แต่สามารถนึกเห็นถึงกาลภายหน้า ว่ามันจะเสียหายเสียคนเพราะกินเหล้าจัดอย่างไรบ้าง ก็คงจะยับยั้งชั่งสติได้ เพราะฉะนั้นความนึกนี้ จึงเป็นหลักสำคัญทางวรรณคดีและศิลปประการหนึ่ง

๑๐

จินตนาการ

ข้าพเจ้ากำลังเขียนหนังสือเรื่องตอนนี้ เขียนไปได้เท่าที่กล่าวก็ต้องวางดินสอหยุดเขียน เพื่อนึกหาเรื่องที่จะเขียนต่อไป นึกอยู่ครู่ใหญ่ทบทวนไปมาหลายกลับ จึงตกลงใจนำเอากลอนในเรื่องพระอภัยมณีมาอ้างอีกเป็นดีกว่า เพราะนึกได้ง่ายกว่านึกหาจากเรื่องอื่น ด้วยมีหนังสือเรื่องนี้อยู่ใกล้มือ จึงคัดเอาแห่งหนึ่งมาให้ท่านอ่าน ต่อไปนี้

พอสิ้นแสงสุริยันจันทร์กระจ่าง ส่องสว่างกลางทะเลพระเวหา
ต้องพระพายชายพัดกระพือมา สำเภาหญ้าฝ่าคลื่นมากลางชล
พระเล็งแลตามกระแสชลาสินธุ์ สิขรินเกาะแก่งทุกแห่งหน
ละลิบลิ่วทิวเมฆเป็นหมอกมน เห็นแต่ชลกับมัจฉาดาราพราย
เวลาค่ำน้ำเค็มก็พร่างพร่าง แวมสว่างแวบวับระยับฉาย
เสมอเม็ดเพชรรัตน์โมราลาย แจ่มกระจายพรายพร่างกลางชลา

ถ้าท่านเคยเห็นทะเลมาแล้ว เมื่อฟังกลอนข้างบนนี้ ท่านอาจนึกเห็นทะเลจากความจำตามที่ท่านเคยเห็น เป็นภาพปรากฏขึ้นภายในใจ นี่เป็นความนึก หรือจินตนาการชนิดที่ถอดภาพของจริงจากสิ่งที่เคยเห็นมาเป็นมโนภาพขึ้น โดยอาศัยความจำและระลึกได้ ความนึกอย่างนี้ เรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า reproductive imagination เป็น **ความนึกเห็นตามธรรมดาสามัญชน** คือเป็นเรื่องถอดออกจากภาพที่จำได้ ถ้าท่านยังไม่เคยเห็นทะเลเมื่ออ่านข้อความข้างบนนี้แล้ว อาจนึกเห็นภาพของทะเล โดยอาศัยข้อความในกลอนข้างบนนี้เป็นสื่อแนะให้เห็นไป ท่านจะนึกภาพทะเลได้ดีหรือไม่ดีอยู่ที่ความสามารถนึกของท่าน และข้อความที่มีพรรณนาไว้ในหนังสือนั้น แต่งดีหรือไม่ดีเพียงไหน ถ้านึกเห็นภาพชนิดที่เกิดมีขึ้นเอง โดยไม่ได้อาศัยของจริงจากสิ่งที่เคยเห็นมาก่อนเป็นเครื่องช่วยให้นึก นึกอย่างนี้ภาษาอังกฤษเรียกว่า productive imagination เป็น **ความนึกเห็นที่เกี่ยวกับวรรณคดีและศิลป**

ถ้าความนึกอย่างหลังนี้เกิดมีขึ้นแก่ความรู้สึกในตัวท่าน แล้วทำให้ท่านเกิดอารมณ์สะเทือนใจหรือกลับกัน เมื่อเกิดอารมณ์สะเทือนใจแล้ว ทำให้ท่านนึกเป็นภาพขึ้นในใจ แล้วสามารถถอดภาพที่นึกนี้ออกมาเป็นรูปขึ้นได้อย่างงาม หรือถ้าเป็นรูป เสียง ก็ถอดออกมาได้อย่างไพเราะ ทำให้ผู้ดูผู้ฟังสามารถนึกเป็นมโนภาพได้ตรงตามที่พรรณนา แล้วบังเกิดอารมณ์สะเทือนใจเช่นเดียวกัน มโนภาพ

ที่นึกนี้ก็ **เป็นความนึกชนิดแปลความหมาย** (interpretative imagination) คือ ผู้อ่าน ผู้ดู ผู้ฟัง แปลความหมายสิ่งที่แสดงออก มาเป็นวรรณกรรมหรือศิลปกรรมนั้น ได้ถูกต้องหรือมีความเข้าใจ และรู้สึกในสิ่งนั้นได้บริบูรณ์ เปรียบเหมือนเราใช้ใครนำจดหมายไปส่งที่บ้านแห่งหนึ่ง ผู้ถือจดหมายไม่เคยรู้จักหรือเคยเห็นบ้านนั้นมาก่อน แต่อาศัยได้รับคำอธิบาย บอกลักษณะบ้านที่จะไปได้ถูกต้องดี ก็นำไปส่งถูกบ้าน อย่างนี้ผู้ถือจดหมายไปส่งเมื่อได้รับคำอธิบายจากเราแล้ว แปลความหมายได้ถูกต้อง นึกเห็นเป็นมโนภาพตรงกับที่เราบอกไป เพราะฉะนั้นการแปลความหมายได้ถูกต้องไม่ใช่สำคัญอยู่แก่ผู้รับรู้ หรือผู้อ่าน ผู้ดู ผู้ฟังเท่านั้น แม้กวีและศิลปินเองก็ต้องมีการแปลความหมายนี้ได้ถูกต้อง จึงจะสามารถประพันธ์ วรรณกรรมและศิลปกรรมของตน ให้คนอ่าน คนดู คนฟัง เห็นภาพดังมีชีวิตเห็นจริงเห็นจังขึ้นได้ เป็นต้นว่าจะแต่งเรื่องพรรณนาพระพุทธบาทที่จังหวัดสระบุรีว่า ทำไมชาวบ้านแต่ก่อนจึงศรัทธาพากันไปไหว้พระบาทกันนัก และเทศกาลขึ้นพระบาททำไมจึงตกในเดือน ๓ เดือน ๔ เมื่อแปลความหมายได้ถูกต้อง และถอดเอาอารมณ์สะเทือนใจที่เกิดขึ้นแสดงออก หนังสือที่แต่งขึ้นนั้นก็มีชีวิตจิตใจ และถ้าผู้อ่านผู้ฟังแปลความหมายในเรื่องที่แต่งได้ถูกต้อง ก็จะเกิดอารมณ์สะเทือนใจเพลินไปด้วย หนังสือนั้นก็เป็นวรรณคดี

ข้าพเจ้าขอนำเอากลอนในเรื่องพระอภัยมณีอีกแห่งหนึ่งมาให้อ่านอีก อ่านแล้วอย่าเพิ่งตกใจว่า ทำไมข้าพเจ้าจึงเลือกเอากลอนตอนนี้มากล่าว ถ้าท่านนึกเช่นนี้ ก็หมายความว่า ท่านแปลความหมายซึ่งมีอยู่ในใจข้าพเจ้าไม่ถูก กลอนตอนที่ว่านี้ คือ

เกิดกุลาคว้าว่าวปักเป้าติด *กระแชะชิดขากบกระทบเหนียง*
กุลาส่ายย้ายหนีตีแก้เอียง *ปักเป้าเหวี่ยงยักแผละกระแชะชิด*
กุลาโคลงไม่สู้คล่องกะพร่องกะแพร่ง *ปักเป้าแทงตะละทีไม่มีผิด*
จะแก้ไขก็ไม่หลุดสุดความคิด *ประกบติดตกขวางลงกลางดิน*

เมื่อท่านอ่านและแปลความได้ถูกต้อง ท่านก็เข้าใจได้บริบูรณ์ ถ้าแปลความไม่ถูก ก็ไม่สามารถรู้รสกวีโวหารที่แนบเนียน แม้เป็นกลอนชนิดที่เรียกในตำราแต่งกาพย์ของสันสกฤตว่า **ศฤงคาร** ก็ตามที สุนทรภู่มีความนึกเป็นมโนภาพ ไม่ใช่เหมือนอย่างถอดเอาภาพของจริงออกมา แต่นึกเป็นมโนภาพขึ้นอีกอย่างหนึ่ง เป็นอย่างภาพเปรียบเทียบที่สร้างขึ้นเอง ในความนึกของสุนทรภู่ อย่างนี้จึงเป็น **ความนึกสร้างสรรค์** (creative imagination) ไม่ใช่ความนึกชนิดที่แปลความหมาย

ความนึกชนิดสร้างสรรค์นี้ ท่านถือว่าเป็นยอดแห่งความนึกของกวีและศิลปิน อย่างเช่นสร้างความงามเมื่อรุ่งอรุณ ให้เกิดมีตัวตนขึ้น ดังอธิบายไว้แต่ต้นแล้ว หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง ต่างว่าเรามองดูไม้เลื้อยเถาลดาวัลย์อันมีลักษณะแบบบางอรชร อาศัยเสาไม้ที่ปักตรงและแข็งแรง เป็นเครื่อง

เกี่ยวพันขึ้นไป เถาไม้เลื้อยนี้อาจเป็นสิ่งบันดาลใจ ให้ศิลปินนึกเป็นมโนภาพถึงความรักบริสุทธิ์ของหญิงสาว ผู้มีร่างแบบบางอ่อนแอ ไม่กำยำล่ำสันเหมือนผู้ชาย กำลังเอาแขนโอบกอดชายคู่รักไว้อย่างสุดสวาทขาดใจ แหงนหน้าดูคู่รักอย่างอ่อนหวานแฉล้ม ดูประหนึ่งว่ากำลังต้องการความคุ้มครองป้องกันจากผู้ซึ่งแข็งแรงและเที่ยงตรง เมื่อกวีหรือศิลปินมีความรู้สึก ได้ความบันดาลใจจากไม้เลื้อยที่ว่านี้ ก็บังเกิดอารมณ์สะเทือนใจสร้างรูปเอาตามที่คิดเห็น ให้เป็นวรรณกรรมหรือศิลปกรรมขึ้นเกิดเป็นถ้อยคำเป็นภาพเป็นรูปหรือเป็นเสียงขึ้นได้อย่างงามหรือไพเราะจับใจ สิ่งนั้นก็เกิดเป็นศิลปขึ้นเมื่อเทียบตัวอย่างหลัง กับตัวอย่างเรื่องกุลาและปักเป้าตัวอย่างแรก จะเห็นได้ว่าเป็นเรื่องเกิดจากความนึกชนิดสร้างสรรค์ของกวีด้วยกัน แต่จะผิดกันเพียงระดับชั้นสูงต่ำของศิลปเท่านั้น

อำนาจนึกอยู่ที่ความเพ่งในสิ่งที่นึก และต้องเพ่งไปในทางคุณงามความดีมี **สุนทรียภาพ** (aesthetic contemplation) เพื่อบำรุงจิตใจให้เกิดความบันเทิง ไม่ใช่เพ่งเพื่อประโยชน์อย่างอื่น ข้าพเจ้าเห็นเด็กคนหนึ่ง ร้องไห้เต้นเร่า ๆ ยกไม้ยกมือเป็นท่าเป็นทาง ข้าพเจ้าเพ่งดู นึกเป็นจังหวะลีลาและท่าทางที่งามขึ้นในความนึก แปลว่าข้าพเจ้ามองเห็นคุณสมบัติที่งาม ซ่อนเร้นอยู่ในความไม่งามคือการร้องไห้และการเต้นเร่า ๆ ของเด็ก ข้าพเจ้าก็ได้รับบันดาลใจนึกเป็นมโนภาพขึ้น เกิดอารมณ์สะเทือนใจเป็นปีติทันที อดอยู่ไม่ได้ ต้องแสดงความรู้สึกที่นึกออก ให้เป็นทำนองร้องหรือท่ารำ ตามความสามารถทางเทคนิคของข้าพเจ้า สิ่งที่ประจักษ์นี้ก็เป็น **ศิลปสร้างสรรค์** (creative art) ขึ้น

๑๑

อุดมคติ

เมืองงดงามที่สุดและเป็นสุขที่สุดคือเมืองสวรรค์ เพราะเมืองสวรรค์โอภาสมลังเมลืองด้วยแสงแก้วเก้าเนาวรัตน์ถึง ๗ อย่าง ตระการตาดารดาษด้วยวิมานแก้ววิมานทองของเทวดา ผู้ใดไปเกิดยังเมืองนั้น จะทรงความงาม ความเป็นหนุ่มอยู่เสมอไม่รู้แก่เฒ่า ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บและไม่ตายเร็ว เสวยแต่ความสุขสำราญเบิกบานใจ หาสิ่งใดเปรียบบ่มิได้

เมืองสวรรค์ตามพรรณนามานี้มีจริงหรือไม่ก็ช่างเถิด แต่เมืองสวรรค์มีอยู่ในจินตนาการ คือนึกเป็นมโนภาพนั้นมีจริง เป็นสวรรค์ที่ใคร ๆ ก็เคยนึกและใฝ่ฝันอยากไปอยู่ สิ่งใดดีเลิศ งามเลิศอันหาไม่ได้ในเมืองมนุษย์ ก็นึกว่าบนสวรรค์มีทั้งนั้น แล้วถือเอาเป็นมาตรฐานสำหรับเปรียบเทียบกับสิ่งดีเลิศเมืองมนุษย์ เช่นกล่าวว่า *งามราวกับเมืองสวรรค์ สวยเหมือนนางฟ้า สนุกสบายเหมือนเทวดา* เพราะฉะนั้นสิ่งใดที่มนุษย์ใฝ่ฝันและนึกว่าดีเลิศ อย่างเรื่องเมืองสวรรค์ชั้นฟ้าที่กล่าวมานี้ ภาษาอังกฤษเรียกว่าเป็น ideal เราใช้ว่า **อุดมคติ**

อุดมคติเป็นนึกชนิดหนึ่ง ซึ่งมีอยู่แต่ในความรู้สึกเท่านั้น เวลาจะเอาเข้าจริงก็ไม่ได้สมประสงค์ดั่งที่นึก เพราะดีเลิศเกินกว่าความจริงดั่งที่นึกไว้ คำว่าอุดมคติจึงมีความหมายคล้ายกับว่า *เด็ดดอกฟ้าเอามาชม* หรือ *ได้ชื่นจิตนิดหนึ่งแต่เพียงฝัน* ในที่สุดอุดมคติก็มีความหมายตกต่ำ กลายเป็นหมายถึงนึกเรื่องเหลวไหลคล้ายคิดสมบัติบ้า เสียเวลาคิดให้ป่วยการ

ลางทีอุดมคตินี้ เพ่งเอาจุดหมายปลายทางที่จะไปให้ถึง หรืออย่างที่เรามุ่งมาดไว้ เป็นต้นว่าท่านยังไม่มีภริยา และไม่ใช่เพราะเกลียดหรือกลัวผู้หญิง หากแต่ท่านยังไม่พบผู้หญิงงามตามที่ท่านใฝ่ฝันไว้ คือเป็นผู้หญิงสวยที่สุด มีเสียงพูดอ่อนหวานไพเราะที่สุด มีกิริยามารยาทละมุนละไมที่สุด มีความประพฤติเรียบร้อยที่สุด และมีสติปัญญาและความรู้สูง พูดก็เอก หุงต้มก็เป็นดี ร้องเพลงเล่นดนตรีและเต้นรำก็เก่ง เข้าสมาคมก็ได้ดี แล้วยังเป็นหญิงผู้ดีมีสกุลสูงและมั่งมีมากด้วย ผู้หญิงอย่างที่ท่านนึกนี้ เป็นผู้หญิงในอุดมคติของท่าน เพราะมันเป็นเรื่องของความฝันมากกว่าจะมีตัวจริง แต่ท่านก็อดนึกอย่างนี้ไม่ได้ เพราะเป็นธรรมดาของคน ต้องนึกต้องฝันไม่อะไรต่ออะไรทุกคน นึกแล้วก็เพลินสบายใจ ได้หรือไม่ได้ไม่เป็นไร ขออย่างเดียวอย่าเป็นคนนึกฝันไม่เป็น หรือนึกฝันเป็นแต่เลยความพอดีไป ก็จะกลายเป็นคนบ้าไม่ใช่เป็นคนดี

แท้จริง อุดมคติคือความนึกจากสิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติ ซึ่งดีเลิศในจำพวกหรือชนิดเดียวกัน เพราะฉะนั้นความนึกใดที่กำหนดอยู่ที่ว่าจะต้องเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ไม่มีเปลี่ยนแปลงไปตามอารมณ์และความคิดซึ่งไม่อยู่ที่ความนึกนั้นก็เป็นอุดมคติ นึกอย่างนี้เป็นนึกของคนทุกรูปทุกนาม เมื่อกวีหรือศิลปินต้องการจะพรรณนาหรือแสดงภาพรูปเทวดานางฟ้า เอาอะไรเป็นเครื่องนึก ก็นึกถึงสิ่งที่มีอยู่แล้วโดยธรรมชาติ ซึ่งเคยรู้เคยเห็นมาก่อน ถ้าไม่เคยรู้เคยเห็น ก็ไม่รู้และนึกไม่ได้ นักปราชญ์กรีกผู้หนึ่งกล่าวว่า **มนุษย์เป็นผู้วัดสิ่งทั้งหมด** ก็เพราะมนุษย์จะคิดอะไรทำอะไร ต้องเอาตนเป็นมาตรฐานวัด เพราะมนุษย์ถือว่าตนประเสริฐกว่าสิ่งอื่นทั้งหมดที่มีอยู่ในโลก ความจริงมนุษย์ก็เป็นสิ่งหนึ่งเท่านั้นในธรรมชาติ ถ้าจะกล่าวให้แคบก็เป็นสัตว์โลกจำพวกหนึ่ง แต่เราคือมนุษย์ไม่ยอมตนว่าเป็นสัตว์เสมอด้วยสัตว์อื่น แม้จะยอมรับว่าเป็นสัตว์ก็ยอมอย่างไว้เกียรติว่า มนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐเพราะเดินตัวตั้งตรง ไม่ได้เดินตามขวางเหมือนสัตว์อื่น เพราะฉะนั้นเมื่อมนุษย์นึกถึงเทวดานางฟ้า ซึ่งเห็นว่าประเสริฐกว่ามนุษย์ ก็ต้องนึกเอารูปร่างและลักษณะอื่นของมนุษย์เป็นที่ตั้ง แต่นึกให้วิเศษดีกว่ามนุษย์ สิ่งใดดีที่สุดเคยใฝ่ฝันไว้และไม่มีในตัวมนุษย์ หรือมีแต่ไม่ดีถึงขนาด มนุษย์ก็นำไปผนวกเข้าเป็นลักษณะของเทวดานางฟ้า เมื่อนึกเห็นเช่นนี้แล้ว กวีหรือศิลปินก็เกิดอารมณ์สะเทือนใจแสดงความรู้สึกนี้ออกได้อย่างงาม โดยอาศัย รูป สี เสียง หรือถ้อยคำ สร้างให้เกิดเป็นรูปเทวดานางฟ้าขึ้น ตามที่นึกเป็นอุดมคติ ลางทีไม่ได้นึกเอง เป็นแต่จำลองรูปของเก่าซึ่งมีคนอื่นสร้างไว้และสืบต่อเป็นประเพณีปรัมปรากันมา ว่ารูปอย่างนั้นคือรูปเทวดานางฟ้าตามอุดมคติของเดิม เป็นแต่เติม **ท่วงท่าที่แสดงส่วนตัว** (personal style ดูบทที่ว่าด้วยท่วงท่าที่แสดงออก) ของตนไปด้วยเท่านั้น

คราวนี้ต่างว่าต้องการจะแสดงความงามของคน ชนิดที่งามเลิศเป็นอุดมคติ ก็นำรูปและลักษณะเทวดานางฟ้า มาเป็นมาตรฐานความงาม อย่างที่กล่าวว่า ***เหมือนนางในดุสิตาลงมาดิน*** เพราะฉะนั้น สิ่งทั้งหลายในจำพวกเดียวกัน ถ้าว่าตามที่นึกก็มีอยู่หนึ่งที่เลิศเป็นอุดมคติ ผู้หญิงไทยในจำพวกนางสาว ก็ต้องมีอยู่หนึ่งซึ่งเป็นเอกในความงาม แต่ทั้งนี้ไม่หมายความว่า ถ้าเลือกได้แล้วจะงามพร้อมถึงอุดมคติตามที่นึกก็หาไม่ ต้องมีบกนั่นพร่องนี่ ไม่อย่างนั้นก็อย่างนี้ เพราะอุดมคติมีอยู่แต่ในความฝันของเราเท่านั้น อุดมคติที่สมบูรณ์ท่านว่ามีอยู่จริง แต่อยู่บนสวรรค์แห่งเดียว ในเมืองมนุษย์ไม่มี ถ้ามีได้ก็มีอยู่ในวรรณกรรมหรือศิลปกรรมเท่านั้น

วรรณคดีและศิลปของชาวตะวันตก เขาแบ่งลักษณะท่วงท่าที่แสดงออกเป็นสองคติ คือ **อุดมคติ** และ **คติเหมือนของจริง** (idealism and realism) อะไรจะเป็นเรื่องยุ่งยากเท่ากับเรื่องคติทั้งสองนี้ เพราะเราจะแสดงออกเป็นศิลปทางอุดมคติ ถ้าไม่อาศัยรูปของจริงที่มีอยู่เป็นหลักมาก่อน ดูแล้วเมื่อไม่บอกก็ไม่รู้ว่าเป็นอะไร เพราะไม่เคยรู้เคยเห็นมาก่อน เราจะแสดงรูปเทวดานางฟ้าก็ต้อง

อาศัยรูปของมนุษย์เป็นหลักมาก่อน เมื่อเช่นนี้จะแบ่งแยกกันทำไม แต่ท่านนักปราชญ์โบราณาจารย์กรีกบอกว่า อุดมคติเป็นต้นแบบหรือเป็นแบบอันสมบูรณ์ มีอยู่บนสวรรค์โน้น ส่วนสิ่งต่าง ๆ ของธรรมชาติรวมทั้งมนุษย์ด้วย ซึ่งพระเป็นเจ้าทรงสร้างไว้ มีแบบตรงกันข้ามกับแบบอุดมคติซึ่งมีอยู่บนสวรรค์ ทำไมจึงเป็นเช่นนี้ ก็เพราะพระเป็นเจ้าทรงเห็นว่าดีแล้ว เอาแบบที่สมบูรณ์เป็นเอกให้มีอยู่ในธรรมชาติเสียหมดแล้ว บนสวรรค์โน้นจะมีแบบอะไรที่วิเศษอีกเล่า เอาแบบที่สมบูรณ์เก็บสำรองไว้บนสวรรค์เถิด ถ้าขืนให้มีอยู่ในโลกนี้เสียแล้ว เมื่อมนุษย์ตายไปและขึ้นสวรรค์ก็จะได้แบบอะไรที่ดีกว่านี้เล่า เป็นความคิดเห็นทำนองคนหวงวิชา ถ้าบอกเสียหมด ก็จะมีอะไรเหลือเป็นของตนอีกต่อไปเล่า เพราะฉะนั้นเมื่อพระเป็นเจ้าทรงเห็นว่าดีแล้ว ก็ดีแล้ว ไม่มีปัญหาต้องโต้เถียงอะไรอีก เหตุนี้อุดมคติจึงไม่มีอยู่ในธรรมชาติหรือมีอยู่ในโลกนี้ มีอยู่จริงแต่บนสวรรค์ หรือในนึกของมนุษย์เท่านั้น เมื่อกวีหรือศิลปินแสดงรูปออกตามอุดมคติ จึงเป็นแต่ของผสม คือเอาสิ่งซึ่งมีอยู่โดยธรรมชาติควบเข้ากับสิ่งซึ่งเป็นความนึกอันงามของกวีและศิลปินเอง เพราะฉะนั้นสิ่งซึ่งแสดงออกเป็นอุดมคติของกวีและศิลปินเป็นอุดมคติจริง แต่เป็นอุดมคติที่ไม่สมบูรณ์อันแท้จริง ไม่เหมือนกับที่มีอยู่บนสวรรค์

อุดมคติตามที่อธิบายนี้ เป็นความหมายเดิมของคำนี้ว่า ideal ซึ่งคนธรรมดาฟังก็ดูเหมือนจะเข้าใจ แต่นักปราชญ์นักปรัชญา และศิลปิน เห็นสูงไปกว่านี้ จึงเกิดเป็นเรื่องมีปัญหายุ่งยากถึงทะเลาะกัน เลยทำให้คนรู้น้อยพลอยเป็นพวกหัวล้านรำคาญไปด้วย เพราะเข้าใจเรื่องที่เขาโต้เถียงกันได้ยากเต็มที ในที่สุดความหมายคำอุดมคติ ก็ค่อยเลื่อนมาเป็นอีกความหมายหนึ่ง เรื่องเพราะไม่อยากทะเลาะกัน คือหมายความถึงความนึกที่วิเศษที่ดีเลิศ มันจะดีเลิศอย่างสมบูรณ์หรือไม่สมบูรณ์ก็ตามเรื่อง ถ้าคิดว่าอย่างนี้ดีเลิศแน่ ก็จัดว่าเป็นอุดมคติทั้งนั้น เป็นต้นกล่าวว่า ***เจ้างามทนต์กลนิลดั่งเจียระไน*** ก็เป็นอุดมคติของคนหมู่หนึ่งในสมัยหนึ่ง ซึ่งเห็นว่ามีฟันดำเป็นเงางามดังนิลที่เจียระไน ก็เป็นงามเลิศ เป็นอุดมคติความงามของฟัน คนสมัยโน้นถือว่าฟันดำเป็นฟันงาม กวีเอาอุดมคติเดิมลงไปในฟันงาม ว่าต้องงามเหมือนนิลที่เจียระไน ก็ฟันของคนถึงจะดำอย่างไรที่จะดำเป็นเงางามแวววาวเหมือนนิลที่เจียระไนไม่ได้ ที่กวีกล่าวเช่นนี้เป็นกล่าวตามความเป็นจริง โดยเอาอุดมคติเข้าไปประกอบ (idealized realism) ถ้าจะกล่าวแต่คติตามที่เหมือนของจริงอย่างเดียว มันไม่งามพอเท่าที่นึก ศิลปกรรมของชาวตะวันตกที่เข้าใจกันว่าแสดงออกเหมือนของจริงทั้งหมด เป็นความเข้าใจผิดเพราะเขาถือว่าแสดงออกเหมือนของจริงทีเดียว มีค่าน้อยทางศิลป ด้วยเป็นแต่ใช้ความสามารถทางเทคนิคถอดเอาของจริงออกมาให้เหมือนของจริงเท่านั้น ถ้าเราสามารถอ่านดูหรือฟังของจริง ตามสภาพจริง ๆ ของสิ่งนั้นได้โดยตรง จะมิดีกว่าหรือจะต้องพึ่งกวีและศิลปินเป็นผู้ถอดเป็นของเทียมออกมาให้อีกชั้นหนึ่งทำไม

ถ้าข้าพเจ้าแต่งกลอนชมโฉมผู้หญิงสวยคนหนึ่ง ถูกต้องตรงกับที่เป็นจริงทุกอย่าง แต่ผู้เป็นกวีแต่งกลอนชมโฉมผู้หญิงคนนั้น เห็นว่ากล่าวชมตามที่เห็นอยู่ยังไม่งามพอ ก็เอาอุดมคติเข้าไปประกอบความจริงด้วย เช่นเห็นคิ้วก่งจริงแต่หนาไปไม่งามพอกับที่นึกเห็น ก็เติมอุดมคติของตนลงไป เป็นคิ้วก่งเหมือนคันธนู คือล้วงเอาความก่งของคันธนูซึ่งเป็นนามธรรมที่นึกไว้แล้ว ถอดเอาออกมาเป็นรูปธรรมให้เห็นได้ด้วยตา ดวงหน้างามผุดผ่อง เพียงเท่านี้งามเป็นสามัญไป จึงเติมอุดมคติลงไปว่า *เจ้างามพักตร์เพียงจันทร์บุหลันฉาย* ความงามก็ดูเด่นขึ้น เว้นแต่ท่านจะนึกแยกอย่างวิเคราะห์ (analysis) ทางวิทยาศาสตร์ ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง นอกนี้กวีอาจพรรณนาความงามของหญิงคนนั้นไปในทำนองว่ามีจิตใจสูงและมีความประพฤติงาม ซึ่งความจริงผู้หญิงคนนั้นมีแค่ไหน ไม่เข้าใจด้วย แต่กวีนึกความงามของหญิงคนนั้นด้วยจริงใจ และด้วยมีอารมณ์สะเทือนใจอันสูง ก็สามารถถอดเอาความนึกอันเป็นอุดมคติ ออกเป็นถ้อยคำตัวหนังสือ กระทำให้เราอ่านเพลิดเพลินเจริญใจไปด้วย

ขณะข้าพเจ้ากำลังนั่งเขียนเรื่องถึงตรงนี้ เผอิญตามองลอดเข้าไปทางช่องหน้าต่างของเรือนตึกหลังหนึ่ง ซึ่งอยู่ถัดบ้านข้าพเจ้าไป ข้าพเจ้ามองเห็นไว ๆ ว่ามีใครคนหนึ่งกำลังยืนกระดุกกระดิกตัว ซึ่งข้าพเจ้าเข้าใจว่ากำลังแต่งตัวอยู่หน้ากระจกโต๊ะเครื่องแป้ง ทันใดนั้นเธอหันหน้ามาที่ช่องหน้าต่าง ข้าพเจ้าก็เห็นดวงหน้าและรูปร่างของเธอได้แน่ว่า เป็นผู้หญิงไม่ใช่ผู้ชาย โดยอาศัยเค้ารูปที่ได้เห็นจากระยะที่สายตาของข้าพเจ้าแม้สวมแว่น จะเห็นไม่ได้ถนัดนัก ข้าพเจ้าจึงนึกเป็นมโนภาพขึ้นทันทีว่าผู้หญิงที่กำลังแต่งตัวอยู่นั้น คงเป็นผู้หญิงสาวและสวยด้วย ผู้หญิงคนนั้นอาจไม่ใช่สาว หรือเป็นสาวแต่ไม่สวย อาจมีตาเหล่หรือดั้งจมูกแฟบก็ได้ แต่ข้าพเจ้านึกเป็นอุดมคติ ถ้านำความนั้นไปประกอบเข้ากับรูปที่เป็นจริง รูปนั้นก็งามขึ้น กระทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกเป็นอารมณ์สะเทือนใจ ถ้าข้าพเจ้าเป็นกวีและศิลปินก็จะถอดเอารูปผู้หญิงคนนั้น ที่ข้าพเจ้าได้ประกอบอุดมคติความงามเข้าไปแล้วอยู่ในใจแสดงออกเป็นวรรณกรรมหรือศิลปกรรม ให้ท่านได้ร่วมความรู้สึกเป็นความบันเทิงไปกับข้าพเจ้าด้วยตามเรื่องที่กล่าวมานี้ เป็นตัวอย่างความคิดเป็นอุดมคติอย่างสามัญ แต่ความนึกเป็นอุดมคติของกวีและศิลปิน คือผู้ที่ถอดเอาคุณงามความดีอันมีเร้นอยู่ในสิ่งต่าง ๆ ออกมาให้เราได้รับส่วนแห่งคุณงามความดีนี้ด้วย อย่างนี้คืออุดมคติของกวีและศิลปินที่มีใจสูง

๑๒

องค์ประกอบ

ข้าพเจ้าเขียนหนังสือไม่ว่าเรื่องใด ต้องนึกตรึกตรองวางรูปเสียก่อนแล้วจึงลงมือเขียนไปตามรูปที่นึกไว้ โดยวิธีคิดหาถ้อยคำที่เหมาะ เอามาเรียงลำดับกันให้เหมาะกับที่และให้ถูกต้องตามทำนองของภาษา ซึ่งข้าพเจ้าต้องการจะแสดงออก เกิดเป็นตัวหนังสือเห็นเป็นแถว ๆ ดั่งที่ท่านกำลังอ่านอยู่บัดนี้ วิธีที่ข้าพเจ้าเอาถ้อยคำมาเรียงกัน แบ่งออกเป็นวรรคตอน เกิดเป็นเรื่องราวขึ้นได้นี้ เรียกว่าแต่งหนังสือ คือเอาถ้อยคำมาผูกหรือร้อยกรอง ประกอบกันขึ้นเป็นรูป เรียกว่าบทความหรือบทประพันธ์ ถ้าไม่ใช่เรื่องแต่งหนังสือแต่เป็นเรื่องของศิลปสาขาอื่น ก็มีลักษณะเป็นทำนองเดียวกัน คือต้องใช้ความคิดตรึกตรองวางรูปขึ้นก่อน แล้วลงมือสร้างขึ้นเป็นรูปอย่างที่นึกไว้ ที่แตกต่างกับแต่งหนังสือก็ด้วยวิธีดำเนินการสร้างทางเทคนิค และเรียกชื่อเป็นคนละอย่างเท่านั้น ถ้าเป็นสถาปัตยกรรมก็ไม่เรียกว่าแต่ง แต่เรียกว่าออกแบบสร้าง (design) ถ้าเป็นประติมากรรมก็เป็นปั้น ถ้าเป็นจิตรกรรมก็เป็นวาดเขียน ถ้าเป็นดุริยางคศิลป์ก็เป็นแต่ง ถ้าเป็นนาฏศิลป์ก็เป็นออกแบบท่ารำ เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่า เราเรียกวิธีทำเป็นหลายชื่อ เรียกเอาตามลักษณะวิธีที่ทำหรือสร้างขึ้นต่าง ๆ กัน แท้จริงลักษณะวิธีทำเหล่านี้จะเกิดเป็นรูปขึ้นได้ก็ด้วยอาศัยความตรึกนึกเป็นเค้าโครงก่อน ถ้าเค้าโครงที่สร้างหรือร่างขึ้น มาจากความนึกที่มีลักษณะสูง รูปที่สร้างก็มีลักษณะสูงไปตามที่นึกไว้ ถ้าเปรียบเทียบพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์กับเรื่องพระอภัยมณี แม้เป็นวรรณคดีที่งามด้วยกัน แต่เทียบความสูงต่ำแห่งความคิดก็เห็นได้ว่าต่างกัน ท่านดูพระอุโบสถและพระวิหารวัดสุทัศนเทพวราราม และนึกเอาไปเปรียบกับพระอุโบสถหรือวิหารวัดอื่น ซึ่งเป็นวัดธรรมดาสามัญ ก็จะเห็นทันทีว่าแห่งไหนมีสง่าสูงต่ำกว่ากัน

ท่วงท่าที่แสดงออกนี้ จะแสดงเป็นแต่งเป็นปั้นเป็นวาดเขียน หรือเป็นอะไร ในภาษาอังกฤษเรียกว่า compose แปลว่าประพันธ์ คำว่า ประพันธ์ ก็คือเอาอะไรมาผูกหรือประกอบกันขึ้นให้เป็นรูป ถ้าเอาถ้อยคำมาผูกหรือประกอบกันก็เป็นประพันธ์ เอาวัตถุมาประกอบปั้นเป็นรูป ก็เป็นประพันธ์ เอาสีมาผสมวาดเขียนเป็นภาพ ก็เป็นประพันธ์ เอาเสียงดนตรีมาประกอบกัน ก็เป็นประพันธ์ เพราะฉะนั้นในพระราชบัญญัติคุ้มครองวรรณกรรมและศิลปกรรม พุทธศักราช ๒๔๗๔ จึงใช้คำว่าประพันธ์ไม่เฉพาะแต่แต่งหนังสือ ยังหมายความกินไปถึงการสร้างศิลปกรรมอย่างอื่นด้วย และเรียกผู้สร้างศิลปกรรมว่าผู้ประพันธ์ เรียกตัวศิลปกรรมเองว่า **องค์ประกอบ** (composition) เพราะเอาสิ่งต่าง ๆ มาประกอบกันเป็นรูปหรือเป็นองค์ขึ้น

องค์ประกอบนั้น ไม่ใช่มีแต่ที่เป็นศิลปกรรมอย่างเดียว สิ่งอื่นซึ่งเป็นอยู่ตามธรรมดาของมันเอง ไม่ใช่สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ก็มีองค์ประกอบทั้งนั้น ร่างกายคนก็เป็นองค์ประกอบของคน อันมีหัวตัว แขนขาเป็นต้น ประกอบกันเป็นร่างคน องค์ประกอบศีรษะคน ก็ประกอบด้วยตาจมูกหูปากเป็นต้น ต้นไม้ก็มีองค์ประกอบต้นไม้ ซึ่งประกอบกันขึ้นด้วยลำต้นกิ่งใหญ่กิ่งน้อยเปลือกกระพี้แก่นก้านราก และใบ หลั่นลงไปเฉพาะใบไม้หรือรากไม้ ก็มีองค์ประกอบใบไม้ องค์ประกอบรากไม้ อย่างนี้เป็นต้น เพราะฉะนั้นทุกสิ่งทุกอย่างจึงเป็นองค์ประกอบทั้งนั้น แม้เอาดินสอมาขีดเป็นเส้นขึ้นสองเส้น ก็เป็นองค์ประกอบได้เหมือนกัน เป็นองค์ประกอบเส้น

องค์ประกอบไม่ว่าของสิ่งใด ย่อมแบ่งออกได้เป็นสองภาค คือ **ภาคประธาน** และ **ภาครอง** ภาคประธานได้แก่ส่วนที่เป็นโครงร่างหรือเป็นเนื้อหาหรือเป็นตัวเรื่อง ถ้าเป็นองค์ประกอบคน ก็ได้แก่ ชวดทรงรูปสัณฐาน มองดูปราดเดียวก็รู้ว่าเป็นรูปคน จะมีรูปงามหรือไม่ ก็อยู่ที่ส่วนต่าง ๆ ที่ประกอบกันเป็นรูป มีส่วนสัดเหมาะเจาะสัมพันธ์และประสานกันหรือไม่ เป็นต้นว่าถ้าขาหรือแขนสั้นหรือยาวเกินไป รู้สึกดูขัดตา องค์ประกอบของคนนั้นก็ดูไม่งาม ภาครององค์ประกอบคน ได้แก่ผิวพรรณหรือสิ่งที่ตกแต่ง ถ้าผิวพรรณผุดผ่องหมดจด ก็ทำให้องค์ประกอบมีความงามสมบูรณ์ ถ้ามีผิวพรรณตรงกันข้าม ก็ทำให้ความงามขององค์ประกอบไม่สมบูรณ์ ด้วยเหตุนี้จึงเป็นที่เห็นได้ว่า ภาคประธานและภาครองขององค์ประกอบต่างฝ่ายมีส่วนช่วยกัน ให้อีกฝ่ายหนึ่งสมบูรณ์ มีแต่ภาคประธานถึงจะมีรูปร่าง ชวดทรงงดงาม ก็เป็นงามลุ่น ๆ ถ้ามีแต่ภาครองไม่มีภาคประธาน ก็ไม่สามารถรู้ได้ว่าเป็นอะไร เท่ากับมีอะไรขึ้นลอย ๆ ไม่ได้เรื่องไม่ได้ความ

ถ้าเอาองค์ประกอบรูปคนดังกล่าวข้างต้นนี้ เปรียบเทียบกับองค์ประกอบบทประพันธ์ ภาคประธานของบทประพันธ์ ได้แก่ข้อความที่เป็นเนื้อเรื่อง ภาครองได้แก่ถ้อยคำที่เป็นพลความ ถ้าประกอบเนื้อเรื่องด้วยถ้อยคำอย่างเหมาะเจาะ เรื่องที่เขียนขึ้นก็งามได้เรื่องได้ราวดี แต่จะรู้สึกว่าลุ่นไปเหมือนแกงจืดขาดผักชีพริกไทยโรยฉะนั้น ถ้าได้ตกแต่งเพิ่มเติมถ้อยคำที่เป็นพลความลงไปด้วยให้เหมาะกัน เปรียบเหมือนแกงจืดที่มีผักชีพริกไทยโรยแล้ว ก็จะทำให้เรื่องมีรสน่าอ่าน ฟังไพเราะยิ่งขึ้น จะยกข้อความในหนังสือสำนวนเก่าแห่งหนึ่ง ขึ้นมาอ้างเป็นตัวอย่าง

ปางเมื่อสมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาจารย์ ได้ตรัสแก่พระปรมาภิเษกสัมโพธิญาณ เป็นองค์พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ได้เสด็จจาริกโปรดเวไนยสัตว์ให้บรรลุผลโดยลำดับ ถ้าเก็บเอาแต่คำที่ประกอบกันเป็นใจความของเนื้อเรื่อง ย่อความลงก็จะเป็น *เมื่อพระศาสดาจารย์ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ได้เสด็จโปรดสัตว์ให้บรรลุผลโดยลำดับ* นี่เท่ากับเป็นภาคประธานขององค์ประกอบ อ่านแล้วรู้สึกลุ่น ๆ ไม่เพราะ ถ้าเติมคำอื่นที่มีอยู่เป็นภาครองประกอบลงไปด้วย ก็ทำให้ข้อความไพเราะสมบูรณ์ขึ้น มีภาครองตามลำพัง ก็ไม่ได้ความว่าอะไร

จิตรกรวาดภาพเป็นฤษีนั่งอยู่ในกุฏิศาลากลางป่า นอกจากเห็นฤษีนั่งเด่นอยู่ในกุฏิ ยังเห็นบริเวณป่าใกล้อาศรม ราบรื่นมีเขาไม้ มีสระน้ำและสัตว์ป่า เช่นกวางหรือกระต่าย เล็มหญ้าหรือเย้าหยอกกันอยู่ในที่ใกล้ ๆ ภาคประธานขององค์ประกอบภาพนี้ คือฤษี สิ่งอื่น ๆ เช่น กุฏิศาลา ป่าเขาสระน้ำและสัตว์ป่าเป็นภาครอง ถ้าภาพนี้มีสิ่งอื่น ๆ อยู่ทั้งหมด แต่ไม่มีรูปฤษี ก็เป็นรูปมีขึ้นลอย ๆ ไม่รู้ว่าเป็นเรื่องอะไร เพราะฉะนั้นความสำคัญของเรื่องทั้งหมดในภาพนั้นจึงอยู่ที่ฤษี ต้องวาดภาพฤษีให้เห็นเด่น เพราะเป็นภาคประธาน ไม่มีไม่ได้ ด้วยไม่ได้ความ ที่เขาวาดภาพบริเวณกุฏิศาลาเป็นที่ราบรื่นมีป่าเขาน่าอยู่ ก็เพื่อประกอบเรื่องให้รู้ว่าเป็นสิ่งเพิ่มเติม แสดงให้เห็นสถานที่นั้นเป็นป่าเขา ถ้าไม่มีต้นไม้และไม่มีเขา ก็ไม่รู้ว่าเป็นที่ไหน ป่าตอนนั้นราบรื่นเย็นสบาย มีน้ำสำหรับบริโภคใช้อาบ ไม่ใช่ที่แห้งแล้งจึงมีสระน้ำ ซ้ำในสระมีบัวชูดอกและก้านอยู่สลอน ทำให้เห็นว่าเป็นสระน้ำเด่นขึ้น ที่มีสัตว์ป่าใกล้ ๆ กุฏิศาลา แสดงว่าฤษีเป็นผู้มีเมตตากรุณา มีอหิงสา สัตว์เหล่านั้นจึงเชื่องสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนเป็นภาครองขององค์ประกอบในภาพนั้นเป็นเครื่องประกอบช่วยให้ภาพของฤษีมีลักษณะเห็นเป็นฤษีเด่นขึ้น

เท่าที่บรรยายมานี้ จะเห็นได้ว่าวรรณกรรมและศิลปกรรม ไม่ว่าอย่างใด มีองค์ประกอบทั้งนั้น ท่านกล่าวว่าองค์ประกอบนั้น ถ้าจะต้องมีบกพร่องก็ให้ความบกพร่องนั้นตกแก่ภาครอง ดีกว่าให้ตกแก่ภาคประธาน ยกตัวอย่างคนมีขายาวหรือสั้นมากไป ถึงจะมีกล้ามเนื้อและผิวพรรณงามผุดผ่อง มีหน้าสวยสะคราญสักปานไร จะเรียกว่าเป็นคนมีรูปร่างงามหาได้ไม่ เพราะขาผิดส่วน ถ้ารูปร่างของคนซึ่งมีชวดทรงสมส่วน แม้เป็นคนผอมหรือคนอ้วน มีผิวพรรณหยาบเป็นที่น่ารังเกียจ ผู้นั้นก็ยังได้ชื่อว่าเป็นคนรูปงามอยู่นั่นเอง

หนังสือเรื่องพระมะเหลเถไถ เนื้อเรื่องเป็นเรื่องไม่ได้เรื่อง แต่ถ้อยคำนั้นฟังเป็นจังหวะเลื่อนไหลไปอย่างไม่ขัดหู นี่คือองค์ประกอบของบทประพันธ์ซึ่งมีภาคประธานบกพร่อง แม้ภาครองจะงามก็ไม่ทำให้องค์ประกอบนั้นงามได้ แต่ถ้าเราต้องการแต่งเรื่องให้มีลักษณะเหลวไหลเลื่อนเปื้อน เรื่องพระมะเหลเถไถ ก็เป็นตัวอย่างอันดีสำหรับองค์ประกอบซึ่งมีลักษณะเช่นนั้น

กวีและศิลปินเห็นสิ่งใดในธรรมชาติ ต้องการจะถอดสิ่งนั้นออกเป็นวรรณกรรมหรือศิลปกรรม ก็ไม่ได้ถอดเอามาเป็นดุ้น ๆ ทั้งหมด ให้ตรงกับที่เป็นจริงทีเดียว ต้องมีบวกมีลบลงไปในองค์ประกอบของตน เช่นรูปฤษีนั่งอยู่ในศาลาที่กล่าวข้างต้น ก็ป่าเขานั้นตามเป็นจริง มันราบรื่นเห็นงามเหมือนในรูปเมื่อไร ท่านที่เคยไปเห็นป่าตามธรรมชาติจริง ๆ จะรู้ได้ทันทีว่าความจริงไม่เป็นเช่นนั้น แต่ที่ท่านเห็นในภาพเป็นที่ราบรื่นงดงาม เพราะศิลปินบวกเอาสิ่งงามเข้าไป และลบสิ่งไม่งามออกเสียแล้ว เปรียบเหมือนผู้หญิงที่แต่งตัวแล้ว ย่อมผิดกับผู้หญิงที่ยังไม่ได้แต่งตัว ดูได้เมื่อเขากำลังตื่นนอนใหม่ ๆ

ยังไม่ล้างหน้า ยังไม่ได้หวีหัวผัดหน้าทาปากและแต้มคิ้ว ท่านพิสมัยเขาเมื่อไรจะพิสมัยก็แต่เมื่อเห็นเขาแต่งตัวแล้วไม่ใช่หรือ ท่านเห็นป่าไม่น่าดู แต่กวีและศิลปินสามารถทำให้งามน่าดู ก็เปรียบเหมือนผู้หญิงที่แต่งตัวสวยแล้ว ถ้าท่านติว่ากวีและศิลปินเป็นผู้กล่าวไม่จริง ก็เท่ากับท่านติผู้หญิงที่แต่งตัวสวยแล้วว่าไม่จริงก็ฉันนั้น

มีคำกล่าวว่านักประวัติศาสตร์ดีกว่าพระเจ้า เพราะพระเจ้าเปลี่ยนแปลงเหตุการณ์ที่เป็นจริงให้เป็นอื่นไม่ได้ แต่นักประวัติศาสตร์เปลี่ยนได้ กวีและศิลปินก็เปลี่ยนได้เหมือนกัน ถ้าเห็นสิ่งที่ตนต้องการแสดงออก ไม่เผยความงามให้ปรากฏเห็น ก็ต้องหาอุบายทำให้ปรากฏเห็นจนได้ ด้วยวิธีบวกหรือลบสิ่งที่มีอยู่ ตามความคิดเห็นของตน เช่นข้าพเจ้าจะเขียนรูปประตูที่เห็นอยู่ตรงหน้าบ้านแต่ประตูนั้นมีต้นไม้ขึ้นบังเสียข้างหนึ่ง ข้าพเจ้าก็ย้ายต้นไม้ต้นนั้นเสีย เขียนภาพต้นไม้ให้อยู่ห่างประตูออกไป หรือลดขนาดสูงของต้นไม้นั้นให้ต่ำลง จะได้ไม่บังส่วนบนของประตู อย่างนี้เป็นวิธีลบสิ่งที่มีอยู่ หรือถ้าต้นไม้นั้นอยู่ห่างประตูไปมาก ข้าพเจ้าอาจเขียนโดยเลื่อนต้นไม้ให้เข้ามาใกล้ประตูในระยะที่เห็นงาม นี่คือวิธีบวกสิ่งที่ไม่มีให้มีขึ้น ตามความคิดเห็นของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าโกนหนวดก็เป็นลบสิ่งที่มีอยู่ เพราะเห็นว่ามีไว้มันไม่งาม ข้าพเจ้าอาจทำผมของข้าพเจ้าให้เป็นลอน นี่ก็เป็นบวกสิ่งที่ไม่มีให้มันมีขึ้นเพราะเห็นว่าถ้ามีได้ก็เป็นงาม เพราะฉะนั้นเรื่องบวกและลบ เรื่องจัดระเบียบเส้นสีสันหรือถ้อยคำเสียใหม่ เป็นเรื่องจัดองค์ประกอบที่มีอยู่แล้วโดยธรรมดาให้เกิดเป็นองค์ประกอบที่เป็นศิลป จะบวกลบหรือจัดระเบียบให้แก่องค์ประกอบได้ดีหรืองามเพียงไร อยู่ที่ท่วงทีท่าทางแสดงของผู้เป็นกวีและศิลปินซึ่งเกิดจากความคิดและความสามารถเฉพาะตัวบุคคล ต่างคนมีไม่เหมือนกัน ท่วงท่าที่แสดงดังกล่าวนี้แหละที่ในภาษาอังกฤษเรียกว่า style

๑๓

ท่วงท่าที่แสดงออก

ท่านเคยอ่านหนังสือที่ข้าพเจ้าแต่ง ท่านอาจสังเกตสำนวนแต่งหรือโวหารของข้าพเจ้าได้ ถ้าท่านจะถามว่าข้าพเจ้ามีวิธีแต่งอย่างไร จึงมีสำนวนโวหารเช่นนั้น ข้าพเจ้าตอบและอธิบายให้ทราบไม่ได้มากนัก ทั้ง ๆ ที่รู้อยู่ว่านี้เป็นสำนวนแต่งของข้าพเจ้า เหมือนหน้าตาและกระแสเสียงของข้าพเจ้า ท่านเห็นหรือยินก็จำได้ ว่าเป็นของข้าพเจ้าโดยเฉพาะ ไม่ใช่เป็นของคนอื่น เพราะต่างคนมีไม่เหมือนกัน จะเหมือนกันทีเดียวมีไม่ได้ อย่างดีก็เพียงละม้ายคล้ายคลึงกันเท่านั้น ลายเซ็นชื่อของข้าพเจ้าก็เป็นของข้าพเจ้า ทำไมจึงมีลายเซ็นอย่างนั้น ข้าพเจ้าก็ตอบและอธิบายไม่ได้อีก ท่านเป็นศิลปินจะเป็นช่างปั้นช่างเขียน เป็นนักร้องนักดนตรีหรือเป็นละคร ถ้าข้าพเจ้าเคยเห็น วิธีแสดง วิธีร้อง วิธีเล่น ของท่านอยู่บ่อย ๆ จนจำได้ ก็อาจบอกได้ว่านั่นเป็นวิธีทำ วิธีแสดง ตามแบบของท่าน เพราะมีลักษณะพิเศษเป็นเฉพาะบุคคล ซึ่งท่านแสดงออกให้เห็นให้รู้ วิธีที่ท่านแสดงออกนี้ภาษาอังกฤษเรียกว่า style คือ **ท่วงท่าที่แสดง** หรือกล่าวให้แคบเข้า ก็คือเป็น **ท่วงท่าที่แสดงส่วนตัวหรือเฉพาะตัวของท่าน** (personal style or specific style)

ข้าพเจ้ากล่าวไว้ตอนท้ายเรื่ององค์ประกอบว่า การจัดองค์ประกอบให้เกิดเป็นวรรณกรรมหรือศิลปกรรมขึ้น ก็อยู่ที่ท่วงท่าที่แสดงของกวีหรือศิลปินซึ่งเกิดจากความคิดเห็นและความสามารถเฉพาะตัว **ท่วงท่าที่แสดงไม่ใช่อะไรอื่น นอกจากเรื่องความมีระเบียบและการเคลื่อนไหว ซึ่งใส่ลงไปในความคิดของเรา** (Buffon) หรือกล่าวโดยย่อก็คือ วิธีวางรูปการสร้างองค์ประกอบของวรรณกรรมหรือศิลปกรรมส่วนสำคัญอันเป็นรากฐานของท่วงท่าที่แสดงทั้งหมด จะดีหรือเลวก็ตามที ก็อยู่ที่องค์ประกอบ ถ้าเป็นวรรณกรรม ก็อยู่ที่วิธีจัดเรียงถ้อยคำ ประโยคประธาน วรรคตอน ของผู้ประพันธ์ อันเกิดจากความคิดเห็นเป็นเฉพาะตัวของผู้ประพันธ์ วิธีจัดเรียงถ้อยคำและความคิดเห็นเป็นเฉพาะนี้จะดีหรือเลว ย่อมอยู่ที่วรรณกรรมซึ่งสร้างขึ้นนั้น มีอำนาจเร้าให้ผู้อ่านบังเกิดอารมณ์สะเทือนใจที่สูงที่ดีงามแค่ไหน นี้มีแก่วรรณกรรมฉันใด ก็มีแก่ศิลปกรรมอื่นฉันนั้น

อารมณ์สะเทือนใจเป็นต้นเหตุของศิลป ความนึกหรือจินตนาการเป็นต้นเหตุของท่วงท่าที่แสดง แล้วก็แสดงอารมณ์สะเทือนใจหรือความนึกนี้ออกได้งดงาม โดยอาศัยความรู้และฝีมือทางเทคนิคซึ่งเป็นวิธีทำ เกิดเป็นวรรณกรรมหรือศิลปกรรม ซึ่งทำให้ผู้ดูผู้อ่านหรือผู้ฟัง บังเกิดอารมณ์สะเทือนใจ หรือเกิดความนึกขึ้นด้วย เปรียบคนดูคนอ่านหรือคนฟังเหมือนนางรจนาเมื่อเห็นเจ้าเงาะก็รู้สึกเกิดอารมณ์สะเทือนใจ ความรู้สึกนี้ผ่านเข้าไปในความนึกของนางรจนา คือคิดว่า

ชะรอยบุญเราไซร้จึงได้เห็น *ต่อจะเป็นคู่ครองกระมังหนา*
คิดพลางนางเสี่ยงพวงมาลา *แม้ว่าเคยสมภิรมย์รัก*

ท่านกล่าวว่า **ท่วงท่าที่แสดงนั้นคือของคนผู้นั้น** (the Style is of the Man. – Buffon) หมายความว่าสิ่งใด ๆ ทั้งหมดซึ่งกวีหรือศิลปินมีอยู่ในตัวของตนเอง กล่าวคือปัญญาความรู้และความนึก ฝีมือทางเทคนิคและนิสัยใจคอของกวีหรือศิลปิน ที่ไหลเลื่อนเข้าไปสู่ในรูปซึ่งเป็นวรรณกรรมและศิลปกรรม โดยตนเองแทบจะไม่รู้สึกตัว นี่แหละคือท่วงท่าที่แสดงของกวีหรือศิลปินคนนั้น ท่วงท่าที่แสดงแปลไม่ได้ ได้แต่อธิบายว่าเป็นตัวของคนผู้นั้นเอง ก็อะไรเล่าที่ทำให้รู้ได้ว่าเป็นคนนั้นคนนี้ก็อยู่ที่คุณสมบัติอันเป็นบุคลิกลักษณะของคน ๆ นั้นเอง

อีกอย่างหนึ่งท่านกล่าวว่า **ท่วงท่าที่แสดงคือคนผนวกเข้ากับธรรมชาติ** (Style is man added to nature.- Bacon) หมายความว่าท่วงท่าที่แสดงคือตัวของผู้นั้น ที่นำเอาไปประกอบเข้ากับสิ่งอื่นในธรรมชาติ จึงเกิดเป็นวรรณกรรมหรือศิลปกรรมขึ้น ท่วงท่าที่แสดงของข้าพเจ้าก็คือตัวข้าพเจ้าเอง เพราะถอดเอาความคิดความรู้สึก ตลอดจนฝีมือความรู้ความชำนาญทางเทคนิคและทั้งอุปนิสัยใจคอและอะไรอื่น ๆ ซึ่งมีอยู่ในตัวข้าพเจ้าทั้งหมด ใส่ลงไปในหนังสือที่ข้าพเจ้าแต่ง ในรูปที่ข้าพเจ้าปั้น ในภาพที่ข้าพเจ้าเขียน ในท่ารำที่ข้าพเจ้าแสดง ในทำนองที่ข้าพเจ้าร้องเพลง เหล่านี้เป็นต้น เท่ากับข้าพเจ้าสำแดงบุคลิกลักษณะของตน ให้ปรากฏออกอยู่ในวรรณกรรมและศิลปกรรมนั้น ด้วยเหตุนี้จะต้องอธิบายอะไรอีกว่า ท่วงท่าที่แสดงของข้าพเจ้าคืออะไร มันแสดงให้เห็นอยู่โต้ง ๆ ใน **สำนวนโวหาร** ของข้าพเจ้า ใน **ฝีมือ ปั้น ฝีมือ** เขียนของข้าพเจ้า ใน **หน่วยก้าน** หรือ **วงก้าน**ในกระบวนรำของข้าพเจ้าใน **เม็ดพราย** การขับร้องของข้าพเจ้า (คำไทยไม่มีคำรวมเรียกว่า style มีแต่แยกเป็นแบบ สำนวนโวหาร ฝีมือ หน่วยก้าน วงก้าน เม็ดพราย สกุลช่าง ฯลฯ จึงได้ใช้คำว่า **ท่วงท่าที่แสดง** เป็นคำรวมไปพลางก่อน)

กวีแต่งกลอนชมโฉมความงามของผู้หญิงคนหนึ่งว่า *สีปากพริ้มราวกับจิ้มลิ้นจี่แต้ม* (ครูแจ้ง) ความจริงริมฝีปากคน จะแดงเหมือนสีลิ้นจี่หรือลิปสติกหาได้ไม่ กวีเติมให้ต่างหาก หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือผนวกเข้ากับธรรมชาติคือริมฝีปาก กวีจะเติมให้อย่างไรแล้วแต่ท่วงท่าที่แสดง คือตามความคิดเห็นเป็นเฉพาะตัวของบุคคลที่แสดงออก โดยนำเอาไปเพิ่มให้แก่ริมฝีปากของหญิงคนนั้น คือตกแต้มของเดิมที่มีอยู่แล้วโดยธรรมชาติ ให้งามสมบูรณ์ขึ้นตามที่กวีเห็น อย่าว่าแต่กวีเป็นผู้บวกความงามให้เลย แม้เจ้าตัวเองยังต้องบวกต้องลบอยู่แล้ว เหตุนี้แหละที่ท่านกล่าวหา **ท่วงท่าที่แสดงคือคนบวกเข้ากับธรรมชาติ**

หนังสือแต่งที่ใช้คำดาด ๆ ตรง ๆ อย่างใช้พูดกันตามปรกติ อันไม่เกิดขึ้นเพราะด้วยมีอารมณ์สะเทือนใจ ไม่มีบวกไม่มีลบเพื่อให้แปลกให้งามหรือให้ไพเราะ ท่านว่าหนังสือที่แต่งนั้น **บกพร่องหรือขาดท่วงท่าที่แสดง** (lack of style or void of style) ยกตัวอย่าง ผู้สืบข่าวหนังสือพิมพ์จดเอาเรื่องไฟไหม้ไปให้บรรณาธิการ บรรณาธิการเห็นว่าถ้อยคำที่จดมาให้นั้นเป็นเรื่องตรงไปตรงมามีถ้อยคำดาด ๆ ไม่เร้าใจคนอ่าน บรรณาธิการเอามาตัดเติมหรือบวกลบถ้อยคำและจัดระเบียบเรียงเสียใหม่ให้เป็นเรื่องชวนอ่านขึ้น เรื่องนั้นก็มีท่วงท่าที่แสดงหรือโวหารของบรรณาธิการคนนั้น ไม่เป็นหนังสือที่บกพร่องหรือขาดท่วงท่าที่แสดงต่อไป คราวนี้ต่างว่ากวีคนหนึ่ง อ่านข่าวเรื่องไฟไหม้นี้ เกิดความรู้สึกเป็นอารมณ์สะเทือนใจ เอามาประพันธ์เสียใหม่ตามท่วงท่าที่แสดงหรือโวหารของกวีผู้นั้น เกิดเป็นวรรณกรรมที่ไพเราะด้วยศิลป เป็นที่จับใจผู้อ่านผู้ฟัง ทั้งนี้ก็เพราะกวีผู้นั้นมีท่วงท่าที่แสดงที่งามนี้ฉันใด ศิลปอย่างอื่นก็มีท่วงท่าที่แสดงฉันนั้น

วรรณกรรมและศิลปกรรมซึ่งจำลองจากของจริงตัวจริงไม่กระดิก ก็เท่ากับท่วงท่าที่แสดงของผู้ประพันธ์ผู้สร้าง เป็นวรรณกรรมหรือศิลปกรรมที่เรียก**ศิลปเหมือนจริง** (realistic arts) ศิลปที่แท้คือศิลปซึ่งมีท่วงท่าที่แสดงไม่ตรงไปตรงมาตามธรรมชาติ หรือตามที่เป็นอยู่ตามธรรมดาสามัญจืด ๆ ดาด ๆ ศิลปทุกอย่างเป็นของเลียนจากธรรมชาติ จะแตกต่างกันก็ด้วยท่วงท่าที่แสดงเลียนจากของจริงมาคือนำมาจัดเสียใหม่ ให้มีบวกมีลบอยู่ในองค์ประกอบที่สร้างขึ้น เพราะฉะนั้นท่วงท่าที่แสดงจึงวกกลับเป็นเรื่องขององค์ประกอบและเรื่องการแสดงออก ซึ่งเรียกรวมกันว่า **ท่วงท่าที่แสดงแห่งองค์ประกอบ** (style of composition) และ**ท่วงท่าที่แสดงแห่งการแสดงออก** (style of expression)

ท่วงท่าที่แสดงตามที่กล่าวมานี้ เป็นท่วงท่าที่แสดงเฉพาะบุคคล (personal style) วรรณกรรมและศิลปกรรมทุกอย่าง นอกจากมีท่วงท่าที่แสดงส่วนบุคคลแล้ว ย่อมมี **ท่วงท่าที่แสดงของส่วนรวมคือของหมู่คณะและของชาติรวมอยู่ด้วย** (communal style, racial style) หรืออีกอย่างหนึ่งเรียกว่า **ท่วงท่าที่แสดงทั่วไปหรือสากล** (general or universal style) ถ้าจะเปรียบท่วงท่าที่แสดงส่วนตัวหรือส่วนบุคคล เหมือนกับท่านและข้าพเจ้า ซึ่งต่างมีลักษณะเป็นพิเศษเฉพาะตัว ส่วนท่วงท่าที่แสดงทั่วไปก็เหมือนกับชาติไทย ซึ่งมีลักษณะเป็นส่วนรวมเฉพาะชาติ เพราะฉะนั้นเมื่อว่าถึงรูปร่างและลักษณะนิสัยใจคอของท่านและข้าพเจ้า ตลอดจนคนอื่นย่อมมีแตกต่างไม่เหมือนกัน แต่เมื่อว่าถึงรูปร่างและลักษณะนิสัยใจคอของส่วนรวมก็ลงรอยเดียวกัน เรามีภาษาขนบธรรมเนียม มีความสนุกรื่นเริง มีความรู้สึกรักและชังก็เหมือน ๆ กัน อันเป็นลักษณะพิเศษเฉพาะชาติหรือส่วนรวม ลักษณะนี้ค่อยมีค่อยเป็นและแทรกซึมเข้าไปอยู่ในตัวเราทีละน้อย ๆ สืบเป็นทายาทกันมานมนานหลายชั่วอายุคนจนเป็นลักษณะของส่วนรวมขึ้นฉะนั้น

ท่านเห็นโบสถ์วิหารของไทย ก็รู้ได้ทันทีว่านี่เป็นท่วงท่าที่แสดงหรือแบบช่างสถาปัตยกรรมไทย เห็นโบสถ์วิหารของชาติอื่น ก็รู้ได้ทันทีว่าเป็นท่วงท่าที่แสดงหรือแบบช่างของชาติใด เพราะมีรูปทรงและลักษณะต่าง ๆ เป็นพิเศษเฉพาะชาติบ่งให้เห็นอยู่ ท่านฟังทำนองเพลงดนตรี หรือดูแบบวิธีรำ ถ้าคุ้นอยู่ก็จำได้รู้ได้ว่าเป็นของชาติใด เหตุนั้นท่วงท่าที่แสดงของชาติใดก็เป็นของชาตินั้น จะเหมือนกันไม่ได้ นอกจากไปถ่ายแบบของเขามา แต่กระนั้นก็ยังมีความคิดและจิตใจของผู้ถ่ายแทรกอยู่ด้วยไม่มากก็น้อย

ตัวอย่างข้างบนนี้เป็นความแตกต่างกันในท่วงท่าที่แสดงระหว่างชาติต่อชาติ ถ้ากล่าวเฉพาะชาติเดียว ก็ยังมีท่วงท่าที่แสดงแตกต่างออกไปเป็นชั้น ๆ เช่นแตกต่างกันระหว่างยุคสมัย ท้องถิ่นและสำนักอาจารย์ ย่อยเป็นลำดับกันลงไป จนถึงความแตกต่างกันระหว่างบุคคลกับบุคคล ยกตัวอย่างหนังสือไตรภูมิพระร่วง ก็มีท่วงท่าที่แสดงหรือสำนวนแต่งสมัยพระร่วง หนังสือแต่งสำนวนภาคอีสานก็เป็นท่วงท่าที่แสดงของภาคอีสาน หนังสือแต่งตามอย่างสำนวนกลอนของสุนทรภู่ ก็เป็นท่วงท่าที่แสดงเป็นสำนวนของสำนักอาจารย์หนึ่ง ซึ่งมีแบบแต่งเป็นสำนวนอย่างนั้น หรือยกเอาตัวอย่างทางประติมากรรม เช่นพระพุทธรูปสมัยเชียงแสน สมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา ก็เป็นท่วงท่าที่แสดงเป็นสมัย ๆ และท้องถิ่น แม้ในสมัยและในท้องถิ่นเดียวกัน ก็ยังมีที่แตกต่างกันเป็นต่างสำนักอาจารย์ ซึ่งภาษาอังกฤษเรียกว่า school ใช้กันอยู่ในภาษาไทยว่าสกุลช่าง หรือกล่าวย่อว่าสกุล เช่นพระพุทธรูปสกุลช่างสุโขทัย หรือสกุลสุโขทัยเป็นต้น

เหตุที่วรรณกรรมและศิลปกรรม มีท่วงท่าที่แสดงเป็นสำนวนและเป็นแบบต่าง ๆ กัน ก็เนื่องมาจากวัฒนธรรมหรือวิถีความเป็นอยู่ของชาติเป็นปัจจัย แม้เป็นชาติเดียว ก็ยังต่างกันด้วยยุคสมัย ท้องถิ่นและสำนักอาจารย์เป็นปัจจัย โดยทำนองเดียวกัน ความนิยมหรือจิตใจของคนในชาติ สมัยไหนหรือท้องถิ่นใดมีอย่างไร เป็นความเจริญหรือความเสื่อม มีความอุดมสมบูรณ์หรือขาดแคลน หรือจะด้วยเหตุใดก็ตามที วรรณกรรมและศิลปกรรมของชาตินั้นยุคนั้นถิ่นนั้น จะเป็นเหมือนกระจกเงาฉายส่องให้เห็น เป็นต้นว่า ถ้าชาติหนึ่งในสมัยหนึ่งนิยมการทหาร วรรณกรรมและศิลปกรรมที่สร้างขึ้นส่วนมากก็จะมีเรื่องเกี่ยวไปทางทหาร ถ้านิยมการศาสนา ก็จะมีเรื่องเกี่ยวกับศาสนาเป็นส่วนมาก ถ้าชนชาติใดสมัยใดนิยมเรื่อง เข้าแต่หอล่อกามา วรรณกรรมและศิลปกรรมของชนชาตินั้นสมัยนั้นก็จะมีเรื่องหนักไปด้วยเรื่องอย่างนั้น เหตุฉะนี้ท่านจึงกล่าวว่า **ศิลปกรรมทุกชิ้นเป็นส่วนหนึ่งแห่งมูลฐานของชาติ** เพราะเกี่ยวกับนิสัยใจคอและความประพฤติ ตลอดจนความรู้สึกของคนทั้งหมดในชาติ ไม่ว่าจะคิดอะไรทำอะไร ก็มีลักษณะละม้ายคล้ายคลึงกัน ลักษณะที่กล่าวนี้เป็นของส่วนรวม ไม่ใช่เป็นของใครโดยเฉพาะตัวบุคคล แล้วลักษณะที่เป็นส่วนรวมนี้ สั่งสมและสืบต่อตกทอดกันมาจนถึงคนรุ่นหลัง โดยไม่รู้สึกตัว เพราะแฝงเร้นอยู่ในจิตใจ และค่อยเป็นค่อยไปทีละน้อย จะปรากฏเป็นผลให้

รู้ได้ต่อเมื่อภายหลัง จะแต่งหนังสือหรือสร้างศิลปกรรมอย่างใด ๆ ขึ้น ก็ไม่หนีเป็นแบบเดียวกัน นี้แหละ คือ **ท่วงท่าที่แสดงทั่วไป** หรือ general style ซึ่งในที่นี้หมายถึงแบบก็ได้ เพราะความหมายเดิมของ style ก็แปลว่าแบบนั่นเอง ที่คำ style กลายความหมายเป็นความหมายรวมกว้าง ๆ เมื่อนำเอามาใช้เกี่ยวกับท่วงท่าที่แสดงของบุคคล ซึ่งในที่นี้หมายถึงคุณลักษณะอันเป็นพิเศษเฉพาะคน

วรรณคดีและศิลปของชาวตะวันตก แต่เดิมมาถือตามแบบหรือท่วงท่าที่แสดงของกรีกและโรมัน เพราะชาติโบราณทั้งสองนี้มีความเจริญรุ่งเรืองก่อนชาติอื่น ๆ ในทวีปยุโรป ชาติต่าง ๆ เหล่านี้จึงรับเอาแบบอย่างความเจริญของสองชาตินี้มาเป็นของตน มีหลักเกี่ยวกับการแต่ง การสร้างวรรณกรรมและศิลปกรรมเป็นต้น และเรียกแบบอย่างที่ได้จากกรีกและโรมันว่าแบบคลาสสิก (ดูเรื่องคลาสสิก บทที่ ๑๔) คือนิยมว่าเป็นแบบดีเลิศถือเป็นฉบับและเป็นบรรทัดฐานได้ เมื่อจะแต่งหนังสือหรือสร้างศิลปกรรมใด ๆ ขึ้น ก็ต้องยึดตามหลักที่มีวางเป็นตำราไว้ ยกตัวอย่างการสร้างวรรณคดีก็ต้องแต่งให้ถูกต้องตามหลักคลาสสิกที่วางเป็นตำราไว้ ว่าจะต้องวางรูปวรรครูปตอนอย่างนั้นต้องใช้คำอย่างนั้น ๆ ในลักษณะเช่นนั้น ๆ จึงจะได้ผลเป็นวรรณคดี มีความไพเราะถูกต้องตามหลัก ตำราแต่งหนังสือชนิดวรรณคดีที่ว่านี้ ภาษาอังกฤษเรียกว่า rhetoric ภาษาสันสกฤตเรียกว่า **อลังการศาสตร์**

เมื่อใครจะแต่งหนังสือ ก็ต้องแต่งตามหลักที่วางไว้ในอลังการศาสตร์ ผลที่ได้ก็เป็นวรรณคดีที่มีสำนวนโวหารเป็นแบบเดียวคล้ายคลึงกันหมดไม่มีแปลก เป็นวรรณคดีที่ไม่เกิดจากความคิดของตนเอง แต่เป็นความคิดของส่วนรวม ถ้าจะเปรียบกับวรรณคดีไทย ก็เหมือนกับแต่งเรื่องละคร ต้องแต่งเป็นแบบเดียวกัน คือพระเอกเป็นลูกกษัตริย์ ไปเรียนศิลปศาสตร์กับฤษี แล้วได้นางเอกเป็นเมีย แต่ถูกยักษ์ลักเอาเมียไป หรือไม่ก็ไปลักลูกสาวยักษ์ และฆ่ายักษ์ซึ่งเป็นพ่อของเมียตาย ดั่งนี้เป็นต้น ไม่มีใครแต่งเรื่องให้ออกจากแนวนี้หรือแบบนี้ไปได้ จะมีที่แตกต่างออกไปบ้าง ก็เป็นส่วนย่อยเท่านั้น หรือถ้าจะแต่งฉันท์ ก็แต่งตามแบบที่วางไว้ในตำราแต่งฉันท์ ไม่มีใครกล้าแต่งนอกแบบนอกครูไปได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็ไม่มีแปลกไม่มีใหม่และไม่มีก้าวหน้า มีแบบเป็นอยู่อย่างใดก็อย่างนั้น เป็นแบบรัดตัวไม่อาจที่จะเปลี่ยนแปลงแก้ไขให้เข้ากับจิตใจและความเป็นอยู่ ซึ่งเกิดมีขึ้นใหม่และเปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัยแห่งความเจริญ ที่กล่าวนี้เป็นเรื่องของวรรณคดี ว่าถึงศิลปอย่างอื่นก็มีนัยทำนองเดียวกัน ข้อความที่เล่ามานี้แหละ เป็นเรื่องของท่วงท่าที่แสดงทั่วไป คือเป็นไปตามแบบที่กำหนดขึ้นไว้เป็นส่วนรวม จริงอยู่ วรรณกรรมหรือศิลปกรรมที่สร้างขึ้นนี้ ย่อมมีท่วงท่าที่แสดงส่วนบุคคลปนอยู่ด้วยแต่ว่ามีน้อยเต็มที เพราะไม่มีใครกล้าออกนอกแบบนอกครูจนเกินไป ขืนออกนอกครูเป็นเดือดร้อนแน่ด้วยคนอื่นเขาไม่เห็นด้วย เมื่อคิดดูก็เห็นว่าถูกเหมือนกัน เพราะสิ่งใดเมื่อเขาประพฤติและนิยมกันมานาน ๆ จนรู้สึกคุ้น ว่าอย่างนี้เป็นดีเป็นเอกแล้ว เป็นของชาติแล้ว ขืนยอมให้ใครประพฤติออกนอก

แบบนอกครูจนเกินความพอดีไป ก็เป็นความเสียหายเกิดอลหม่านขึ้นแก่ส่วนรวม ทำให้ลักษณะที่เป็นเครื่องหมายของชาติต้องเสื่อมไป

อย่างไรก็ดี เรื่องจะเป็นอยู่อย่างนี้เรื่อยไปไม่ได้ ในที่สุดก็เกิดมีผู้ออกนอกแบบ โดยถือเอาความคิดเห็นส่วนตัวเป็นใหญ่ จึงเกิดมีวรรณกรรมและศิลปกรรมแบบใหม่ขึ้น ซึ่งเป็นท่วงท่าที่แสดงของบุคคล เป็นเหตุให้เกิดคติความเห็นเรื่องสร้างวรรณกรรมและศิลปกรรมของชาวตะวันตกในสมัยต่อมาเป็น ๒ คติ คติหนึ่งถือท่วงท่าที่แสดงทั่วไปเป็นใหญ่ เรียกว่า **คติคลาสสิก** (classicism) อีกคติหนึ่ง ถือท่วงท่าที่แสดงของบุคคลเป็นใหญ่ เรียกว่า **คติโรแมนติก** (romanticism) คติความเห็นทั้งสองนี้ มีส่วนดีและส่วนเสียอยู่ด้วยกันทั้งสองฝ่าย จะได้กล่าวเป็นอีกตอนหนึ่งต่อไป

๑๔

คลาสสิก

เดิมแผ่นดินเมืองจีนทั้งปวงนั้น เป็นสุขมาช้านานแล้วก็เป็นศึก ครั้นศึกสงบแล้วก็เป็นสุข นี้เป็นข้อความขึ้นต้นในหนังสือเรื่องสามก๊กฉบับแปลเป็นภาษาไทย ข้าพเจ้าอ่านแล้วก็ว่าแต่งดี เพราะแต่งกะทัดรัด ใช้คำพูดไม่กี่คำก็ได้ข้อความบริบูรณ์ และเป็นสำนวนอย่างไทย อ่านแล้วเข้าใจดี ข้าพเจ้าเอาความรู้สึกของข้าพเจ้าเป็นใหญ่ วินิจฉัยว่าแต่งดีหรือไม่ดี ไม่ได้ใช้ปัญญาเอาเข้าพิจารณาแยกแยะถ้อยคำเหล่านั้น ว่าบกพร่องด้วยหลักไวยากรณ์หรือเหตุผลข้อเท็จจริง ข้าพเจ้าอ่านในแง่ของวรรณศิลป์ ไม่ได้อ่านในแง่ของอักษรศาสตร์หรือวิทยาศาสตร์

ถ้าจะลองเปลี่ยนคำสุขกับศึกและศึกกับสุขตามความข้างบนนี้ให้เป็นคำเจริญกับเสื่อม และเสื่อมกับเจริญ แล้วปรับเข้ากับเรื่องของวรรณคดีและศิลปก็จะเห็นว่า มีความเป็นไปไม่ผิดกับประวัติศาสตร์ของชาติต่าง ๆ กี่มากน้อย สุขกับศึก เจริญกับเสื่อม เป็นของมีคู่เกี่ยวเนื่องวนเวียนกันไปตามธรรมดาโลก อย่างไก่กับไข่ และไข่กับไก่ฉะนั้น แต่ทว่าไก่กับไข่คู่แรก หรือไข่กับไก่คู่หลัง หรือคู่อื่นต่อ ๆ ไป ไม่จำเป็นต้องเหมือนกันทีเดียว เรื่องวรรณคดีและศิลปก็เหมือนกับสิ่งอื่นตามวิสัยโลก เมื่อเจริญมาช้านานถึงขั้นสูงสุดแล้วก็เริ่มเสื่อม เสื่อมไปพักหนึ่งแล้ว ก็กลับเริ่มเป็นเจริญถึงขั้นสูงสุดอีก แต่ความเจริญสูงสุดครั้งหลัง ไม่จำเป็นต้องเหมือนกับครั้งก่อน เพราะเหตุการณ์และสิ่งแวดล้อมมีใหม่ไม่เหมือนกันหรือไม่เท่ากัน อาจเป็นความเจริญถึงขั้นสูงสุด ที่สูงหรือต่ำกว่าครั้งที่แล้วมาก็ได้ นี่กล่าวแต่เรื่องเจริญ ถ้าว่าถึงเสื่อม ก็มีความเป็นไปในทำนองเดียวกัน วรรณคดีและศิลป เมื่อมีความเจริญถึงขีดสูงสุดแล้วต่อมาก็ถึงคราวเสื่อม คราวที่มีความเจริญถึงขีดสูงสุดนี้ ทางตะวันตกเรียกว่าสมัยคลาสสิกโดยนัยหนึ่ง

คลาสสิกตามความเดิม หมายถึงวรรณคดีและศิลปของชาติกรีกและชาติโรมันในสมัยที่เจริญสูงสุด ซึ่งเป็นชาติโบราณของทวีปยุโรป เมื่อราว ๒,๐๐๐ กว่าปีขึ้นไป ชาติต่าง ๆ ในทวีปยุโรปยังเป็นอนารยชนป่าเถื่อนอยู่ ยกเว้นแต่กรีก ซึ่งครั้งกระโน้น มีอารยธรรมความเจริญอย่างสูง เสมอด้วยจีนและอินเดีย วรรณคดี ศิลปและวิชาการ อันเป็นเครื่องหมายความเจริญรุ่งเรืองของชาติ มีเด่นอยู่กับชาติกรีกสมัยนั้น มีกวี ศิลปินและนักปราชญ์เกิดขึ้นครั้งนั้นเป็นจำนวนมาก ที่เป็นชั้นเอกมีชื่อเสียงสืบมาถึงทุกวันนี้ เป็นที่รู้จักกันแพร่หลายในหมู่นักศึกษาก็มีอยู่หลายคน ว่าเฉพาะวรรณคดีของกรีกมีวิเศษก็ที่เป็นต้นแบบของกรีกเอง ไม่ได้เอาแบบอย่างของใครมาเป็นครู มีทั้งที่เป็นความเรียงและคำกลอน และแบ่งแยกเป็นประเภทต่าง ๆ วรรณคดีประเภทต่าง ๆ เหล่านี้ กรีกได้วางวิธีประพันธ์เป็น

ตำราขึ้นไว้เรียบร้อย จนถือได้ว่าแบบแผนการประพันธ์หนังสือวรรณคดีของกรีก ไม่ว่าเป็นประเภทไร ย่อมมีลักษณะสมบูรณ์หาสิ่งบกพร่องไม่ได้ จนวรรณคดีของกรีกยุคนั้นไม่ว่าเป็นหนังสือหมวดไหน ประเภทไหน มีรูปหมดจดเป็นแบบเดียวกัน

ว่าถึงศิลปะอย่างอื่นของกรีกนอกจากวรรณศิลป์ ก็มีความเจริญรุ่งเรืองถึงขั้นสูงสุดเหมือนกัน แต่จะขอยกเรื่องนี้ไว้กล่าวทีหลัง เพราะถึงตรงนี้ ต้องการจะกล่าวอีกเรื่องหนึ่งมากกว่า คือต้องการจะกล่าวเรื่องรูปภาพเปลือยของฝรั่ง ซึ่งทำความฉงนสนเท่ห์ให้แก่ผู้ดูเป็นอันมาก ไม่เข้าใจว่าทำไมฝรั่งจึงชอบประพันธ์สรรค์สร้างภาพและรูปคนแก้ผ้า นอกจากจะคิดเห็นว่า ฝรั่งชอบเรื่องจูงใจไปในทางกามคุณ จนทำให้คำว่าศิลปเสียชื่อ พอกล่าวว่า ภาพศิลป รูปศิลป ก็อาจนึกเห็นภาพเห็นรูปชนิดแก้ผ้า เป็นเคราะห์กรรมของศิลปแท้ ๆ ข้าพเจ้าเองเดิมก็มีความคิดเห็นเป็นเช่นนั้น จริงอยู่วรรณคดีและศิลปของเราก็มีอยู่บ้างเหมือนกัน ดูได้ที่ภาพรูปนางเอกนางฟ้าและในบทอัศจรรย์ แต่ก็เป็นครึ่งท่อนไม่ล่อนจ้อนเห็นจริงเท่ากับภาพและรูปศิลปของฝรั่ง หรือหนังสือลางเรื่องของเขา ซึ่งนิยมและนับถือว่าเป็นวรรณคดี ข้าพเจ้าปรารภเรื่องที่ไม่เข้าใจนี้แก่ฝรั่งผู้ซึ่งเชื่อได้ว่าเข้าใจดี (อาจารย์ศิลป พีระศรี) ก็ไม่อธิบายอะไรให้ฟังได้มาก เป็นแต่ยิ้มนิด ๆ และสั่นหัวนิด ๆ อย่างระอาใจ ตอบว่า **ไม่ใช่ ไม่ใช่** แล้วก็หัวเราะ นี่แหละคือ **ผู้ใดรู้ ผู้นั้นไม่พูด** (เหลาจื้อ) เป็นเรื่อง **พูดไปไพเบี้ย รู้แล้วนิ่งเสีย ราคาตำลึงทอง** มาบัดนี้ข้าพเจ้าเข้าใจแล้ว รู้แล้วละว่า ทำไมเขาจึงชอบทำรูปแก้ผ้า เอ๊ะรู้แล้วก็ไม่พูดซิ ทำไมจะไม่พูด เกิดอารมณ์สะเทือนใจแล้ว ขืนเก็บไว้อกแตกไม่สบาย ต้องระบายออกเสียบ้างจึงจะค่อยยังชั่ว เพราะฉะนั้นจึงจะพูด แต่ว่าจะพูดอย่างผู้ที่ในคัมภีร์อุปนิษัทกล่าวว่า **ถ้าคิดว่ารู้ก็แสดงว่ารู้นิดเดียว**

ท่านคงจะจำได้ว่าข้าพเจ้าเคยกล่าวเรื่องความงาม ว่ามีเป็น ๒ นัย คือ **งามตามธรรมดา** อันเป็นความงามแห่งธรรมชาติและ **งามทางสุนทรียภาพ** หรืองามตามความรู้สึกของกวีและศิลปินความงามตามธรรมดา เป็นอย่างคนที่มีรูปร่างหน้าตาสมส่วนสมทรง และมีผิวพรรณผุดผ่อง งามทางสุนทรียภาพ เป็นอย่างว่างามตามที่กวีและศิลปินรู้สึกเห็นเป็นอุดมคติอยู่ในใจ กรีกนำเอาความงามทั้งสองอย่างนี้ ไปประกอบในรูปศิลปของตน โดยคิดเห็นว่า ศิลปควรจะยึดถือเอาความงามตามธรรมดาเป็นหลัก คือให้งามเหมือนของจริงตามที่เห็นอยู่ แต่ควรให้วิเศษยิ่งไปกว่าตัวจริง ด้วยเพิ่มความงามตามอุดมคติ ลงไปในคุณสมบัติแห่งความงามนั้นด้วย โดยเฉพาะรูปปั้น รูปสลักทางประติมากรรม ควรนิยมแต่รูปมนุษย์ ว่ามีความงามวิเศษสุดแห่งความงามยิ่งกว่าสิ่งอื่น ๆ ทั้งสิ้น ซึ่งธรรมชาติสร้างสรรค์ขึ้น สิ่งอื่นเช่นรูปตามธรรมชาติมีป่าเขาลำเนาไม้ ซึ่งเป็นที่นิยมในศิลปของจีน กรีกเห็นว่าไม่สำคัญเท่ากับความงามแห่งร่างกายของมนุษย์ ซึ่งเป็นยอดของสัตว์ยอดของสิ่งอื่นในโลก กรีกได้กำหนดคุณสมบัติอันเป็นยอดแห่งความงามของรูปร่างมนุษย์ ขึ้นไว้เป็นแบบแผนที่สมบูรณ์

จนชาติต่าง ๆ ในยุโรปนำเอาไปถือเป็นมาตรฐานความงามสมบูรณ์ของรูปทรงคนงามของฝรั่งมาจนกระทั่งทุกวันนี้

กรีกนิยมยินดีเรื่องความงามตามอุดมคติอย่างที่ว่านี้ ถึงกับเมื่อในคราวมีงานแข่งขันกีฬาประจำชาติ ซึ่งเรียกว่า กีฬาโอลิมปิก เมืองต่าง ๆ ของกรีกก็ส่งชายหนุ่มที่มีรูปร่างงามเข้ามาแข่งขัน ผู้เข้าแข่งขันต้องเปลือยกายอวดรูปทรงงามของตน เพื่อให้ประชาชนได้ชม ถ้าชายหนุ่มผู้เปลือยกายคนใดเข้าแข่งขันได้ชัยชนะ ก็นิยมกันว่าเป็นเกียรติยศได้หน้าได้ตามาก รูปทวยเทพของกรีก ก็สร้างขึ้นเป็นรูปเปลือย เพื่อจะได้เห็นความงามวิเศษแห่งรูปร่าง ตามอุดมคติความงามของทวยเทพเหล่านั้น ถ้าเป็นรูปเทวดาแก่ ซึ่งจะสร้างให้ดูหนุ่มกระชุ่มกระชวยไม่ได้ ก็สร้างให้มีลักษณะเห็นไปในทางว่ามีสง่าทรงปัญญาและฤทธิอำนาจสมเป็นเทพเจ้า นี่คือความคิดเรื่องความงามทางศิลปของกรีกสมัยคลาสสิก เมื่อมีความคิดเห็นว่า รูปร่างของมนุษย์เป็นยอดความงามของสิ่งทั้งหมดที่มีอยู่โดยธรรมชาติ ถ้าสร้างรูปคนก็ต้องสร้างให้เห็นส่วนสัดอันงามของคนได้ทุกส่วน จึงจะรู้ได้ว่างามหรือไม่งามเพียงไร ถ้าให้มีเครื่องเสื้อผ้าเข้าไปประกอบปกคลุมร่างกายเสียแล้ว ไฉนจะเห็นความงามของร่างกายมนุษย์ได้เล่า เปรียบเหมือนเราดูนางระบำรำร่าย ถ้ามีผ้าผ่อนท่อนสไบพอกปิดร่างกายไว้ทั้งหมด หรือเห็นปุกปุยเกินความพอดีไป ก็จะไม่สามารถเห็นลีลาท่าทีอันอ่อนช้อยดูงาม ของส่วนต่าง ๆ แห่งร่างกายของนางผู้รำ เอาผ้าไปปิดมันไว้หมด ก็เหมือนว่าร่างกายส่วนที่ปิดบังไว้ คงบกพร่องไปไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง ไม่อยากให้ใครเห็นเป็นพิรุธ จึงไปปิดมันไว้เสีย ความคิดเห็นของกรีกข้อนี้ ก็ตรงกับความคิดเห็นของเรา ที่เขียนภาพรูปนางกษัตริย์และนางฟ้า เป็นเปลือยร่างกายท่อนบน แต่รูปนางกำนัลและรูปหญิงสามัญไม่มีเปลือย ก็เพราะต้องการจะอวดผิวเนื้อตามอุดมคติ ว่ามีความงามเป็นเนื้อทิพย์ผิดกว่าหญิงสามัญ จึงต้องให้เปลือยไว้ ถ้าให้สวมเสื้อหรือห่มผ้าเสียแล้ว ทำไมจะได้เห็นเนื้อทิพย์เล่า เขาเขียนรูปเปลือยก็เพื่อให้เห็นความงามอันเต่งตั้งของเนื้อหนังและส่วนสัดอันเหมาะเจาะของร่างกาย ไม่มีความมุ่งหมายมีเจตนาเป็นอื่น ถ้าจิตรกรผู้เขียนมีเจตนาเป็นอื่น ก็เป็นความเสื่อมทางจิตใจของจิตรกรและผู้ดูผู้นิยมรูปอย่างนั้นต่างหาก

ต่อมาถึงสมัยโสกราตีสและเปลโต นักปราชญ์กรีกทั้งสองซึ่งเป็นอาจารย์กับศิษย์ และเป็นนักปราชญ์มีชื่อเสียงโด่งดังมาจนบัดนี้ ศิลปเกี่ยวกับการสร้างรูปคน ถึงขั้นที่สร้างขึ้นให้เหมือนของจริงเป็นที่สุด อันเนื่องจากคำสอนของนักปราชญ์ทั้งสองนี้โดยปริยาย ล่วงสมัยสองนักปราชญ์นี้แล้ว ความนิยมเรื่องรูปงามของนักกีฬาก็เสื่อมลง กลายเป็นนิยมรูปผู้หญิงงาม ๆ และสร้างรูปผู้หญิงเปลือยได้อย่างงาม ซึ่งดูแล้วก็เร้าใจ ทำให้เกิดอารมณ์เคลิบเคลิ้มไปในทางกิเลสฝ่ายต่ำ

ศิลปินผู้สร้างศิลปกรรมในยุคนี้ ก็มีจิตใจเป็นฝ่ายต่ำพลอยไปด้วย เพื่อให้ถูกใจและคล้อยตามความนิยมของประชาชนส่วนใหญ่แห่งยุคนั้น นี่เป็นยุคเสื่อมทางจิตใจและทางศิลปของกรีก เพราะท่านว่าเมื่อใดเอาอารมณ์สะเทือนใจอย่างแรง เข้าไปเป็นอาการสำแดงทางศิลป มุ่งให้ถูกใจสามัญชนผู้ซึ่งหมกมุ่นอยู่ด้วยเรื่องฝ่ายต่ำ เมื่อนั้นศิลปก็ไม่บริสุทธิ์และเสื่อม แต่ทั้งนี้ไม่หมายความว่า ศิลปกรรมที่สร้างขึ้นในยุคนั้นจะไม่เป็นศิลป ศิลปก็เป็นศิลปอยู่นั่นเอง แต่เป็นศิลปที่มุ่งไปทางฝ่ายต่ำ ซึ่งต้องวิเคราะห์แยกออกเสียก่อน แล้วดูเฉพาะแง่ความงามทางศิลปอย่างเดียว

เรื่องศิลปรูปคนเปลือยของกรีก กล่าวอย่างย่อก็เป็นดั่งเล่ามานี้ คืออาจแบ่งได้เป็น ๓ ยุค ยุคแรกมุ่งความงามไปทางสุนทรียภาพ หนักไปทางอุดมคติ ยุคที่สอง มุ่งไปทางเดียวกัน แต่หนักไปทางให้เหมือนของจริงยิ่งขึ้น และยุคที่สามซึ่งเป็นตอนเสื่อม มุ่งไปทางอารมณ์สะเทือนใจอย่างแรงชนิดที่จะทำให้สามัญชนพอใจ ศิลปสองยุคแรก เป็นการแสดงออกเรื่องความงามทางสุนทรียภาพโดยแท้ของศิลปิน จึงเป็นศิลปบริสุทธิ์ ส่วนศิลปยุคหลังเป็นเพียงศิลปินใช้ความรู้และความชำนาญทางเทคนิคของตน สร้างขึ้นเพื่อให้เป็นที่พอใจสามัญชนส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นผู้ไม่สามารถจะรู้ค่าหรือรู้รสศิลปชั้นสูง และรับรู้ความงามทางสุนทรียภาพ หาใช่ว่ารูปนั้นเกิดจากความรู้สึกดั่งที่กล่าวนี้ไม่ เพราะฉะนั้นศิลปมีลักษณะอย่างหลังนี้ จึงเรียกกันต่อมาในยุคหลัง ๆ จนปัจจุบันว่า พาณิชยศิลป์ ด้วยมุ่งสร้างขึ้นเพื่อขาย เป็นอย่าง ปลูกเรือนตามใจผู้อยู่ ผูกอู่ตามใจผู้นอน หาใช่มุ่งสร้างขึ้นตามความรู้สึกพอใจและบันเทิงใจของตนเองไม่ พูดกันตรงไปตรงมา สร้างขึ้นเพื่อเงินเป็นใหญ่ ก็ย่อมเร่งทำให้แล้วเสร็จ ๆ ไป เพื่อได้เงินเป็นค่าจ้างค่าขายได้เร็ว ๆ ศิลปกรรมที่ผลิตขึ้นอย่างนี้จึงไม่เป็นสิ่งที่ประณีตบรรจง ไม่เป็นไปตามประสงค์แห่งความรู้สึกและจิตใจของผู้สร้างผู้ทำให้สมบูรณ์แท้จริง เป็นการสร้างศิลปที่ไม่ใช่ศิลป จะเป็นก็แต่ศิลปที่ควรเป็นศิลปเท่านั้น ศิลปรูปเปลือยก็มีเป็นสองนัยดังนี้ แม้ในศิลปกรรมชิ้นเดียวกัน ก็อาจคิดเห็นได้เป็นสองนัย จะเป็นไปทางแง่ใดก็แล้วแต่ความมุ่งหมายของศิลปินผู้สร้างและของผู้ดู เป็นเรื่องยากอยู่

ข้าพเจ้าเคยคิดอยู่บ่อย ๆ ถึงเรื่องรูปเปลือยของคน ว่าอะไรที่ทำให้เห็นหรือรู้สึกว่าอุจาดหยาบคายไม่สุภาพ ทำไมเด็กเล็ก ๆ ที่เปลือยกาย จึงกลับเห็นเป็นน่ารักน่าเอ็นดู ถ้าเป็นคนพ้นวัยเด็กแล้ว ดูไม่ได้เอาทีเดียว เพียงจะปล่อยร่างกายของตนล่อนจ้อนให้ใครเห็นก็ไม่ได้ อายกันนัก เพราะขายหน้ามาก จะว่าเป็นเพราะมีเดียงสาแล้วก็ไม่เชิง เพราะหญิงชาวเกาะบาหลีแม้เป็นผู้มีเดียงสาแล้วเขาก็ยังปล่อยร่างกายท่อนบนไว้ล่อนจ้อน คนไทยไปเห็นมา เล่าว่าเห็นทีแรกก็ตื่นตาเพราะแปลกไม่ได้นึกว่าหยาบคายหรือไม่สุภาพ นึกแต่ว่าเป็นขวัญตา ครั้นเห็นบ่อย ๆ หลายวัน ความตื่นตาตื่นใจก็ค่อยหายไป กลายเป็นเห็นตามธรรมดา ผู้หญิงไทยเมื่อก่อนนี้นุ่งผ้าโจงกระเบนเราเห็นกันทุกวันก็เฉย ๆ ไม่มีใครนึกว่าอะไร ฝรั่งไม่เคยเห็นทีแรกก็ว่าเต็มที ครั้นแล้วก็เฉย ๆ ไม่ว่าอะไร ผู้หญิงฝรั่ง

ลางโอกาสมีน้ำใจกว้างขวางสวมเสื้อแหวะคอกว้างลงมาถึงครึ่งค่อนหน้าอก เราไม่เคยเห็น ทีแรกถึงกับร้องแหม บอกว่าเต็มทีเหมือนกัน ครั้นเห็นบ่อย ๆ ก็หายตื่นตา ชมว่าสวยดี พวกเราก็เอาอย่างเห็นว่ามันดี ห่มผ้าของเราเห็นว่าไม่ดีก็หมดไป นึกย้อนถอยหลังขึ้นไป ถึงสมัยที่ผู้หญิงลางคนยังแต่งตัวเหมือนหญิงชาวบาหลี ถ้าเป็นเดี๋ยวนี้ก็ดูไม่ได้ บอกว่าเต็มทีเหมือนกัน อะไรที่ทำให้เห็นว่าเต็มทีหรือไม่เต็มที กลับกันไปกลับกันมา เห็นว่าต้นเหตุอยู่ที่เครื่องปกปิดยั่วให้เกิดความลึกลับ ขาดความเคยชินต่อธรรมชาตินั่นเอง ที่ทำให้เราสงสัยนึกเห็นเป็นต่าง ๆ ตามปรกติวิสัยของมนุษย์ปุถุชนที่ยังหนาด้วยกิเลส แล้วก็สมมุติกันขึ้นเองว่า นั่นเต็มที นั่นไม่เต็มที นั่นเป็นป่าเถื่อน นั่นเป็นวัฒนธรรม ถ้าไม่สมมุติกันอย่างนี้ ก็ไม่มีอะไรจะวัดกันได้ด้วยตา ว่าใครเป็นป่าเถื่อน ใครเป็นเจริญ อันที่จริงเรื่องเต็มทีหรือไม่เต็มที ตกอยู่ที่ประเพณีและความเคยชิน หรือความไม่เคยชิน ความงามของรูปร่างคนไม่ได้อยู่ที่เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มห่อหุ้มกาย แต่อยู่ที่มีส่วนต่าง ๆ เหมาะเจาะประสานเข้ากันได้อย่างหมดจด ถ้าเราเห็นรูปร่างของคนมีส่วนต่าง ๆ ของร่างกายสมบูรณ์ถึงอย่างนี้ ก็จะทำให้เราเกิดความรู้สึกเป็นที่เจริญใจว่าโลกเรานี้ก็มีสิ่งงาม ๆ น่าชมอยู่ไม่น้อย หากแต่มนุษย์พยายามปิดบังความงามนั้นไว้ เมื่อเผยออกให้เห็นจึงกลายเป็นอุจาดหยาบคายไม่สุภาพไป เชกสเปียร์ กวีเอกของอังกฤษกล่าวว่า **สิ่งทั้งหลายไม่มีดีมีชั่ว เว้นแต่เราจะนึกไปเอง** เรื่องที่เรานึกว่าเต็มที มันอยู่ที่ตัวเราเองต่างหาก หาใช่อยู่ที่รูปเปลือยไม่

ข้าพเจ้าเคยอ่านเรื่องเกาะนกเพนกูอิน ซึ่งอนาโตลฟรานส์ นักประพันธ์ชั้นเยี่ยมของฝรั่งเศสแต่งไว้ ในเรื่องกล่าวว่า ท่านนักบุญชราคนหนึ่ง หูตาฟาง ใช้รางหินต่างเรือลอยแล่นไปในทะเล อย่าถามเลยว่าทำไมรางหินลอยน้ำได้ ถ้าพระเป็นเจ้าทรงบันดาล อะไร ๆ ที่เป็นไม่ได้ก็เป็นได้ทั้งนั้น เรือรางหินพานักบุญชราไปถึงเกาะแห่งหนึ่งซึ่งเป็นที่อยู่ของนกเพนกูอิน เจ้านกชนิดนี้มีมาก อยู่ทางขั้วโลกใต้ ซึ่งมีแต่น้ำแข็ง รูปร่างของมันเมื่อมองดูแต่ไกล คล้ายกับเห็นเป็นคนยืนอยู่ มันเป็นนกที่ไม่กลัวคน เพราะคนไม่มี ณ ที่ซึ่งมันอยู่มันจึงไม่รู้ว่าคนเป็นสัตว์อะไรที่อาจทำร้ายมันได้ ท่านนักบุญตาฟางเห็นฝูงนกเพนกูอินเป็นคนไปหมด ก็ดีใจ เริ่มประกาศเผยแผ่พระศาสนาแก่นกเหล่านั้น เมื่อประกาศศาสนาแล้ว เห็นนกนิ่งเป็นดุษณีภาพ ก็สำคัญว่ามีความเลื่อมใสจึงประกอบพิธีกรรมล้างบาปตามลัทธิให้แก่นก โดยไม่ได้นึกเฉลียวใจว่ามันเป็นนกไม่ใช่คน บัดนี้จะกล่าวถึงเรื่องเมืองสวรรค์ เทวทูตผู้คอยตรวจดูบุญบาปของมนุษย์ นำความเรื่องนักบุญชราหลงประกอบพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ให้แก่นก ขึ้นเสนอแด่พระเป็นเจ้า คราวนี้ก็เกิดมีปัญหาโต้เถียงกันขึ้นในหมู่เทวดาผู้ใหญ่ในมหาเทวสภา ฝ่ายหนึ่งเห็นว่า ลัทธิพิธีกรรมที่ประกอบขึ้นให้แก่นกเพนกูอินเป็นโมฆะ เพราะเป็นพิธีกรรมสำหรับประกอบให้แก่มนุษย์ เพื่อล้างบาปมนุษยชาติซึ่งติดเป็นทายาทมาจากอาดัมเอวา มนุษย์ชายหญิงคู่แรกซึ่งพระเป็นเจ้าทรงสร้างขึ้น หาใช่ให้ใช้ประกอบแก่นก ซึ่งหามีเชื้อบาปของอาดัมเอวา ติดเป็นทายาทมาเหมือนมนุษย์ไม่ แต่เทพผู้ใหญ่อีกฝ่ายหนึ่งมีความเห็นแย้งว่า พิธีกรรมที่กล่าวนี้เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เมื่อประกอบแก่ผู้ใด ไม่ว่าเป็นคนหรือสัตว์ย่อมเป็นผลใช้ได้เสมอ โต้เถียงกันไปมาอยู่นาน

ก็ไม่ตกลงกัน ในที่สุดพระเป็นเจ้ามีเทพวินิจฉัย ให้เป็นไปตามมติฝ่ายหลัง แต่ต้องชุบนกเพนกูอินซึ่งได้รับลัทธิพิธีกรรมล้างบาปแล้วให้เป็นมนุษย์ขึ้น การก็เป็นไปตามเทพบัญชา นกเพนกูอินเหล่านั้นก็กลายร่างมาเป็นคน แต่ยังไม่มีเครื่องเสื้อผ้าห่อหุ้มร่างกายเหมือนกับมนุษย์ตามธรรมดาที่เจริญแล้ว เหตุการณ์เป็นปรกติสงบมา จนนักบุญชราเฉลียวคิดว่า แม้นกเพนกูอินกลายเป็นมนุษย์แล้วก็ดี แต่เป็นคนยังไม่สมบูรณ์ เพราะยังแก้ผ้าอยู่ สมควรจัดให้นุ่งผ้าเสีย นักบวชผู้ช่วยซึ่งเป็นศิษย์ท่านนักบุญชราเตือนสติว่า ถ้าขืนให้รู้จักนุ่งผ้า ความเป็นปรกติสุขอันเคยมีอยู่ ก็จะเกิดเป็นไม่มีอีกต่อไป ท่านนักบุญชราไม่เห็นด้วย กลับคิดเห็นเป็นว่า เป็นความเห็นของปีศาจซาตาน ซึ่งเป็นศัตรูร้ายของพระเป็นเจ้ามาบันดาลใจให้นักบวชผู้ช่วย คิดเห็นผิดเป็นชอบไป ท่านนักบุญชราจึงตกลงปลงใจให้นุ่งผ้า ชั้นแรกทดลองดูก่อน โดยเลือกนางนกเพนกูอินตัวหนึ่งซึ่งเป็นมนุษย์แล้ว มีรูปร่างอ้วนอุ้ยอ้ายให้แต่งตัวนุ่งห่มขึ้น นางนกนั้นก็ชอบใจ ถึงกับขอร้องว่า เครื่องนุ่งห่มลางชิ้นยังไม่สู้สนิทสมทรงนัก ขอให้รัดกระชับยกเผยอทรงขึ้นอีกสักนิด กระโปรงที่นุ่งยาวไป ถ้าร่นให้สั้นมากสักหน่อยก็จะดี ได้รับอนุมัติตามที่ขอแล้ว นางนกก็นุ่งห่ม เดินกรีดกรายชม้ายชายตาไปในหมู่พวกผู้ชายทั้งนายหนุ่มและนายแก่ คราวนี้ก็เกิดกาหลเซ็งแซ่ แต่ละคนเมื่อแลเห็นนางผู้แต่งตัวปกปิดกายแล้ว ก็หยุดชะงักแลจังงังชะเง้อคอสะพรั่ง แล้วเดินตามนางกันไปเป็นพรวน เพราะสงสัยอยากจะรู้ดูเห็นสิ่งซึ่งเป็นศูนย์กลางแห่งความดึงดูดของจิตใจ ที่ในภาษาอังกฤษเรียกว่า centre of gravity ซึ่งเร้นอยู่ภายใต้เสื้อผ้าที่ปกปิดเอาไว้ เพียงแต่คนเดียวเท่านั้น ยังเป็นได้ถึงปานนี้ ถ้าได้แต่งเครื่องเสื้อผ้ากันทุกคน จะเป็นอย่างไรก็จะเป็นตรงข้ามกับเมื่อก่อน คือหาเรื่องเป็นอุเบกขาให้เกิดความสุขสงบไม่ได้ แต่ก็ต้องจำใจให้นุ่งห่มกันหมด เพราะเป็นกรรมของมนุษย์ จะให้พ้นลิขิตของพระเป็นเจ้าไปไม่ได้ ถ้าเสื้อผ้าเป็นเครื่องสำหรับปกปิดความอาย ก็หมายความว่าความอายมีมาแล้วแต่เดิม เมื่อครั้งยังไม่ได้นุ่งผ้า เมื่อไปปกปิดความอายไว้ ความอายก็หมดไป กลายเป็นไม่มีอาย มิร้ายไปกว่าเมื่อครั้งยังไม่มีเสื้อผ้าหรือ พูดมากเข้าใจยากเต็มที

ข้าพเจ้าคิดว่า ที่กรีกนิยมความงามของรูปเปลือย เห็นจะเป็นไปตามทำนองนี้ สมดังภาษิตที่กล่าวว่า **ผู้ใดคิดชั่วในตัวเรา ก็เป็นชั่วในตัวผู้นั้น** กล่าวเรื่องปัญหารูปเปลือยมาเท่านี้ ดูเหมือนจะพอทำให้ท่านคิดพิจารณาได้บ้าง ว่าอะไรถูกอะไรผิด อะไรงามอะไรไม่งาม ตามความเห็นและความรู้สึกของชาวตะวันตก และจะได้ย้อนกลับไปเล่าเรื่องราวศิลปและวรรณคดีชั้นคลาสสิกต่อไป

ครั้นในระยะกาลต่อมา เมื่อกรีกต้องเสียบ้านเมืองแก่ชนชาติโรมัน เพราะด้วยแตกสามัคคีไม่มีปรองดองกัน ชาติโรมันก็ได้แบบอย่างวรรณคดีและศิลปของกรีกไป แล้วเจริญรอยตามแบบอย่างนั้น จนวรรณคดีและศิลปโรมัน เจริญรุ่งเรืองถึงขั้นสูงสุด แล้วก็เริ่มเสื่อม เพราะเป็นสุขมาช้านานแล้วก็เป็นศึก เหตุที่เป็นสุขมาช้านานนี้เอง ที่ทำให้ชาวโรมันถึงความเสื่อม คุณธรรมความดีที่ทำให้ชนชาติ

โรมันมีอำนาจยิ่งใหญ่ แผ่อาณาเขตออกไปกว้างขวางไพศาล ก็เพราะเป็นชาติมีมานะความพยายาม มีความกล้าหาญและอดทน มีความรักชาติรักสามัคคีเป็นส่วนรวม และมีความเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ ครั้นเมื่อได้อำนาจเป็นใหญ่แล้ว ก็กลายเป็นมีนิสัยแสวงหาแต่ความสุขสนุกสบายถ่ายเดียว เอ้อเฟ้อบำรุงบำเรอแต่ส่วนที่เป็นสิ่งฝ่ายต่ำมาช้านานก็เป็นเหตุใหญ่ด้วยประการหนึ่ง ที่ทำให้เกิดศึก ในที่สุด ครั้นศึกสงบแล้วก็เป็นสุข แต่ไม่ใช่เป็นสุขแก่ชาวโรมัน เพราะชาวโรมันต้องสูญสิ้นชาติไป กลายเป็นเกิดมีประเทศชาติต่าง ๆ ขึ้นใหม่ ๆ ในยุโรป ประเทศชาติที่เกิดใหม่ภายหลังอาณาจักรโรมันได้พินาศไปแล้วนี้ สมัยนั้นยังไม่มีความเจริญถึงขีดสูงสุดเหมือนกรีกและโรมัน ก็เป็นธรรมดา ย่อมนิยมยินดีและรับเอาสิ่งที่ดีมีค่า คือวรรณคดีและศิลปวิชาการของกรีกและของโรมัน มาเป็นของตน เมื่อจะสร้างวรรณกรรมหรือศิลปกรรมขึ้นใหม่ ก็อาศัยตำราและแบบอย่างของกรีกและโรมัน เฉพาะในยุคที่เจริญสูงสุด เอาไปเป็นแบบครูของตน และเรียกแบบครูนี้ว่าชั้นคลาสสิก ซึ่งเดิมหมายเฉพาะวรรณคดี แล้วต่อมาขยายความหมายไปถึงศิลปอย่างอื่นด้วย เมื่อกล่าวว่าวรรณคดีคลาสสิกหรือศิลปคลาสสิกก็หมายถึงยุควรรณคดีและศิลปของกรีกและโรมันสมัยที่เจริญสูงสุดทางวัฒนธรรม นี้คือความหมายเดิมของคำว่าคลาสสิก กรีกสมัยโบราณ (ต่างกันกับกรีกสมัยปัจจุบัน) และโรมัน บัดนี้สูญสิ้นชาติไปนานแล้ว แต่ชื่อเสียงยังอยู่ ก็เพราะชาติต่าง ๆ ในยุโรปรุ่นหลัง รับเอาแบบอย่างของกรีกและโรมันมีวรรณคดีและศิลปเป็นต้น ไปสืบต่อไว้ไม่ให้ตาย เหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า **ศิลปยืนยาว ชีวิตสั้น** เพราะศิลปเป็นสมบัติอันมีค่าของโลก โลกจึงนิยมยินดีรักษาและสืบต่อไว้ ไม่ถือว่าศิลปเป็นสมบัติของชาติใดโดยเฉพาะ

วรรณคดีและศิลปก็เหมือนสิ่งอื่น ๆ ย่อมมีความเจริญและความเสื่อมวนเวียนผลัดเปลี่ยนกันไป วรรณคดีและศิลปไม่ว่าของชาติใด ย่อมมีสมัยเริ่มต้นมาก่อน เป็นเหมือนอย่างคน ซึ่งเริ่มต้นเป็นเด็กมาก่อน แล้วเจริญเติบโตเป็นผู้ใหญ่โดยลำดับ เจริญเต็มที่แล้วก็เข้าวัยชรา มีความเสื่อมลงโดยลำดับจนกว่าจะตายไป วรรณคดีและศิลปเมื่อสมัยเริ่มต้นก็มีลักษณะเป็นเด็กมาก่อน เด็ก ๆ ที่เพิ่งแต่งหนังสือเป็น ย่อมแต่งแต่เรื่องง่าย ๆ ใช้ถ้อยคำผิด ๆ ถูก ๆ มีประโยคสั้น ๆ ข้อความที่กล่าวก็ทื่อ ๆ ซื่อ ๆ กล่าวอย่างตรงไปตรงมา แต่ว่าน่าเอ็นดู ถ้าจะปั้นรูปเขียนรูป ก็มีลักษณะแข็งทื่อ สีที่ระบายก็เป็นสีแท้ แดงก็แดงแจ๊ด ขาวก็ขาวจ๊วก เพราะยังไม่รู้จักเอาสีต่าง ๆ มาผสมให้ประสานกัน เหมือนอย่างผู้ใหญ่ที่มีความรู้ความชำนาญ ถ้าจะร้องรำทำเพลง ก็กระโดดโลดเต้นอึกทึกครึกโครม ตีกะโหลกกะลาทำเพลง ให้ดังจนหูดับตับไหม้และเร็วได้เท่าใดยิ่งดี เมื่อว่าถึงวรรณคดีและศิลปของชาติต่าง ๆ ในสมัยเริ่มต้น ก็มีลักษณะเป็นทำนองเดียวกันนี้

ต่อมาเมื่อชนชาติใดมีความเจริญด้วยวัฒนธรรมคลี่คลายแล้ว ปัญญาความคิดและความรู้สึกของผู้เป็นศิลปินแห่งชาตินั้น ก็เจริญคลี่คลายไปตามด้วย คือผ่านพ้นวัยเป็นเด็ก เมื่อเป็นผู้ใหญ่แล้ว

ศิลปินเหล่านั้นก็จะไม่สร้างวรรณคดีและศิลป เป็นอย่างทื่อ ๆ ง่าย ๆ ตรงไปตรงมา ให้เหมือนกับของจริงในสิ่งที่สร้างขึ้น แต่จะนำเอาความคิดเห็นที่สูงและเป็นอุดมคติ เข้าไปประกอบในศิลปของตน โดยวิธีแสดงออกมาเป็นรูปประดิมาน (allegoric) คือเป็นรูปเปรียบเทียบบ้าง เป็นรูปสัญลักษณ์ (symbolism) คือเป็นรูปเครื่องหมายแทนสิ่งที่ต้องการแสดง เช่นแสดงรูปธรรมจักรเป็นเครื่องหมายแทนพระศาสนาบ้าง เป็นรูปประกอบด้วยอุดมคติบ้าง ทั้งฝีมือทำซึ่งเรียกว่าการดำเนินวิธีทำทางเทคนิคก็สมบูรณ์ วรรณคดีและศิลปของชาติใดบรรลุถึงขั้นนี้แล้วก็เรียกว่าถึงขั้นคลาสสิก คือถึงขั้นที่ดีเลิศ เหตุฉะนี้คำว่าคลาสสิกจึงมีความหมายอีกนัยหนึ่ง คือหมายความถึงวรรณคดีและศิลป ไม่ว่าจะเป็นของชาติใด และไม่จำเป็นจะได้แบบอย่างจากกรีกและโรมัน ถ้าเจริญถึงที่สุดแล้ว ก็เรียกว่าคลาสสิกได้เหมือนกัน เช่นพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย หรือวรรณคดีสมัยแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์-มหาราช ก็เป็นสมัยศิลปคลาสสิกและสมัยวรรณคดีคลาสสิกของไทย อย่างนี้เป็นต้น

เมื่อวรรณคดีและศิลปชาติใด เจริญถึงขีดสูงสุดแล้วก็เป็นคลาสสิกไปในตัว แล้วต่อไปก็ถึงความเสื่อม เพราะผู้เป็นศิลปินรุ่นต่อมาไม่สามารถจะสร้างวรรณคดีและศิลป ให้ได้ดีวิเศษขึ้นไปกว่าของเดิม ได้ก็แต่เลียนแบบของเก่ากันเรื่อยมา แม้จะได้ชื่อว่ามีฝีมือความสามารถ สร้างขึ้นได้อย่างประณีตงดงามไม่แพ้ของเดิม แต่ก็เป็นเรื่องฝีมือทางเทคนิคเท่านั้น หาได้เกิดจากความคิดเห็นและรู้สึกเป็นอารมณ์สะเทือนใจของตนเองไม่ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง วรรณคดีและศิลปกรรมเหล่านั้นขาดชีวิตจิตใจของผู้ทำ แม้คนดู คนฟัง จะรู้สึกว่างาม ว่าเพราะ แต่จะไม่รู้สึกเร้าใจ เพราะมีลักษณะซ้ำ ๆ ซาก ๆ เรียบร้อยจนดูดาดเหมือน ๆ กันไปหมด ไม่มีอะไรแปลกไม่มีอะไรใหม่ ในที่สุดก็รู้สึกเบื่อเป็นจืด ๆ มลืดชืดไป คราวนี้ก็เกิดมีศิลปินลางคนหรือลางหมู่ คิดสร้างวรรณคดีและศิลปแบบใหม่ขึ้นแล้ววรรณคดีและศิลปแบบใหม่ก็เจริญคลี่คลายจนถึงขั้นสูงสุด และกลายเป็นคลาสสิกของอีกยุคหนึ่งวนเวียนกันไปอย่างศึกกับสุข สุขกับศึก ขึ้น ๆ ลง ๆ เหมือนลูกคลื่นในท้องทะเล ที่จะราบรื่นไหลเรียบเหมือนน้ำในกระแสธารหามีไม่ ไป ๆ นาน ๆ ได้พักใหญ่ก็อ่อนกำลังหยุดเอง เพราะมีแต่ของเก่าไม่มีของใหม่เข้ามาเพิ่มเติม เพื่อสืบต่อให้ยืนชีพกระปรี้กระเปร่าไว้ และเหตุที่ทำให้อ่อนกำลังลง ย่อมมีอยู่หลายประการ ประการหนึ่งก็คือ เรื่องรู้มากยากนาน รู้ว่าทำอย่างนี้ถูกหรือทำอย่างนั้นผิดหลักผิดไวยากรณ์ ถ้าจะมีความคิดเห็นใหม่ ๆ ที่ดีกว่า ก็ไม่กล้าแสดงออกได้เต็มที่ เต็มความสามารถ เพราะกลัวผิดกลัวติ ว่าออกนอกลู่นอกทางนอกแบบนอกครู เห็นได้ง่าย ๆ ถ้าจะมีใครคนหนึ่งคิดวาดภาพหนุมานให้มีหน้าอมยิ้มหรือให้องคตรู้จักอ้าปาก ก็คงเป็นแต่คิด ที่จะวาดขึ้นได้ด้วยความสามารถคงไม่มีถึงมีก็คงไม่กล้าเพราะกลัวครูติกลัวครหาว่านอกแบบ เมื่อถูกอยู่ในบังคับอย่างนี้ ปัญญาความคิดใหม่ ๆ จะไม่เกิดมีขึ้นได้ มีอยู่เท่าใดก็อั้นตู้อยู่เท่านั้น อึดอัดใจกันมากขึ้น ในที่สุดเหลือทนก็เกิดออกนอกคอก ซึ่งในภาษาทางวิทยาศาสตร์ เรียกว่าปฏิกิริยา เกิดมีความคิดเห็นใหม่เรียกว่าคติโรแมนติก ซึ่งเป็นคติอยู่ตรงกันข้ามกับคลาสสิก ดังจะกล่าวต่อไปอีกตอนหนึ่ง

๑๕
โรแมนติก

เรื่องราวของวรรณคดีและศิลป ต้องมีเกิดคือสมัยเริ่มต้น เจริญเติบโตเต็มที่คือสมัยคลาสสิก และแก่ชราคือสมัยเสื่อม แล้วก็ตายคือสูญสิ้นไป และมีเกิดใหม่ลืบต่อจากเก่า เป็นทำนองเดียวไปอีก หมุนเวียนเปลี่ยนกันไปตามธรรมดาโลกสังสาร ก็และความเจริญและความเสื่อมนั้น ย่อมค่อยเป็นค่อยไปทีละน้อยไม่รู้ตัว ต่อเมื่อล่วงไปแล้วนาน จึงจะปรากฏอาการให้เห็นได้เด่นชัด กล่าวเฉพาะเรื่องวรรณคดีและศิลปของชาวตะวันตก เขาถือว่าเจริญสูงสุดก็คือสมัยกรีกโบราณและสมัยโรมัน ซึ่งเรียกรวมกันว่าสมัยคลาสสิก ต่อจากสมัยที่กล่าวนี้ วรรณคดีและศิลปของชาวตะวันตกถึงคราวเสื่อมมีขึ้น ๆ ลง ๆ เพราะกวีและศิลปินรุ่นหลังคือรุ่นที่กล่าวนี้ ส่วนมากได้แต่เอาอย่างของเก่า ที่เป็นสมัยคลาสสิกสมัยต้น ๆ ก็ทำได้ดี ไม่สู้ผิดแปลกไปจากลักษณะศิลปของคลาสสิกเพราะยังคุ้นอยู่กับความเห็นของครู ครั้นล่วงต่อมา ความคิดเห็นอย่างครูก็เสื่อมเรียวลงเป็นลำดับ ได้แต่เลียนแบบของเดิม พยายามทำให้ได้เหมือนของครูเดิมทุกอย่าง ซึ่งใคร ๆ ก็อาจทำได้ ถ้ามีฝีมือชำนาญทางเทคนิค แต่ว่าขาดความรู้สึกและความคิดเห็นอันสูง ซึ่งเป็นอุดมคติของครู เข้าทำนองเรื่องเถรส่องบาตร พวกศิษย์เห็นอาจารย์ท่านยกบาตรขึ้นส่องดูทุกเช้า ก็ไม่เข้าใจและไม่รู้ว่าท่านส่องบาตรเพราะเหตุไร แต่เมื่อล่วงเวลานานคนรุ่นหลังซึ่งเป็นศิษย์ของศิษย์อีกต่อหนึ่ง ไม่ใช่ปัญญาความคิดของตนเอง ก็ได้แต่ประพฤติตาม ๆ กันมาโดยไม่รู้เหตุผลชั้นเดิมว่าส่องบาตรเพื่ออะไร คงจะเป็นเพราะไม่ทราบความจริงในทำนองคล้ายคลึงกับเรื่องเถรส่องบาตร ที่ยกมาเปรียบเป็นตัวอย่างนี้ จึงได้มีผู้คิดค้นหาต้นเหตุหรือหลักเดิม ที่เกี่ยวกับการประดิษฐ์คิดสร้างวรรณคดีและศิลปคลาสสิก แล้ววางเป็นหลักขึ้นไว้ สำหรับเป็นแนวสร้างวรรณคดีและศิลปให้ดีเยี่ยมอย่างคลาสสิก หลักที่ว่านี้เรียกว่า **คติคลาสสิก** (classicism)

ตอนนี้จำเป็นต้องเล่าเรื่องราวของยุโรปที่เรียกว่าประวัติศาสตร์แต่ย่อเพื่อประกอบเรื่องเสียก่อน จำเดิมแต่อาณาจักรโรมันถึงความเสื่อมและพินาศแล้ว ดินแดนซึ่งเป็นส่วนต่าง ๆ ของอาณาจักรโรมันแตกแยกกันเป็นอิสระเกิดกลียุครบราฆ่าฟันกัน เดือดร้อนไปทุกหย่อมหญ้า ระยะเวลาอย่างนี้ศิลปวิชาการซึ่งเป็นประดุจดวงประทีป ให้ความสว่างรุ่งเรืองแก่วัฒนธรรมก็ดับหมดมีแต่ความมืดมนอนธกาลเข้าครอบงำอยู่ทั่วไป เขาเรียกสมัยประวัติศาสตร์ของเขาตอนที่กล่าวนี้ว่ายุคมืด ต่อจากยุคนี้ก็ถึงยุคกลาง ในยุคกลางนี้ ประชาชนแดนต่าง ๆ ลางแห่งซึ่งเป็นส่วนของอาณาจักรโรมัน พูดภาษาละตินผิดเพี้ยนไปจากเดิม ภาษาที่ผิดเพี้ยนไปนี้ เรียกว่าภาษาโรแมนส์ ซึ่งต่อมากลายเป็นภาษาเช่นฝรั่งเศส อิตาเลียน โปรตุเกส สเปน และรูมาเนียน ในปัจจุบัน ในยุคกลางนี้ หนังสือที่เป็นวรรณคดีนอกจากแต่งเป็นภาษาละตินและดำเนินวิธีแต่งตามคติคลาสสิกแล้ว ยังเกิดมีหนังสือที่แต่งเป็นภาษา

โรแมนส์ คือแต่งเป็นภาษาสามัญชนที่ใช้พูดจากัน ผิดแผกออกไปจากภาษาหนังสือคือภาษาละติน ที่แต่งตามคติคลาสสิก ซึ่งเป็นภาษาของคนชั้นสูงและคนมีความรู้ หนังสือที่แต่งเป็นภาษาโรแมนส์ตอนต้น ๆ ส่วนมากเป็นเรื่องนิยายนิทานอย่างเรื่องประโลมโลก มีเรื่องพระเอกนางเอกรักกัน ต้องตกทุกข์ได้ยาก ผจญภัยอย่างกล้าหาญ และประหลาดอัศจรรย์ ผิดจากเรื่องธรรมดาสามัญที่เป็นจริง ถ้าจะเรียกว่าเรื่องละครก็จะได้ หนังสือแต่งเป็นเรื่องอย่างนี้ เรียกว่าเรื่องโรแมนส์ เรียกชื่อเอาตามภาษาที่ใช้แต่ง แล้วในที่สุด ถ้าเรื่องใดเป็นเรื่องรัก ๆ ใคร่ ๆ เหลว ๆ ไหล ๆ พิลึกพิลั่น ใฝ่ฝันเห็นเป็นบ้าหลังอย่างหลงใหล เอาผลให้ถูกใจถูกอารมณ์ของคนชั้นสามัญได้รวดเร็ว ก็เรียกว่าเป็นเรื่องโรแมนส์ได้ทั้งนั้น

เรื่องราวของยุโรปต่อจากยุคกลาง ก็ถึงยุคเรไนซานส์ แปลว่ายุคเกิดใหม่เพราะเป็นยุคฟื้นฟูศิลปวิชาการของคลาสสิก ให้กลับคืนชีวิตขึ้นอีก ผู้ที่นิยมสร้างวรรณคดีและศิลปตามคติคลาสสิกถือเคร่งมาก ไม่ยอมทำอะไรให้ขาดตกบกพร่อง และนอกเหนือไปจากหลักที่คิดค้นได้จากหลักของคลาสสิก และวางเป็นตำราตายตัวไว้ ถ้าใครอวดดีขืนแต่งหรือสร้างออกนอกแบบนอกตำราแต่นิดเดียวก็ไม่ได้ ถ้าจะกล่าวไปก็เหมือนเราแต่งหนังสือ ต้องแต่งให้ถูกต้องตามหลักที่วางไว้ในตำราไวยากรณ์ มิฉะนั้นจะถูกติว่านอกคอกแต่งหนังสือไม่เป็น ก็ตำราไวยากรณ์นั้นเกิดภายหลังภาษา ภาษามีก่อนนานมาแล้ว ตาสีตาสาแกพูดภาษาเป็น ก็ไม่ได้เรียนตำราไวยากรณ์ คนภายหลังต้องการรู้ว่า หนังสือของเก่าลางเรื่องแต่งเมื่อครั้งยังไม่มีตำราไวยากรณ์ ทำไมจึงแต่งดีนัก ก็เอาหนังสือเหล่านั้นมาศึกษาค้นคว้าพิจารณาดูว่ามีหลักแต่งเป็นอย่างไร เมื่อค้นพบหรือเข้าใจว่าค้นพบแล้ว ก็วางเป็นตำราไวยากรณ์ขึ้นไว้สำหรับเป็นเครื่องมือช่วยการแต่งหนังสือ ถ้าใช้กันเพียงนี้ก็มีประโยชน์มาก เพราะมีครูย่อมดีกว่าไม่มี แต่ถ้าถือหลักไวยากรณ์เป็น **เหยียดเบงจ์คงเบงจ์** จะกระดิกออกนอกตำราไปสักนิดก็ไม่ได้ ก็เท่ากับถือตำรา ไม่ใช่มีไว้ใช้ แต่มีไว้ให้เป็นนายบังคับเรา เพราะภาษาที่ใช้พูดกันอยู่ ยังไม่เป็นภาษาตาย ย่อมต้องเปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัย ถ้าแต่งหนังสือให้เคร่งอยู่กับหลักไวยากรณ์ไม่มีเปลี่ยนแปลงไปตามความเจริญของภาษา หนังสือที่แต่งออกมา แม้แต่งได้เรียบร้อยดี ก็เป็นแต่งตามแบบเหมือนกันหมด ไม่มีอะไรเกิดใหม่ไม่มีอะไรแปลกวิเศษออกไป เพราะหนังสือที่แต่งนั้นไม่ได้เกิดจากความรู้สึกและความนึกของตนเอง วรรณคดีและศิลปรุ่นหลัง สมัยเรไนซานส์ของยุโรปก็มีนัยทำนองเดียวกับตัวอย่างที่กล่าวมานี้ คือเป็นวรรณคดีและศิลปที่สร้างขึ้น มีลักษณะเรียบร้อยงดงามจริง แต่ว่างามเรียบ ๆ ไม่เร้าใจคนดูคนฟัง ทำให้รู้สึกเหมือนกินแกงจืดที่เย็นมลืดฉะนั้น คติวรรณคดีและศิลปที่ถือหลักตามแนวคลาสสิกอย่างไม่กระดิกนี้ เรียกว่า **นีโอคลาสสิก** (neo classic) หรือ **คลาสสิกใหม่**

มาเมื่อในสมัยรอบร้อยปีที่ ๑๘ แห่งคริสต์ศักราช ที่ในประเทศอังกฤษและประเทศเยอรมันเกิดมีผู้แต่งหนังสือเป็นแบบใหม่ ไม่เอาอย่างของเดิมคือแบบคลาสสิก แต่แต่งเอาตามความคิดของผู้

แต่งเอง ถือเอาเรื่องทางอารมณ์สะเทือนใจเป็นข้อสำคัญมากกว่า ถือเอาเรื่องความงามตามแบบที่กำหนดไว้ในคติคลาสสิก เมื่อจะแสดงความคิดเห็นอย่างไรในเรื่องที่แต่ง ก็มักแต่งเป็นทำนองเรื่องโรแมนส์เพื่อให้อ่านเพลิน ซ่อนคติความคิดเห็นที่แท้จริงของตนให้แฝงอยู่ในเรื่อง ปล่อยให้ผู้อ่านผู้ฟังคิดเห็นเอาเอง ว่าผู้แต่งมีความมุ่งหมายอย่างไร ผู้ที่แต่งหนังสือออกนอกแบบคลาสสิกตามทำนองนี้เรียกว่าโรแมนติก คือเป็นเรื่องเกี่ยวกับเรื่องโรแมนส์ ถ้าเป็นคติความคิดเห็นหนักไปทางเรื่องโรแมนส์ก็เรียกว่า **โรแมนติกซีสั้ม** คู่กับคติ **คลาสสิกซีสั้ม** ซึ่งเป็นปฏิปักษ์กัน ต่อมาคติแต่งหนังสืออย่างนี้ ขยายตัวออกไปไม่เฉพาะวรรณคดี แม้ศิลปสาขาอื่นในจำพวกวิจิตรศิลป์ ถ้ามีลักษณะอย่างนี้ ก็เรียกว่าเป็นศิลปโรแมนติกด้วย แล้วในที่สุดวรรณคดีและศิลปซึ่งสร้างขึ้นตามแบบโรแมนติก หมายถึงผลที่ทำให้คนอ่านคนดูคนฟังรู้สึกเกิดอารมณ์สะเทือนใจได้เร็ว มากกว่าเอาผลทางประณีตเรียบร้อยสมบูรณ์ด้วยรูปและความงามทางสุนทรียภาพตามที่มีกำหนดเป็นทฤษฎีหรือคติของคลาสสิก ถ้าวรรณคดีและศิลปใด เมื่ออ่านเมื่อดูเมื่อฟังทำให้เกิดความรู้สึกกินใจ เต็มตื้นใจ เห็นจริงเห็นจังได้รวดเร็ว พอดูหรือฟังก็รู้สึกได้ทันที ดั่งนี้ก็มีลักษณะเป็นโรแมนติก ถ้าดูหรือฟังแล้วรู้สึกเฉย ๆ ไม่ตื่นเต้นอะไรนัก แต่เมื่อดูหรือฟังไปนาน ๆ ด้วยพินิจพิเคราะห์ก็เห็นความงามทวีขึ้นโดยลำดับ วรรณคดีหรือศิลปนั้นก็มีลักษณะเป็นคลาสสิก

classic เปรียบเทียบละครใน – สื่อ ศิลปการ
Romantic ~ ดึง ดู

ถ้าเปรียบคลาสสิกเหมือนละครใน มุ่งเอาทางความงามและความไพเราะเป็นที่ตั้ง โรแมนติกเหมือนละครนอก มุ่งเอาทางความรู้สึกให้สบอารมณ์คนดูเร็วทันใจเป็นที่ตั้ง ละครในดูซ้ำเรื่องบ่อย ๆ ก็เบื่อ เพราะยืดยาดและซ้ำซาก แต่ถ้าไม่ได้ดูบ่อย ๆ ก็อยากดูและดูซ้ำได้ ส่วนละครนอกดูทีแรกก็ดูได้ แต่ถ้าให้ดูซ้ำก็ดูไม่ได้ นอกจากจะเปลี่ยนเรื่องใหม่จึงจะดูได้ หรืออีกอย่างหนึ่งดูโขนเหมือนดูละครคลาสสิก ดูละครแบบใหม่เหมือนดูละครโรแมนติก โขนเล่นซ้ำก็ดูได้ เพราะดูความงามของศิลป ดูละครแบบใหม่ดูซ้ำเรื่องไม่ได้กี่ครั้ง เพราะดูซ้ำความรู้สึกอารมณ์สะเทือนใจก็เพลาไป เหตุนี้ละครแบบใหม่จึงต้องเปลี่ยนเรื่องเล่นเสมอ เรื่องเก่าที่เล่นแล้วก็มักตายไปไม่มีใครนิยมดูอีก นอกจากละครเรื่องนั้นจะมีความงามทางศิลปอยู่ด้วยอย่างสมบูรณ์ จึงจะไม่ตายไปง่าย ๆ ซึ่งนาน ๆ จึงจะมีสักเรื่องหนึ่ง

เรื่องโรแมนติกตามที่นำมาเปรียบเทียบกับคลาสสิกให้เห็นนี้ เป็นเรื่องความรู้สึก และความคิดของกวีและศิลปินจำพวกหนึ่ง ซึ่งแตกแยกออกจากพวกคลาสสิก หาใช่เป็นแบบหรือวิธีการประพันธ์ไม่ พวกโรแมนติกเห็นว่า ถ้าเดินตามคติพวกคลาสสิกแล้ว วรรณคดีและศิลปกรรมจะไม่มีความก้าวหน้า เพราะไม่ปล่อยให้มีเสรีในความคิด พวกคลาสสิกก็แย้งว่าถ้าปล่อยให้ใครต่อใครมีความคิดและทำได้ตามอำเภอใจ ก็จะเกิดอลหม่านขึ้นแก่วรรณคดีและศิลป ใครนึกอย่างใดก็ทำเอาตามชอบใจตน วรรณคดีและศิลปก็เสียหายหมด ยอมให้ออกนอกแบบนอกคอกไม่ได้ เปรียบเหมือนเราเล่นละครเรื่องพระอภัยมณี ให้พระอภัยมณีเปลี่ยนเครื่องแต่งตัวเป็นแบบสากล ก็เป็นเล่นนอกแบบนอก

ครูไม่เป็นไปตามแบบของคลาสสิก ฝ่ายพวกโรแมนติกตอบว่าบังคับกันเคร่งเครียดอย่างนี้ ตัดเสรีภาพการสร้างวรรณกรรมและศิลปกรรม ซึ่งต้องเดินก้าวหน้าไปตามกาลสมัย ถึงไม่ยอมให้ทำก็จะทำ เป็นอะไรก็เป็นกัน คราวนี้ต่างฝ่ายเป็นปฏิปักษ์กัน ใครเห็นด้วยกับฝ่ายไหนก็เข้ากับฝ่ายนั้น แล้วพยายามแข่งขันชิงดีกันอย่างรุนแรง ที่ข้าพเจ้าใช้คำว่ารุนแรง เพราะขึ้นชื่อว่าเรื่องเกี่ยวกับความเห็นและความเชื่อถือแล้ว ชาวตะวันตกเป็นถือมั่นนักไม่ยอมกันง่าย ๆ เรื่องก็มีบ่อเกิดสืบมาแต่โบราณสมัยตั้งแต่ยุคกลางแห่งประวัติศาสตร์ของยุโรปเป็นต้นมา คือประชาชนในยุโรปสมัยนั้น ไม่มีเสรีในความเชื่อถือทางลัทธิศาสนา ถ้าปรากฏว่าใครในหมู่ มีความคิดเห็นแตกต่างไปจากที่เขาเชื่อถือกันอยู่ ก็อาจถูกผู้มีอำนาจจับตัวเอาไปลงทัณฑกรรม ได้รับความเดือดร้อนถูกทรมานให้กลับใจ หรือได้รับทุกข์ถึงตายก็ได้ มีเอาไปเผาไฟเสียทั้งเป็นก็มีเป็นจำนวนนับด้วยหมื่น เมื่อเป็นเช่นนี้ แม้ใครมีความคิดเห็นผิดแผกไปจากที่เขาเชื่อถือกันอยู่ ก็ไม่กล้าแสดงความคิดของตนให้เปิดเผยปรากฏออกมาเพราะกลัวเดือดร้อน เหตุนี้วรรณคดีและศิลปของชาวตะวันตกสมัยโน้น ส่วนใหญ่จึงตกอยู่กับคติความคิดเป็นคลาสสิกอย่างเดียว

ตกมาถึงสมัยย่างเข้ายุคปัจจุบัน เกิดมีคติความคิดอย่างโรแมนติกขึ้น ความรู้สึกเรื่องไม่ให้ใครคิดใครเชื่อถือออกนอกแบบนอกลัทธิจืดจางไป เพราะทนต่อความกดขี่ไม่ไหว ประกอบทั้งประชาชนมีความคิดเห็นดีกว่าแต่ก่อน อันเนื่องมาแต่การศึกษาสมัยเรไนซานส์ ซึ่งเป็นสมัยฟื้นฟูศิลปวิชาการ ไม่เป็นเรื่องผูกขาดอยู่กับผู้มีอำนาจเป็นเจ้าลัทธิฝ่ายเดียว เมื่อฝ่ายที่มีอำนาจไม่สามารถเอาบาตรใหญ่เข้าครอบงำได้ต่อไป คติเรื่องโรแมนติกแห่งวรรณคดีและศิลปจึงสามารถปรากฏตัวเกิดขึ้นได้ แต่ความรู้สึกของคนหมู่มาก ที่ไม่ยอมให้ใครออกนอกคอกนอกครู ยังมีอยู่และไม่หมดไปไหน เมื่อเห็นว่าใครมีความคิดหรือทำออกนอกทาง ก็พยายามขัดขวางไว้ ส่วนพวกที่มีความคิดอย่างใหม่ก็ดื้อทายาด เป็นอย่างขิงราข่าแรง แต่จะถึงรบราฆ่าฟันกันให้แตกหักเหมือนอย่างสงครามลัทธิศาสนา ซึ่งเคยมีมาแต่ก่อน เป็นมีไม่ได้อีกแล้ว ก็ได้แต่แข่งขันชิงดีกันรุนแรง ในเชิงประพันธ์สรรค์สร้างวรรณคดีและศิลปตลอดระยะเวลามา จนเกิดเป็นวรรณกรรมและศิลปกรรมอย่างปัจจุบันขึ้น อันเป็นผลสืบเนื่องจากสองคตินี้ วรรณคดีและศิลปกรรมปัจจุบันก็ยังพยายามแสวงหาความคิดเห็นใหม่ ๆ และที่ดี ๆ วิเศษกว่าเก่า เพื่อให้เข้ากันได้กับจิตใจและความเป็นอยู่ปัจจุบัน แล้ววรรณกรรมและศิลปกรรมสมัยปัจจุบันนี้เอง ก็จะเจริญและคลี่คลายต่อไป จนลุขั้นสูงสุดเป็นคลาสสิกขึ้นอีกยุคหนึ่ง แล้วจึงจะมีคติอย่างใหม่เกิดขึ้นอีก หมุนเวียนเปลี่ยนกันไปตามอายุขัยไม่ว่าของสิ่งใดที่ต้องมีเกิดมีเติบโตเต็มที่แล้วมีเสื่อมไปตามธรรมดา

ถ้าจะสรุปความ คติคลาสสิกคือคติสมัยเก่า คติโรแมนติกคือคติสมัยใหม่ต่างฝ่ายมีดีเสียด้วยกัน เหมือนเราเขียนหนังสือตัวบรรจงและตัวหวัด หนังสือตัวบรรจงงามเรียบร้อย แต่เป็นระเบียบเดียว

เหมือนกันหมด ส่วนหนังสือตัวหวัด ไม่เรียบเป็นระเบียบเดียวเหมือนตัวบรรจง แต่ถ้าเขียนให้ดี ๆ ไม่เขียนให้เป็นชนิดไก่เขี่ยจนอ่านไม่ออก ก็มีความงามเข้าทีดีเหมือนกัน งามกันคนละแบบและได้เห็นฝีมือแปลก ๆ ไม่จืดตา หนังสือตัวบรรจงแม้จะมีลักษณะเหมือน ๆ กัน แต่ก็มีทั้งที่เขียนดีและเขียนเลว หนังสือตัวหวัดก็มีเช่นเดียวกัน ถ้าพวกนิยมหนังสือตัวบรรจง ยกเอาแต่หนังสือตัวหวัดชนิดที่เขียนเลวขึ้นมาอ้างเป็นมาตรฐานสำหรับพิจารณาหาข้อบกพร่อง หรือกลับบ้าน ถ้าพวกนิยมหนังสือตัวหวัดยกเอาแต่หนังสือตัวบรรจงที่เขียนเลว ขึ้นมาอ้างเป็นมาตรฐานพิจารณาหาข้อบกพร่อง โดยต่างฝ่ายไม่ตักน้ำใส่กะโหลกชะโงกดูเงา คือ ดูข้อบกพร่องของตนบ้างก็เป็นอย่าง

โทษท่านผู้อื่นเพี้ยง เมล็ดงา
ปองติฉินนินทา ห่อนเว้น
โทษตนเท่าภูผา หนักยิ่ง
ป้องปิดคิดซ่อนเร้น เรื่องร้ายหายสูญ

ที่พวกถือคติคลาสสิกไม่ยอมให้ใครออกนอกคอก ก็เป็นความคิดที่ไม่ผิด เพราะถ้าปล่อยให้ใครต่อใครที่ไม่มีความสามารถ ทำนอกแบบได้ตามอำเภอใจ เหมือนเขียนหนังสือหวัดก็จะเขียนเป็นตัวหวัดกันหมด เพราะเขียนง่ายสบายดี ไม่ต้องอยู่ในที่บังคับและต้องหัดและฝึกฝนอยู่ในกรอบกันอยู่ช้านาน จึงจะมีฝีมือความชำนาญ แล้วในที่สุดก็จะมีแต่ลายมือที่เลว มีแต่ตัวหนังสือที่เป็นชนิดไก่เขี่ยกันไปหมด หาใครเขียนหนังสือตัวงาม ๆ เป็นที่เจริญตาไม่ได้ นี่ก็จริงอยู่ แต่ถ้าบังคับให้เขียนอยู่ในกรอบ ไม่ปล่อยให้ผู้ที่มีความสามารถเป็นบัณฑิตมาในตัวจริง ๆ ได้มีโอกาสแสดงความสามารถของตนบ้างมีอยู่เท่าใดก็เท่านั้น ไม่มีอะไรใหม่ ไม่มีอะไรที่ดีกว่า เกิดขึ้นได้เห็นแต่แบบเก่าซ้ำ ๆ ซาก ๆ เหมือนกันไปหมด แล้วจะมีความก้าวหน้าได้ท่าไหน ที่กล่าวนี้ไม่ใช่ตำหนิแบบครูคือแบบคลาสสิกว่าไม่ดี ที่ติก็ติแต่ที่เอาอย่างแบบครู ชนิดเถรส่องบาตรเท่านั้น เรื่องมันตกอยู่ฝ่ายไหนซึ่งเป็นฝ่ายมีอำนาจไปทำเหลวเข้าก็จะเกิดมีปฏิกิริยาเป็นมีอีกฝ่ายหนึ่งขึ้น เรื่องคลาสสิกและโรแมนติก ถ้าถือเอาที่สุดกับที่สุดมาพบกัน ก็เป็นถูกเป็นผิด มีเรื่องรุนแรงถึงเสียหายเกิดขึ้นด้วยประการฉะนี้

นายลัฟกาดิโอเฮิน กล่าวเรื่องวรรณคดีอย่างคลาสสิกและโรแมนติกไว้ในหนังสือเรื่องหนึ่ง (On Romantic and Classic Literature in Relation to Style by Lafcadio Hearn) ชี้ให้เห็นคุณและโทษที่มีอยู่ในคติทั้งสองนี้ ดั่งมีข้อความที่ได้ตัดตอนแปลมาเท่าที่ต้องการ ดังต่อไปนี้

วรรณคดีสมัยปัจจุบันที่ถือกันว่าเป็นคลาสสิก กล่าวโดยย่อคือหนังสือแต่งขึ้นตามแบบแผนของโบราณ ซึ่งผู้แต่งเรียนและได้หลักจากวรรณคดีชั้นเยี่ยมของกรีกและโรมัน ตรงกันข้าม วรรณคดีสมัยปัจจุบันที่ถือว่าเป็นโรแมนติกก็น่าจะเข้าใจกันว่า เป็นหนังสือแต่งขึ้นโดยไม่ได้ยึดถือหลักหรือแบบแผนของโบราณ คิดเช่นนี้ก็ถูก แต่ไม่ถูกทั้งหมด เพราะหนังสือแต่งขึ้นโดยไม่ถือหลักหรือแบบแผนใด ๆ จะ

เป็นหนังสือวรรณคดีที่ดีแทบไม่ได้ แท้จริงหนังสือชั้นเยี่ยม แต่งตามอย่างโรแมนติกของยุโรป ก็มีหลักเป็นแบบแผนเหมือนกัน เพราะฉะนั้น จะเห็นได้ว่าการแต่งโดยไม่มีหลักเป็นแบบแผน จึงไม่หมายความว่าแต่งตามอย่างโรแมนติก

การแต่งตามแบบคลาสสิก เป็นถือหลักสมัยเก่าชนิดเคร่งที่สุด ย่อหลักที่ถือกันเป็นดังนี้

ท่านไม่มีสิทธิอย่างไรที่จะเลือกแต่งหนังสือตามรูปภาษาวรรณคดีของท่านเอง ความจัดเจนชำนาญเป็นเครื่องพิสูจน์ให้รู้อยู่ว่า รูปภาษาวรรณคดีที่ท่านโบราณาจารย์กำหนดไว้นั้นเป็นของดีที่สุด ท่านจะแต่งอะไรพูดอะไร ต้องให้ถูกแบบแผนเป็นภาษาดีอย่างของโบราณ ถ้าท่านไม่ปฏิบัติตามข้อบังคับที่วางไว้นี้ ก็เท่ากับท่านทำลายภาษาและวรรณคดีชาติของตนเอง ทำความเสียหายให้แก่ภาษาเช่นนี้ จะยกโทษให้ไม่ได้

ข้อผิดพลาดอย่างใหญ่ของผู้ที่ยึดถือลัทธิคลาสสิกอย่างเคร่งครัดนี้ ก็คือเข้าใจผิดคิดว่า ภาษาเป็นเหมือนสิ่งซึ่งคลี่คลายขยายตัวและเจริญเต็มที่แล้ว วางกำหนดกฎเกณฑ์ให้ตายตัวได้โดยสมบูรณ์ ถ้าภาษาปัจจุบันในยุโรปภาษาใดสมบูรณ์โดยแท้ หรือเกือบมีความสมบูรณ์เหมือนกับภาษากรีกเก่า ก็มีเหตุผลดีอยู่บ้าง ที่จะรักษากฎข้อบังคับของสมัยเก่าไว้ ภาษาใดเมื่อลุถึงสมัยที่เจริญสมบูรณ์เต็มที่แล้ว ภาษานั้นก็ตกอยู่ในข่ายความคร่ำคร่าเก่าชรา อันมีมาแต่เหตุภายนอก ในเวลาเช่นนั้น ก็มีเหตุผลสมควรอยู่ ที่จะต้องหาทางป้องกันตัดความเก่าคร่ำคร่าของภาษาเสีย แต่ภาษาในยุโรปทั้งหมด ยังอยู่ในระยะจะเติบโตมีความเจริญคลี่คลายได้อีกต่อไป ถ้าไปตัดหนทางเสีย ขณะที่ภาษายังกำลังเติบโตอยู่ ก็เป็นผลแน่แท้ว่า ลัทธิถือแบบคลาสสิกมีชัยชนะ ท่านอาจนึกเห็นเป็นต่างว่านักถือหลักคลาสสิกพูดกับนักถือหลักโรแมนติกว่า *อย่าพยายามทำอะไรขึ้นใหม่เลย เพราะว่าท่านจะทำอะไร ให้ได้ดีไปกว่าที่เขาทำกันมาแล้วไม่ได้* และต่างว่านักถือหลักโรแมนติกตอบว่า *สิ่งที่ท่านต้องการก็คือจะกักความเจริญทั้งหมดไว้ ข้าพเจ้ารู้อยู่ว่า ข้าพเจ้าทำได้ดีกว่า และจะทำละ ทำอย่างทางของข้าพเจ้าเอง* อันที่จริงการแบ่งสรรปันส่วนเรื่องวรรณคดีกันอย่างนี้ ย่อมมีอยู่ทุกประเทศไม่มากก็น้อย ไม่ว่าจะเป็นทางตะวันตกหรือทางตะวันออก ไม่ว่าที่ไหนต้องมีพวกสมัยเก่าอยู่เสมอ ซึ่งอยากจะรักษาแบบแผนของเก่าไว้ ถ้าสิ่งใดเปลี่ยนแปลงไป ทำให้เกิดผลกระทบกระเทือนถึงแบบแผนของเก่าก็กลัวนัก เพราะรักและรู้ความงามของแบบแผนเหล่านั้นอยู่ และไม่ยอมลงความเห็นเชื่อว่า สิ่งใดซึ่งเป็นของใหม่ จะดีงามและเป็นประโยชน์ได้เท่าของเก่า และไม่ว่าที่ไร ก็ต้องมีพวกสมัยใหม่แบบโรแมนติก เป็นพวกหนุ่มปราดเปรียวหัวกำลังแล่น ทนการเหนี่ยวรั้งไว้ไม่ได้ และเชื่อใจตนเองทั้งหมด ว่าสามารถจะทำอะไรได้ดีมากยิ่งกว่าที่เคยทำกันมาแล้วแต่ก่อน มีข้อแปลกประหลาดอยู่อย่างหนึ่ง เพราะด้วยความเห็นไม่ลงรอยกัน ในลัทธิของพวกสมัยเก่ากับพวกสมัยใหม่นี้เอง ที่ทำให้วรรณคดีไม่ว่าที่ใด ๆ มีความเจริญก้าวหน้าและเติบโตขึ้นได้

ก่อนดำเนินเรื่องต่อไป ขอกล่าวอะไรสักเล็กน้อย เพื่อแย้งสุภาษิตละตินลือชื่อโด่งดังบทหนึ่งที่ว่า *สูท่านจะไปให้พ้นภัยที่สุด ด้วยการถือหนทางสายกลาง*

เมื่อพูดถึงวิธีดำเนินเป็นสองแพร่งที่ต่างกันของวรรณคดี ท่านคงคาดว่าข้าพเจ้าคงจะกล่าวว่า จุดหมายของนักศึกษาควรจะหลีกทางที่สุดโต่งไม่ว่าทางใด และพยายามอย่าให้เป็นสมัยเก่านักหรือสมัยใหม่นัก แต่ข้าพเจ้าจะไม่ให้คำแนะนำแก่ท่านเช่นนั้นเป็นแน่ ตรงกันข้าม ข้าพเจ้าคิดเห็นว่าสุภาษิตที่อ้างมาข้างต้นนี้ เป็นสุภาษิตซึ่งคิดตั้งขึ้นไว้ในโลกนี้ ที่ร้ายที่สุดทำความเสียหายและเหลวไหลที่สุด ข้าพเจ้ามีความเชื่ออย่างแรงในทางเดินที่สุดโต่งเป็นที่สุด และเชื่อว่าบรรดาความเจริญก้าวหน้าทั้งหมดในโลกนี้ จะเป็นวรรณคดีหรือวิทยาศาสตร์ ศาสนาหรือการเมือง ก็ตามที จะได้มาก็ด้วยอาศัยความช่วยเหลือของทางที่สุดโต่ง แต่ขอได้จำไว้ด้วยว่า ข้าพเจ้ากล่าวว่า *ด้วยอาศัยความช่วยเหลือ ฯลฯ* เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงไม่ได้หมายความว่า ลำพังทางที่สุดโต่งของสมัยใหม่อย่างเดียว ทำอะไรได้สำเร็จประสงค์ ต้องมีทางที่เป็นฝ่ายปรปักษ์ ต้องมีลัทธิสมัยเก่าช่วยด้วย ที่แคะได้หาผิดจากสุภาษิตบทนี้ข้าพเจ้าหมายความอย่างง่าย ๆ เช่นนี้ กล่าวคือสุภาษิตนั้นให้คำแนะนำที่ไม่ดีอย่างยิ่งแก่คนหนุ่ม ให้คำแนะนำแก่คนหนุ่มเช่นนั้น ก็เท่ากับบอกว่าจงอย่าทำให้ดีที่สุด แต่ทำเพียงครึ่งของดีที่สุด หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งคือ จะประกอบการใด ๆ ให้ทำด้วยมีน้ำใจครึ่งเดียว

คนแก่ซึ่งมีความชำนาญจัดเจน แน่นอนทีเดียว ย่อมเรียนรู้ว่าจะเดินสายกลางได้อย่างไรดี ด้วยมีความเชื่อแน่และมีความรู้ ไม่ใช่เพราะด้วยการยับยั้งชั่งใจ แต่ความข้อนี้คนหนุ่มที่มีความเชื่อตนเองว่ากันอย่างทั่ว ๆ ไปจะนำเอามาใช้ให้ได้ผลสำเร็จเหมือนคนแก่ไม่ได้เลย เมื่อปราศจากความชำนาญจัดเจน จะหวังให้คนหนุ่มรู้จักข่มใจ เรื่องความลำเอียง ความรัก ความชัง ความนิยมชมชอบและความเกลียดกลัว ซึ่งมีอยู่อย่างแรงในคนหนุ่ม คนหนุ่มย่อมข่มไว้ไม่ได้ ส่วนคนแก่นั้น ข่มใจในเรื่องเหล่านี้ทั้งหมดไว้ได้ เพราะคนแก่มีโอกาสรู้เห็นศึกษาปัญหาเรื่องเหล่านี้มาแล้วแทบทั้งหมด จากแง่ต่าง ๆ ตั้งร้อยแปดประการ และทั้งเป็นผู้ที่เรียนรู้เรื่องวิริยะความอดทน ตามส่วนซึ่งคนหนุ่มประพฤติไม่ได้ แต่ก็ไม่ใช่คนแก่ ซึ่งเป็นผู้ได้พิสูจน์มาแล้วว่าเคยเป็นผู้ปฏิวัติเรื่องใหญ่ ๆ มาสำเร็จ เพราะคนแก่ระวังมากฉลาดสุขุมมาก การปฏิวัติย่อมออกจากความปราดเปรียวความกล้าหาญ ความเสียสละตน และความเชื่อแน่วแน่ด้วยอารมณ์สะเทือนใจของคนหนุ่ม ซึ่งเป็นผู้ไม่รู้จักความกลัว และเป็นผู้ที่มีความรู้สึกมากกว่าเป็นผู้คิดไตร่ตรอง แท้จริงการปฏิวัติอย่างใหญ่ ไม่ใช่สำเร็จได้ด้วยคิดไตร่ตรอง แต่สำเร็จได้ด้วยความรู้สึก เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าก็จะกล่าวว่า ไม่มีอะไรที่ควรเป็นวัตถุประสงค์ของคนหนุ่ม ยิ่งไปกว่าอบรมความรู้สึกที่ดีที่สุดไว้ในตน เพราะความรู้สึกเป็นสิ่งสำคัญแห่งความก้าวหน้าของท่านในอนาคต ยิ่งกว่าเรื่องเหตุผลที่เย็นมลืดชืด ที่คนหนุ่มขาดความรอบคอบเลยขอบเขตและรุนแรงไปบ้างเล็กน้อย ในความคิดเห็นที่เป็นเรื่องซึ่งตนสนใจอย่างลึกซึ้งที่สุด ก็ออกจะเป็นที่หมายซึ่งดี ข้าพเจ้าจะ

กล่าวว่า คนหนุ่มซึ่งไม่มีความลำเอียงไม่มีความคิดเห็นที่แรง ก็จะเป็นบุคคลกระฉับกระเฉงทางใจและทั้งทางกายไม่ได้เป็นแน่แท้ เดินสายกลางมากไปก็เป็นเครื่องหมายอาการที่ไม่ดี

บัดนี้ให้เราทำหลักซึ่งแสดงนี้ มาใช้กับวรรณคดี (หรือศิลปด้วยก็ได้) วรรณคดีเป็นเรื่องซึ่งคนหนุ่มที่ได้รับการศึกษามาแล้ว ควรจะรู้สึกให้แรงยิ่ง ท่านจะเป็นสมัยเก่านักคลาสสิก หรือว่าจะเป็นสมัยใหม่นักโรแมนติก จะเป็นฝ่ายไหนก็ตามที ข้าพเจ้าก็กล่าวได้ว่าไม่เป็นไร แต่ท่านต้องเลือกเอาเข้าฝ่ายหนึ่ง ขอแต่อย่าพยายามทำอะไรด้วยมีน้ำใจครึ่ง ๆ กลาง ๆ เป็นจับปลาสองมือหรือยึดถือเอาสายกลาง นโยบายเดินสายกลาง ไม่เคยทำความสำเร็จอย่างไรให้แก่วรรณคดี และจะไม่ทำให้เป็นผลสำเร็จได้เลย แต่สมัยเก่าได้ทำสำเร็จมาแล้วเป็นอันมาก และสมัยใหม่ก็ได้ทำสำเร็จมามากยิ่งกว่านั้น และที่ทั้งสองทำมาแล้วได้ก็ด้วยประชันขันแข่งขึ้นหน้ากันเรื่อยมา ในที่สุดการประชันขันแข่งกันนี้เองที่ทำให้เกิดเป็นสายกลางอันมีค่าและแท้จริง แต่ไม่มีสายกลางซึ่งข้าพเจ้าหมายความว่า ไม่มีระบอบใดที่เคยเอาคุณสมบัติอันดีที่สุดของสองสมัยมาควบเข้ากัน ที่จะเติบโตขึ้นได้จากนโยบายเป็นสายกลาง

ส่วนปัญหาที่ว่า ควรจะเป็นนักโรแมนติกดีหรือเป็นนักคลาสสิกดี ก็อยู่ที่ความสมัครใจแล้วแต่จะมีความรู้สึกอย่างไร ถ้ารู้สึกว่ามีความนิยมอย่างจริงใจข้างฝ่ายโรแมนติกแห่งวรรณคดี มีความเชื่อมั่นในหลักของโรแมนติก ถ้าเป็นเช่นนั้นก็เป็นหน้าที่ของท่านจะต้องเป็นนักโรแมนติก อีกฝ่ายหนึ่ง ถ้ารู้สึกอย่างแรงกล้าในความงามอันเคร่งเครียดของแบบคลาสสิก และเล็งเห็นประโยชน์ที่จะเกิดมีขึ้นแก่วรรณคดีของชาติ ถ้าเดินตามกฎข้อบังคับของคลาสสิกก็เป็นหน้าที่ของท่าน จะต้องเป็นนักคลาสสิกให้ได้ แล้วในระยะเวลาล่วงต่อมา ท่านจะรู้ว่าเมื่อมีความชำนาญจัดเจนกว้างขวางขึ้นแล้ว ท่านก็จะมีอุเบกขา ไม่ลำเอียงเข้าข้างใดข้างหนึ่งจนมากเกินไป แต่ทว่าเมื่อเป็นระยะทีแรก เข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไว้ก่อนเป็นดีกว่า

ท่านรู้อยู่ว่าเครื่องจักรใช้ไอน้ำ มีส่วนของเครื่องจักรอยู่ส่วนหนึ่ง ซึ่งออกแบบสร้างขึ้นไว้สำหรับถ่วงความเร็ว คือมีไว้สำหรับป้องกันไม่ให้เครื่องเดินรวดเร็วเกินไป ถ้าไม่มีสิ่งนี้คอยควบคุมไว้ เครื่องจักรทั้งเครื่องก็จะแตกสลายไปเองโดยเร็ว นักคลาสสิกหรือสมัยเก่านี้แหละ ซึ่งกระทำหน้าที่เป็นเหมือนเครื่องคอยควบคุมนั่นเทียว เป็นผู้ป้องกันไม่ให้เครื่องจักรแห่งวรรณคดีต้องแตกสลายเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย ถ้าว่าอีกฝ่ายหนึ่ง ตามลำพังก็ทำอะไรให้สำเร็จไปได้เองไม่ได้ดีนัก ข้าพเจ้ากล่าวมาก่อนแล้วว่า ถ้าฝ่ายคลาสสิกอยู่เด่นมาช้านาน ก็หมายความว่าเป็นน้ำดองอยู่ที่เดียว ไม่มีการก้าวหน้าของวรรณคดี นี่คือเรื่องของความเป็นสมัยเก่าแห่งวรรณคดีทุกแห่งในยุโรป เมื่อใดฝ่ายคลาสสิกเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดเมื่อนั้นวรรณคดีก็ถึงความเสื่อมโทรมเกิดเป็นหมัน อีกฝ่ายหนึ่ง ถ้าปล่อยแต่พวกโรแมนติก ไม่มีการถ่วงเอาไว้บ้างก็เป็นทางนำไปสู่ความเสื่อมโทรมให้แก่วรรณคดีเหมือนกัน ทีแรกหลักแห่งความเป็น

อิสระของฝ่ายโรแมนติกก็ใช้อยู่ภายในขอบเขต ตามส่วนแห่งวงจำกัดเท่านั้น แต่ไม่ช้าก็มีการเกินเลยขอบเขตนั้นไป เกิดมีปฏิกิริยาขึ้นแก่อีกฝ่ายหนึ่ง

เมื่อฝ่ายคลาสสิกกลับมาเป็นผู้ชนะอีก ก็จะไม่มาในรูปเหมือนเก่าทีเดียว เพราะได้ความรู้เป็นครูมาจากที่เคยแพ้ ก็จะมีน้ำใจเป็นนักกีฬา มีความกระตือรือร้น เห็นใจอีกฝ่ายหนึ่งได้ดีกว่าเก่า ถ้าต่อไปฝ่ายโรแมนติกกลับเป็นผู้ชนะ ก็จะมีใจคอกว้างขวาง เห็นอกเห็นใจอีกฝ่ายหนึ่งเช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้น การผลัดกันแพ้ผลัดกันชนะในสงครามแห่งวรรณคดีดูเหมือนจะมีผล ทำให้จิตใจของฝ่ายโรแมนติกเป็นฝ่ายคลาสสิกมากขึ้น และฝ่ายคลาสสิกก็มีจิตใจเป็นโรแมนติกมากขึ้น ต่างฝ่ายเรียนรู้จากอีกฝ่ายหนึ่งที่เป็นปรปักษ์กัน ด้วยประการฉะนี้

ท่านอ่านเรื่องคลาสสิกและเรื่องโรแมนติก อันเป็นคติวรรณคดีและศิลปของชาวตะวันตกดังกล่าวมาแล้วนี้ ท่านอาจนึกถึงวรรณคดีและศิลปของไทยว่า มีเรื่องคลาสสิกและเรื่องโรแมนติกเหมือนอย่างชาวตะวันตกบ้างหรือไม่ ถ้าว่าตามความเห็นข้าพเจ้า ก็ว่าไม่มี เพราะความเป็นไปในประวัติศาสตร์ของชาวตะวันตกผิดกว่าของชาวตะวันออก ชาวตะวันตกแต่ก่อนมีความคิดเห็นด้วยเรื่องความเชื่อถือ มักเป็นชนิดอย่างที่สุดและรุนแรง ถ้าชาติหนึ่งมีความคิดเห็นเป็นอย่างใด ก็มีอิทธิพลลามไปถึงชาติอื่นในยุโรปด้วย เป็นเรื่องที่กดเสรีภาพไว้ ไม่ให้เผยอตัวขึ้นได้บ้าง เหลืออดเหลือทนเต็มที เมื่อมีโอกาสก็เกิดเป็นปฏิกิริยาขึ้นอย่างรุนแรง เลยขีดที่ควรจะเป็น เข้าขั้นที่เรียกว่ากรรมสนองกรรม ทำให้คนอื่นพลอยฟ้าพลอยฝน เป็นหัวล้านพลอยตาย หรือกลายเป็นบ้าคลั่งไปตามด้วย เรื่องอย่างนี้ นักศึกษาประวัติศาสตร์ยุโรปย่อมทราบดี วรรณคดีและศิลปของไทยไม่ได้แบบอย่างจากกรีกและโรมัน เพราะฉะนั้น จึงไม่มีที่เป็นคลาสสิกตามนัยแห่งความหมายนี้ แต่ถ้าคลาสสิกหมายความถึงวรรณคดีและศิลปที่เจริญสูงสุดเป็นชั้นเยี่ยม ไม่ว่าเป็นของชาติใด วรรณคดีและศิลปของไทยก็มีคลาสสิกเป็นของชาติโดยเฉพาะเหมือนกัน วรรณคดีและศิลปของไทยไม่มีชนิดเป็นโรแมนติกโดยนัยของชาวตะวันตก เพราะของเรายังอยู่ในระยะคลาสสิก แต่ก็มีลักษณะกระเดียดไปทางเป็นโรแมนติกปนอยู่ในตัว โดยเฉพาะทางวรรณคดี คือมีรูปเป็นคลาสสิก แต่มีการแสดงออกเป็นโรแมนติก (classic in form, romantic in expression) เหตุฉะนี้จึงแยกออกจากกันเป็นคลาสสิกและโรแมนติกเหมือนกับของชาวตะวันตกไม่ได้ ถ้าคลาสสิกเป็นเหมือนคติความคิดเห็นของสมัยเก่า และโรแมนติกเป็นเหมือนคติความคิดเห็นของสมัยใหม่ ของไทยก็มีอยู่ทั้งสองคติ แต่พวกที่มีความคิดเห็นเป็นคติอย่างสมัยใหม่ มีอยู่บ้างเท่านั้น ไม่ถึงกับจะเป็นพวกใหญ่เหมือนกับพวกโรแมนติกของชาวตะวันตก วรรณคดีและศิลปแบบปัจจุบันของไทยซึ่งเป็นแบบสากล เป็นอีกเรื่องหนึ่งจากเรื่องวรรณคดีและศิลปของไทยซึ่งกล่าวมาข้างต้น

๑๖

ศิลปวิจารณ์

เมื่อท่านอ่านหนังสือ หรือดูละครดูรูปภาพ หรือฟังเพลงขับร้องและดนตรี ท่านอาจบอกได้ตามความรู้สึกของท่านว่า เพราะหรือไม่เพราะ งามหรือไม่งาม ดีหรือไม่ดี คนอื่นเขาก็บอกได้เช่นเดียวกัน แต่ความรู้สึกนี้อาจไม่ตรงกันเห็นของเลวเป็นของดี หรือเห็นของดีเป็นของเลวก็ได้ เพราะต่างคนมีอุปนิสัยและปัญญาความรู้ยิ่งหย่อนกว่ากัน มีการศึกษาอบรมและความคุ้นเคยไม่เท่ากัน ตลอดจนอายุเวลาและสิ่งแวดล้อมก็มีไม่เหมือนกัน ความแตกต่างกันอย่างนี้ในภาษาอังกฤษเรียกว่า taste คือรสในสิ่งที่เป็นศิลป ซึ่งถ้าจะโต้เถียงกันไปว่า ของใครผิดหรือของใครถูก ทะเลาะกันให้วันยังค่ำก็ลงเอยกันไม่ได้แน่นอน เหตุฉะนี้ จึงต้องใช้หลักความรู้เข้าประกอบในความเห็น

หลักความเห็นพิจารณาว่า สิ่งใดเป็นศิลปกรรมดีหรือเลวอย่างไร ท่านเรียกว่า **วิจารณ์** (criticism)

การให้คำวิจารณ์ถ้าแยกเป็นส่วนสัดก็มีอยู่ ๓ อย่าง คือ

๑. **วิจารณ์ในแง่ความรู้สึกนึกเห็นของตน** จะเรียกว่า จิตวิจารณ์ (impressionistic criticism)

๒. **วิจารณ์ในแง่แปลหรือตีความหมาย** จะเรียกว่า อรรถวิจารณ์ (interpretative criticism)

๓. **วิจารณ์ในแง่ให้คำพิพากษา** อย่างนี้เรียกว่า วิพากษ์วิจารณ์ (judicial criticism)

การให้คำวิจารณ์อย่างที่ ๑ และอย่างที่ ๒ เป็นเรื่องเอาความเห็นและความรู้สึกของบุคคลธรรมดาเป็นที่ตั้ง ไม่ได้ใช้หลักความรู้อะไรวิจารณ์ เพราะเป็นเรื่องรู้รสศิลปเฉพาะตัว อย่างที่ ๓ ที่เรียกว่าวิพากษ์วิจารณ์ ย่อมมีหลักใช้วินิจฉัย เป็นทำนองเดียวกับผู้พิพากษาอรรถคดีในโรงศาลธรรมดาผู้ซึ่งจะตัดสินอรรถคดีในโรงศาลได้ ต้องเป็นผู้พิพากษาซึ่งทรงคุณความรู้วิชานิติศาสตร์ และก่อนจะตัดสินให้คำพิพากษาได้ ก็ต้องพิจารณาคดีให้ถ่องแท้แน่ใจเสียก่อน แต่กระนั้นลางทียังต้องไปยุติเอาที่ศาลสูงสุด นี้มีฉันใด การให้คำวิพากษ์วิจารณ์ศิลปกรรมก็มีฉันนั้น

ผู้จะให้คำวิพากษ์วิจารณ์ศิลปกรรมได้ ต้องเป็นผู้ทรงคุณความรู้เรื่องศิลป เป็นความรู้สึกทางความงาม อันเป็นเรื่องของจิตใจทางปรัชญา เพราะฉะนั้นผู้ที่ได้รับยกย่องว่า เป็นนักวิพากษ์วิจารณ์ศิลป จึงต้องเป็นผู้ทรงความรู้และความรู้สึกสูง และมีใจเที่ยงธรรมไม่มีความลำเอียงด้วย บุคคลชนิดนี้

๑. เป็นความนึกแปลกไม่เหมือนกับธรรมดาสามัญอย่างไรบ้าง

๒. เป็นความนึกสูงต่ำเพียงไหน

๓. เป็นความนึกส่งเสริมคุณงามความดีแก่สังคมแค่ไหน

ธรรมดามนุษย์ทุกรูปทุกนามย่อมปรารถนาความสุขเกลียดความทุกข์ต้องการให้มีชีวิตอยู่นานและมีความเจริญด้วย เมื่อมีความปรารถนาอย่างนี้จึงต้องการแปลก ๆ ใหม่ ๆ อยู่เสมอ นี่เป็นมูลฐานแห่งความก้าวหน้า เพราะมนุษย์มีนิสัยเบื่อง่ายสิ่งใดแม้สมบูรณ์ถ้าเห็นหรือได้ยินอยู่เสมอเป็นอย่างซ้ำ ๆ ซาก ๆ ไม่มีแปลกไม่มีใหม่บ้างก็หมดความสดชื่น ทนดูทนฟังไม่ไหว เสียงดนตรีที่ว่าเพราะถ้าฟังนาน ๆ หรือบ่อย ๆ ตลอดไป ไม่มีเสียงดนตรีที่แปลก ๆ ใหม่ ๆ มาขัดจังหวะเสียบ้าง หรือไม่ทอดระยะการฟังไว้ให้นานตามสมควร ก็ทำให้เบื่อและรู้สึกว่าหายความสดชื่นไม่เร้าใจเหมือนเมื่อแรกเห็น เรื่องอื่น ๆ แม้สมบูรณ์ก็มีลักษณะเป็นทำนองเดียวกัน ข้าวที่เรากิน ถ้ากินอยู่ซ้ำ ๆ ซาก ๆ และกินมากไปไม่ไว้ระยะเวลากินให้เหมาะกัน ก็เบื่อและกินต่อไปไม่ได้ เหตุนี้ความสำคัญข้อแรกที่สมควรยกขึ้นวิจารณ์ศิลปกรรม ก็คือศิลปกรรมนั้นสร้างขึ้นด้วยความนึกเห็นแปลกหรือไม่ จริงอยู่ความแปลกไม่เหมือนกับธรรมดาสามัญ เป็นประการแรกที่สมควรได้รับพิจารณา แต่ผลอันเป็นสิ่งสุดท้ายและสำคัญที่สุดในแง่ของศิลป ไม่ใช่อยู่ที่แปลกอย่างเดียว ยังต้องมีความงามประกอบด้วย แปลกเป็นแต่ปัจจัยเพื่อให้บรรลุผลถึงความงามเท่านั้น

อนึ่ง ถ้าจะถามว่าศิลปกรรมซึ่งสร้างขึ้น ส่วนมากมักสร้างขึ้นตามเค้าโครงเรื่องเก่า คือเอาเรื่องเก่ามาดัดแปลงแก้ไขใหม่ หรือไม่ก็ถอดหรือแปลจากเรื่องของคนอื่น หรือจากเรื่องที่เป็นจริง หรือจากสิ่งที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติ หาได้สร้างจากความนึกเห็นของตนเองไม่ อย่างนี้จะเรียกว่าแปลกได้อย่างไร ตอบว่านี้ก็จริงอยู่ แต่เขาไม่ได้ถอดเอามาให้เหมือนของจริงของเดิมไม่กระดิก สิ่งที่สร้างขึ้นแม้เอามาจากของเก่า แต่ก็นำมาดัดแปลงให้ดีงามยิ่งขึ้นก็เท่ากับเป็นของแปลกของใหม่เหมือนกัน และการที่จะถอดของเก่ามาสร้างใหม่ให้เป็นผลสำเร็จได้งดงาม อยู่ที่สามารถแปลความหมายของเรื่องเก่าได้ดี การแปลความหมายนี้ภาษาอังกฤษเรียกว่า interpretation สมมติว่า ท่านแต่งหนังสือหรือเขียนภาพเรื่องพระร่วง ท่านต้องศึกษาเรื่องพระร่วงที่มีอยู่ในประวัติศาสตร์ ให้เข้าใจตลอดเสียก่อนแล้วพยายามแปลความหมายที่มีอยู่ในนั้นให้เข้าใจดี เช่นพระร่วงมีลักษณะเป็นวีรบุรุษเพราะด้วยเหตุผลอย่างนั้น เหตุการณ์และความเป็นไปสมัยพระร่วงมีอย่างไร อย่างนี้เป็นต้น เมื่อแปลความหมายได้แล้ว จะแปลผิดหรือแปลถูกก็แล้วแต่เรื่อง เวลาเมื่อท่านประพันธ์เรื่องขึ้นจะด้วยวิธีแต่งเป็นหนังสือแสดงเป็นละครหรือเขียนเป็นภาพขึ้น ท่านต้องนึกทำใจให้เกิดความรู้สึกเป็นเสมือนหนึ่งว่าท่านเป็นคนหนึ่ง ซึ่งเคยอยู่ในเหตุการณ์ครั้งนั้นด้วย เท่ากับตัวท่านเป็นผู้ได้เห็นพระร่วงและเหตุการณ์ครั้งนั้นเอง ทั้งนี้เพื่อให้ผู้อ่านหรือผู้ดูศิลปกรรมที่ท่านสร้างและประพันธ์ขึ้นเกิดความรู้สึกสะเทือนใจด้วยตนเอง ประหนึ่งว่าผู้อ่านหรือผู้ดู มีชีวิตจิตใจร่วมอยู่กับเหตุการณ์ครั้งนั้นด้วย หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่ง เมื่อ

อ่านหรือดูแล้วเท่ากับตาได้เห็นเหตุการณ์ครั้งนั้นเอง กระทำให้บังเกิดความรู้สึกรักเกลียดตื่นเต้น ดีใจ เสียใจ และความรู้สึกอื่น ๆ ที่เรียกรวมว่าอารมณ์สะเทือนใจไปกับเหตุการณ์นั้นด้วย

เราอาจเดาได้ว่า สุนทรภู่เมื่อก่อนแต่งเรื่องพระอภัยมณี ชั้นแรกคงเกิดความคิดที่จะแต่ง แล้วก็นึกเป็นเรื่องราว เห็นตัวพระอภัยมณีและตัวอื่น ๆ ในเรื่อง ว่ามีรูปร่างและลักษณะใจคอเป็นอย่างนั้น ๆ เกิดความนึกแล้วก็เกิดความสะเทือนใจ แสดงความรู้สึกนี้ออกเป็นถ้อยคำตัวหนังสือ คือสร้างเป็นวรรณกรรมชนิดที่เรียกกันว่าเรื่องประโลมโลกขึ้น ซึ่งมีลักษณะแปลกกว่าเรื่องประโลมโลกอื่น ๆ ที่เป็นสามัญ พระอภัยมณีซึ่งเป็นตัวเอกในเรื่อง ไม่ใช่เป็นโอรสพระเจ้าแผ่นดินที่เก่งทางใช้ศรศิลป์ แต่ว่าเก่งทางศิลปเป่าปี่สามารถเป่าเกี้ยวผู้หญิงให้รัก เป่าให้คนฟังจับใจจนหลับหรือจับใจตายก็ได้ นี่เป็นความคิดที่แปลกกว่าสามัญของเรื่องชนิดนี้ จริงอยู่สุนทรภู่อาจได้ความคิดเรื่องเป่าปี่จากเรื่องอื่น ซึ่งไม่ใช่เป็นความนึกของสุนทรภู่เองก็ได้ แต่ก็เป็นเพียงสื่อนำทำให้เกิดความบันดาลใจแก่สุนทรภู่เท่านั้น

ศิลปกรรมที่สร้างขึ้นจากความนึกแปลกกว่าของใคร ไม่เป็นเรื่องดาด ๆ อย่างธรรมดาสามัญ ก็จัดว่าศิลปกรรมนั้นอยู่ในชั้นดี แปลกในที่นี้ไม่จำเป็นต้องเป็นเรื่องใหม่ ถึงเรื่องเก่าก็เป็นแปลกได้เหมือนกัน ถ้ากวีหรือศิลปินสามารถสร้างขึ้นโดยแปลความหมายใหม่ที่มีอยู่ในเรื่องหรือในสิ่งของเก่าที่มีอยู่ ให้ผู้อ่านผู้ดูหรือผู้ฟังได้เห็นความหมายอันแท้จริง ซึ่งมีเร้นอยู่ในเรื่องหรือในสิ่งนั้น ถ้าจะเปรียบก็เหมือนเอาแก้วหินมาเจียระไนให้ปรากฏเห็นสีแวววาวงดงามซึ่งมีอยู่ในนั้นหลายแง่หลายเหลี่ยม เพราะฉะนั้นศิลปกรรมที่สร้างขึ้นต้องเป็นนึกที่แปลกกว่าสามัญ และต้องมีความงามหรือความไพเราะด้วย ส่วนที่ว่าเป็นชั้นดี จะดีแค่ไหน ต้องพิจารณาเรื่องความคิดสูงต่ำและเรื่องส่งเสริมคุณงามความดีแก่สังคมแค่ไหน คือข้อที่ ๒ และที่ ๓ ซึ่งกล่าวมาแล้วประกอบเข้าด้วยกับการวิจารณ์เสียก่อน

ถ้าท่านอ่านหนังสือ เช่น เรื่องนิราศหรือนวนิยายเรื่องสั้น แล้วอ่านเรื่องอย่างลิลิตตะเลงพ่าย หรือเรื่องพระปฐมสมโพธิ ดูภาพโฆษณาหรือภาพนิ่ง เช่น ภาพดอกไม้ในแจกันแล้วดูภาพที่ผนังในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม หรือภาพที่พระที่นั่งอนันตสมาคม ดูรูปปั้นรูปหล่อซึ่งเป็นเครื่องตั้งเครื่องประดับ แล้วดูพระพุทธรูปพระพุทธชินสีห์และพระพุทธชินราช ดูรำวงกับดูระบำดาวดึงส์ หรือดูฟังอะไรอื่นที่เป็นศิลปกรรม แม้สิ่งที่ดูที่ฟังจะมีความงามไพเราะจริงก็ตาม เมื่อเปรียบเทียบสิ่งซึ่งอยู่ในจำพวกเดียวกัน ท่านก็อาจบอกได้ว่าไหนสูงหรือต่ำกว่ากัน

เพื่อเป็นแนวทางพิจารณาเรื่องวิจารณ์ ในหนังสือฝรั่งซึ่งว่าด้วยเรื่องศิลปเล่มหนึ่ง (Ruckstull's **Great Works of Arts.** P. 220) กำหนดค่าของศิลปอันเกี่ยวกับเรื่องที่สร้าง มีความสูงและต่ำโดยลำดับดังนี้

๑. ศาสนาและศีลธรรม

๒. เรื่องเปรียบเทียบ (allegory-ประติมาน)

๓. ประวัติศาสตร์

๔. ภาพคนสำคัญ

๕. ภาพเรื่องความเป็นอยู่ตามปรกติของสามัญชน (genre)

๖. ภาพธรรมชาติเป็นทิวทัศน์ทางบกทางทะเล

๗. ภาพนิ่ง คือภาพที่ปราศจากชีวิตและความเคลื่อนไหว เช่นภาพดอกไม้ แจกัน หมูเป็ดไก่ที่วางอยู่ในถาดในจาน เป็นต้น

การกำหนดประเภทเรื่องสร้างเป็นศิลปกรรม ว่ามีค่าศิลปสูงต่ำลดหลั่นกันอย่างไร ดั่งกล่าวมาข้างต้นนี้ เป็นเรื่องความนึกของชาวตะวันตก อันเกี่ยวกับความเป็นอยู่และความต้องการแห่งสังคมของเขาโดยเฉพาะ จึงไม่จำเป็นต้องเหมือนกับความคิดเห็นของเราก็ได้ และเป็นเรื่องหนักไปทางศิลปด้านจิตรกรรม ส่วนเรื่องส่งเสริมคุณงามความดีแก่สังคมแค่ไหนในข้อที่ ๓ เป็นเรื่องพัวพันอยู่กับอารมณ์สะเทือนใจ อันเป็นหลักวิพากษ์วิจารณ์ประการที่ ๒ จึงนำเอาไปกล่าวรวมไว้เสียด้วยกัน

หลักวิพากษ์วิจารณ์ประการที่สอง คืออารมณ์สะเทือนใจ ได้กล่าวไว้แล้วเป็นส่วนใหญ่ (บทที่ ๖)

สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น แม้งามวิจิตรพิสดารน่าพิศวงเพียงไรก็ตาม สร้างขึ้นด้วยฝีมือความสามารถหรือด้วยปัญญาความคิดวิเศษสักเท่าไรก็ตาม แต่ถ้าสิ่งนั้นสร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ทางรูปธรรม หวังผลเป็นเครื่องบำรุงบำเรอความสุขทางกายและทางกามกิเลสถ่ายเดียว จะจัดว่าสิ่งนั้นเป็นศิลปกรรมที่แท้ที่สูงหาได้ไม่ จะเป็นก็แต่อุตสาหกรรมเท่านั้น จริงอยู่ศิลปกรรมซึ่งสร้างขึ้น เพื่อประโยชน์การใช้เหมือนกัน แต่ว่าใช้ไปในทางจิตใจเท่านั้น คือมุ่งหมายเผยอจิตใจมนุษย์ ให้ขึ้นสู่สภาพอันสูงคือความดีงาม พ้นสภาพความเป็นอยู่ทางรูปธรรม อันเป็นลักษณะสามัญประจำวันอย่างซ้ำซากน่าเบื่อของมนุษย์ คือการกินการนอนการเสพย์เมถุนเป็นต้น เหตุฉะนั้นศิลปที่สูง จึงเป็นเสมือนธรรมะด้วยประการหนึ่ง

ศิลปกรรมที่สูงและแท้จริง ไม่ใช่อยู่ที่ความงามหรือความไพเราะอย่างเดียว ยังต้องมีลักษณะที่จะน้อมใจ ผู้อ่าน ผู้ดู ผู้ฟัง ให้บังเกิดความรู้สึกซึ้งถึงค่าความจริง คือความดีงาม ให้ฝังอยู่ในจิตใจได้ถาวรนาน นานาชาติที่เจริญแล้ว ย่อมถือว่าศิลปเป็นของสูง เป็นเครื่องเชิดหน้าชูตาของชาติ เพราะเป็นปัจจัยยกฐานะจิตใจมนุษย์ให้พ้นสภาพความเป็นป่าเถื่อนอนารยชนประวัติศาสตร์ชาติต่าง ๆ บ่งให้เห็นเป็นตัวอย่างอยู่หลายชาติว่า ความเจริญที่ถาวร เป็นคุณเป็นศานติสุขแก่มนุษยชาติ ไม่ใช่

อยู่ที่อำนาจแสนยากร แต่อยู่ที่อำนาจธรรมะ และศิลปะเพราะฉะนั้นเราจะรู้คุณค่าของศิลปที่สูงได้ก็ด้วยทางอารมณ์สะเทือนใจที่ได้รับจากศิลปกรรมนั้น ๆ ศิลปมีกำเนิดจากอารมณ์สะเทือนใจ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า อารมณ์สะเทือนใจจะต้องเป็นของดีของสูงเสมอไป เพราะกวีและศิลปินผู้สร้างวรรณกรรมและศิลปกรรม อาจมีเจตนาจะให้ผู้อ่าน ผู้ดู ผู้ฟัง เกิดอารมณ์สะเทือนใจทางฝ่ายต่ำเป็นไปเพื่อปลุกกิเลสตัณหาพาให้เศร้าหมองใจก็มี เหตุนี้ศิลปจึงมีที่เป็นฝ่ายสูงก็มี ที่เป็นฝ่ายกลางไม่สูงไม่ต่ำก็มี และที่เป็นฝ่ายต่ำก็มี ศิลปกรรมหรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่า **การประจักษ์แห่งศิลป** (manifestation of art) ไม่ว่าชนิดไร เป็นหนังสือ รูปปั้น ภาพเขียน ดนตรี ละคร หรืออื่น ๆ ก็ตามที ถ้าเป็นไปเพื่อเผยอ หรือยกย่องอบรมจิตใจให้สูง และเป็นที่ประจักษ์แก่เราด้วย ศิลปกรรมนั้นก็เป็นศิลปฝ่ายสูง เรียกในภาษาอังกฤษว่า moral art คือศิลปศีลธรรม (กุศลธรรม) ถ้าการประจักษ์นี้ไม่เกี่ยวกับศีลธรรม เช่น ศิลปกรรมอันเนื่องด้วยเป็นเครื่องประดับตกแต่ง มุ่งเอาความงามความไพเราะเป็นที่บันเทิงใจทางสุนทรียภาพ ไม่มีสัมพันธ์เกี่ยวข้องอะไรกับเรื่องจรรยาศีลธรรม เรียกในภาษาอังกฤษว่า amoral art (อัพยากตธรรม) ถ้าการประจักษ์แห่งศิลป เป็นไปเพื่อกิเลสตัณหา และผิดจรรยาศีลธรรม มีอิทธิพลแต่ทางบ่อนใจ ทำลายคุณงามความดีของประชาชน ในทางปัญญาความคิดความรู้สึก และในทางความประพฤติแห่งสังคม ยกย่องเรื่องอันเป็นอุลามกสกปรกอนาจาร หรือส่งเสริมทางอาชญากรรมหรืออธรรม เรียกในภาษาอังกฤษว่า immoral art คือ เป็นศิลปผิดศีลธรรม (อกุศลธรรม)

ศิลปซึ่งดูเป็นศิลปผิดศีลธรรม แต่ลางทีกลับเป็นศิลปศีลธรรมทีเดียวก็มีอาจารย์ศิลป พีระศรี ให้ตัวอย่างศิลปชนิดนี้ไว้ว่า นักเขียน เขียนเรื่องชีวิตผู้หญิงสาวคนหนึ่งว่าเป็นคนประพฤติตนเป็นคนจับจดด้วยเรื่องรัก เห็นแต่ความเอ้อเฟ้อเอาแต่ความสนุกสำมะเลเทเมา ใช้จ่ายเงินเติบจนเกินตัว ในที่สุดต้องเสียคน และรู้สึกตนต่อเมื่อมีโรคและยากจนข้นแค้นเต็มประดา ไม่มีใครคบหาสมาคมด้วยแล้ว ต้องรับทุกข์รู้สึกเสียใจ หมดหนทางจะกลับตัวได้ เมื่อแต่งเรื่องให้เห็นชีวิตที่ทำให้เสียคน ผู้แต่งอาจพรรณนายกย่องความสนุกสนานสำราญใจของชีวิตที่หมกมุ่นอยู่ด้วยกามคุณก็ได้ ที่พรรณนายกย่องความชั่วซึ่งขาดศีลธรรม ก็ต้องการจะชี้ให้เห็นความเดือดร้อนลำเค็ญ ซึ่งเป็นผลส่งให้แก่หญิงคนนั้นเห็นทันตา ทั้งนี้เพื่อสั่งสอนแนะนำเรา ให้รู้สึกว่าความมีชีวิตเรียบ ๆ ง่าย ๆ อย่างสงบเสงี่ยม ไม่เอ้อเฟ้อ และมีศีลมีสัตย์เป็นคนประพฤติดีย่อมทำให้เรามีชีวิตผ่องใสเป็นสุขกว่า

ตามตัวอย่างนี้ เป็นศิลปชนิดที่หนามยอกเอาหนามบ่ง ถ้าคิดเห็นไม่ถึงเจตนาของผู้แต่งก็อาจถือว่าเป็นศิลปผิดศีลธรรมไปได้ เพราะมันปรากฏอยู่โต้ง ๆ บอกให้เห็นอยู่ชัด ๆ ข้าพเจ้านึกถึงวรรณคดีชาวตะวันตกได้เรื่องหนึ่งต้นฉบับเป็นภาษาอิตาเลียน ซึ่งนับถือกันว่าเป็นวรรณคดีชั้นดีถึงกับมหากวีเชกสเปียร์เอง ก็ยังเอาเรื่องจากหนังสือนี้ไปประพันธ์เป็นบทกวีนิพนธ์ของตน หนังสือเล่ม

ที่กล่าวนี้ คือ เรื่องเดกาเมอรอน ของ บอกกาจิโอ ซึ่งมีผู้แปลถ่ายจากฉบับแปลภาษาอังกฤษออกเป็นภาษาไทย ให้ชื่อว่า บันเทิงทศวาร หนังสือเล่มนี้มีอยู่หลายเรื่องซึ่งมีข้อความกระเดียดไปทางอุลามกอนาจาร เกี่ยวกับความประพฤติเหลวไหลของบาดหลวงนางชี เป็นทำนองนิทานเรื่องตาเถรยายชี หนังสือบันเทิงทศวารนี้ ฉบับที่แปลเป็นภาษาอื่น ต้องตัดเติมข้อความเสียใหม่ก็มี ทั้งนี้ถ้าไม่ทราบความมุ่งหมายของผู้ประพันธ์ ก็อาจลงความเห็นได้ทันทีว่า เป็นหนังสืออนาจารลามก เป็นวรรณคดีหรือศิลปผิดศีลธรรมแท้จริง บอกกาจิโอ ผู้แต่งเรื่องบันเทิงทศวาร มีเจตนาแต่งก็ประสงค์ให้ประชาชนเห็นความประพฤติอันเลอะเทอะของพวกถือพรหมจรรย์ลางหมู่ลางคณะในสมัยนั้นจะได้ช่วยกันป้องกันไม่ให้มีผู้ประพฤติเป็นอลัชชีแอบแฝงในศาสนา ทำให้ศาสนาเศร้าหมอง และด้วยความสามารถในเชิงประพันธ์ของบอกกาจิโอ ทำให้ผู้อ่านครั้งนั้นเกิดอารมณ์สะเทือนใจรู้สึกสลด เป็นเหตุให้ได้ผลต่อมา ในทางเชิดชูศีลธรรมของประชาชนสูงขึ้น นี่แหละเรื่องชนิดหนามยอกเอาหนามบ่งอย่างนี้ ดูเผิน ๆ หนังสือบันเทิงทศวารของบอกกาจิโอเป็นเรื่องผิดศีลธรรม แต่ที่แท้กลับกัน คือ เป็นศิลปมีศีลธรรมทีเดียว เมื่อว่าเฉพาะสมัยนั้น

อารมณ์สะเทือนใจเป็นหัวใจของศิลป วรรณกรรมหรือศิลปกรรมใดมีความงามความไพเราะแต่ผู้ดูผู้ฟังไม่รู้สึกเกิดอารมณ์สะเทือนใจ ก็ไม่เป็นศิลปซึ่งมีการแสดงออกจากความนึกของศิลปินผู้สร้าง ถ้าเรื่องอย่างพระอภัยมณีไม่สามารถทำให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์สะเทือนใจ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง สุนทรภู่ไม่สามารถถอดเอาความนึกของท่านแสดงออกเป็นถ้อยคำได้งดงาม หนังสือพระอภัยมณีก็จะไม่เป็นวรรณคดีมีอายุยืนยาวมาได้นาน ที่เรื่องพระอภัยมณีเป็นวรรณคดีมีวรรณศิลป์ ก็เพราะมีอารมณ์สะเทือนใจเกิดแก่ผู้อ่านเป็นตอน ๆ ไป ไม่จำเป็นต้องเป็นตลอดทั้งเรื่อง จะเป็นไปทางฝ่ายสูงหรือฝ่ายต่ำหรือเป็นกลาง ๆ ตกอยู่ในเรื่องพิจารณากลั่นกรองเรื่องของปัญญาอีกชั้นหนึ่ง

หลักการวิจารณ์หรือเครื่องวัดค่าของวรรณกรรมและศิลปกรรม ประการที่สาม คือ การแสดงออก

อาจารย์ศิลป พีระศรี กล่าวว่า ถ้าต้องการวิจารณ์ศิลปกรรมให้รู้คุณค่าได้ถ่องแท้ จะต้องเข้าใจเรื่องการแสดงออกเสียก่อน เพราะเป็นสิ่งสำคัญที่สุดของศิลปด้วยประการหนึ่ง สามัญชนมักถือเอาศิลปกรรมที่สามารถแสดงออกเหมือนของจริงหรือตัวจริง เป็นอย่างถ่ายรูปเอามา คือประพันธ์ให้เหมือนกับที่เป็นจริง ยิ่งเหมือนจริงเท่าใด ก็ถือว่ามีค่าสูงทางศิลปเท่านั้น นี่เป็นความเข้าใจผิด ไม่ตรงกับลักษณะอันแท้จริงของศิลป ถ้าศิลปกรรมใดเหมือนของจริงตัวจริงไม่กระดิกก็เป็นแต่พาณิชยศิลป์หรือศิลปชั้นสามัญเท่านั้น ที่อาจารย์ศิลป พีระศรี กล่าวเช่นนี้หมายความว่าถ้ามีศิลปินคนหนึ่งเขียนภาพหญิงเปลือย มีเจตนาจะให้ผู้ดูเห็นจริงเห็นจังเพื่อจะเร้าอารมณ์สะเทือนใจทางฝ่ายต่ำ ถ้าชอบใจก็จะได้ซื้อเอาไปเป็นราคาแพง ๆ หรืออีกตัวอย่างหนึ่งแต่งหนังสือพรรณนา

ให้เป็นภาพอันเป็นธรรมดาสามัญของมนุษย์ปุถุชน ใครอ่านก็เห็นเป็นจริงเป็นจังขายดิบขายดี เพราะสบอารมณ์สะเทือนใจแก่สามัญชน หนังสือเรื่องนั้นแม้มีการแสดงออกเป็นศิลปได้อย่างงาม แต่ว่าไม่ได้เกิดจากนึกเป็นมโนภาพอย่างสูง และมีอุดมคติเข้าประกอบด้วย ก็จะถือว่าเป็นศิลปสูงไม่ได้

ศิลปที่สูงจะต้องมีการแสดงออกซึ่งประณีตสุขุม สูงกว่าของจริงที่มีอยู่เพราะเป็นการแสดงออกแห่งความนึกของศิลปินผู้สร้าง ในหนังสือ The Paint-box by Martin Armstrong กล่าวไว้แห่งหนึ่งว่าที่ในหอพิพิธภัณฑ์บริติชมิวเซียม มีภาพวิเศษอยู่ภาพหนึ่งเป็นภาพเสือโคร่ง จิตรกรชาวจีนคนหนึ่งเป็นผู้วาดเขียน ถ้าคนที่โง่เขลา อาจกล่าวว่าภาพที่วาดนั้นควรจะให้เหมือนเสือของจริง แต่ก็ไม่เป็นเช่นนั้น เพราะเสือในภาพนั้นไม่เหมือนเสือจริงเลย เช่นตาโตเกินไป และหางตาเชิดมาก ตัวเสือดูนุ่มเป็นดั่งก้ามะหยี่มากไป อุ้งเล็บกลมกล่อมและมีขนปุกปุยมากไป แต่ความจริงเสือตัวในภาพที่กล่าวนี้มีลักษณะจริงเสียยิ่งกว่าตัวจริง เป็นเสืออย่างที่มีอยู่ในนิยายนิทาน เป็นเสือสมิงชนิดที่ฉลาดเฉโกดุร้ายใจอำมหิตชั่วร้ายที่สุด ยิ่งกว่าเสือร้ายใด ๆ ที่มีตัวจริงซึ่งอยู่ในป่าหรือที่มีขังกรงไว้ในสวนสัตว์ เมื่อจิตรกรชาวจีนคนนั้นวาดและระบายภาพเสือตัวนั้น คงไม่ได้กล่าวกับตัวเองว่า **ฉันจะเขียนเสือและจะเขียนให้เห็นความฉลาดเฉโกและความดุร้ายอำมหิตของมัน** แต่เขากล่าวว่า **ฉันจะเขียนภาพความฉลาดเฉโก และความดุร้ายอำมหิตและหนทางที่ดีจะต้องเขียนอะไรอย่างหนึ่ง ให้เหมือนกับว่ามันเป็นเสือ** เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่าศิลปินเมื่อสร้างสิ่งไรเป็นศิลปกรรมขึ้น ไม่จำเป็นจะต้องแต่งต้องทำให้เหมือนตัวจริงของจริงเสมอไป เขาจะแต่งหรือทำตามที่เขารู้สึกเห็น ข้อสำคัญอยู่ที่ต้องมีการแสดงออกได้อย่างงามเท่านั้น จะแต่งหรือทำอย่างไรก็ได้ตามใจ จะวาดภาพม้าเป็นสีชมพูก็ได้ ถ้าจะมีใครที่ไม่เข้าใจติว่า **ม้าสีชมพูมันมีจริงเมื่อไร** เขาก็อาจตอบได้ว่า **รู้ แล้วว่าม้าสีชมพูไม่มีตัวจริง แต่ข้าพเจ้าก็ทำให้มันมีขึ้นจริงในภาพนี้อย่างไรเล่า**

ทำไมพระพุทธชินราชจึงเป็นประติมากรรมที่วิเศษ ก็เพราะเป็นศิลปกรรมที่งามพร้อมด้วยลักษณะศิลป เมื่อเพ่งพินิจดูให้นาน จะเกิดความซาบซ่านเป็นอารมณ์สะเทือนใจ ทำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธา เราอาจเห็นพระพักตร์พระพุทธรูปองค์นั้นอิ่ม ดูประหนึ่งว่ากำลังเสวยวิมุติสุข มีพระลักษณะกอบด้วยพระเมตตากรุณา และมีการแสดงออกอย่างอื่น ๆ ซึ่งทำให้ผู้พินิจชมบังเกิดความปีติยินดี ยกจิตใจผู้เพ่งดูให้ขึ้นสู่สูงเหนือเครื่องเศร้าหมอง เผลอตัวไปชั่วขณะหนึ่งในขณะที่เพ่งดู และความรู้สึกนี้จะฝังอยู่ในดวงจิต กระทำให้เกิดผาสุกใจ และพยายามจะประพฤติและปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ไปตลอดกาลนาน นี่คือความรู้สึกของชาวต่างประเทศไม่ใช่คนเดียว ซึ่งรู้คุณค่าความงามแห่งศิลป อันมีอยู่ในพระพุทธรูปองค์นั้น กล่าวไปไยถึงผู้เป็นพุทธศาสนานิกชน จะไม่รู้สึกเป็นทำนองเดียวกัน ศิลปกรรมที่สูงอย่างพระพุทธชินราชนี้ เป็นการแสดงออกจากอุดมคติ เกิดจากความนึกเป็นมโนภาพอย่างสูงของศิลปินผู้สร้าง ไม่ใช่เกิดจากการแสดงออกเหมือนของจริง ถ้า

ศิลปินจะสร้างพระพุทธรูปให้มีลักษณะเหมือนคนจริง ๆ โดยไม่มีอุดมคติเข้าไปประกอบอยู่ด้วยแล้ว ลองดูซิ ว่าท่านจะเกิดอารมณ์สะเทือนใจเป็นอย่างที่กล่าวมาข้างต้นเท่ากันไหม

ท่านฟังเพลงดนตรีทำนองไพเราะและมีผู้สามารถเชิงศิลปเป็นผู้บรรเลงท่านอาจรู้สึกจับใจ รู้สึกคึกคักร่าเริงบันเทิงใจ รู้สึกเศร้าใจวังเวงใจ รู้สึกใจเลื่อนลอยขึ้นสู่สูง ดูประหนึ่งว่าตนไม่ได้อยู่ในโลกนี้ ระงับความทุกข์โศกที่มีอยู่ให้หมดไป ที่เกิดความรู้สึกเหล่านี้ขึ้นได้ ก็ด้วยอำนาจเสียงที่มนุษย์เป็นผู้ประดิษฐ์ขึ้น ไม่ใช่เสียงที่เป็นเองตามธรรมชาติที่เป็นจริง แต่ว่าเป็นเสียงที่มีอำนาจเหนือจิตใจท่าน ถ้าเป็นเสียงดนตรีที่มีลักษณะเป็นศิลปที่สูง ก็สามารถทำให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจเป็นได้ต่าง ๆ อย่างพิศวง นี่คืออำนาจคุณงามความดีของศิลป

ท่านอ่านเรื่องพระปฐมสมโพธิ ซึ่งกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสทรงนิพนธ์แล้ว ลองอ่านพุทธประวัติตามธรรมดาซึ่งมีข้อเท็จจริงตรงไปตรงมา ท่านจะรู้สึกความซาบซึ้งผิดกันไกล อ่านเรื่องแรกท่านอ่านวรรณคดีหรือศิลปที่สูง อ่านเรื่องหลังเป็นอ่านเพื่อความรู้ข้อเท็จจริง ไม่ใช่ความรู้สึก จึงเกิดอารมณ์สะเทือนใจน้อยเต็มทีหรือไม่มีเลยก็ว่าได้ พระพุทธประวัติที่ชาวตะวันตกแต่งในภาษาของเขาก็มีอยู่มากฉบับ แต่มีอยู่ฉบับหนึ่งซึ่งเซอร์เอดวินอาร์โนลเป็นผู้แปลและประพันธ์เป็นฉันท์ภาษาอังกฤษ ให้ชื่อเรื่องว่า **ประทีปแห่งอาเซีย** ที่ได้รับความยกย่องว่าเป็นวรรณคดีชั้นเอกเรื่องหนึ่งในภาษาอังกฤษ ถ้าท่านอ่านภาษาอังกฤษเข้าใจดี และอ่านหนังสือเล่มนี้แล้ว ท่านจะรู้สึกจับใจชอบกลผิดกว่าอ่านพุทธประวัติฉบับอื่น ซึ่งเป็นเรื่องแต่งตามธรรมดาข้อเท็จจริง เพราะฉะนั้น ในการวิจารณ์ศิลปกรรมชิ้นใด ถ้าศิลปกรรมชิ้นนั้นมีการแสดงออกเหมือนของจริงไม่กระดิก ราวกับถ่ายรูปเอามา หรือพรรณนาเท่ากับตาเห็นตามที่เป็นข้อเท็จจริง ก็จะถือว่าเป็นศิลปสูงหาได้ไม่ จะเป็นศิลปสูงก็ต่อเมื่อดูเห็นลักษณะการแสดงออก มีอำนาจกระทำให้เราถึงกับต้องตรองต้องรำพึง ทำให้เราตะลึงจนเผลอตัวลืมตนต่อโลกอันอยู่ภายนอกกายเรา ทำให้เห็นซึ้งซึ่งความหมาย อันสำแดงออกจากศิลปกรรมนั้น ทำให้เรามีประณิธานความหวังอันสูงและความดีงามในชีวิต ศิลปกรรมซึ่งมีการแสดงออกได้อย่างงามอย่างไพเราะ และทำให้เรารู้สึกเกิดอารมณ์สะเทือนใจอย่างนี้แหละที่เป็นศิลปสูง

การแสดงออกแห่งศิลป ท่านวางแนวกำหนดไว้ ๓ ประการ คือ

ประการที่หนึ่ง ศิลปินผู้สร้างศิลปกรรมเรื่องใด จะต้องสร้างหรือแสดงตัวในเรื่องทุกตัวซึ่งมีอยู่ในองค์ประกอบของเรื่องที่สร้าง ให้มีอาการท่าทางหรืออารมณ์สะเทือนใจออกให้เห็น ยกตัวอย่างต่างว่า เราดูละครเรื่องสังข์ทองตอนนางรจนาเสี่ยงพวงมาลัยทิ้งไปที่เจ้าเงาะ ศิลปินผู้แสดงเป็นตัวเจ้าเงาะนางรจนา และตัวอื่น ๆ ในเรื่องตอนนั้นแต่ละตัว จะต้องแสดงบทบาทของตน คือการ

แสดงออกที่เป็นศิลป ให้ตรงกับลักษณะตัวละครในเรื่องนั้น และประสานเข้ากันกลมกลืนเหมาะเจาะกับเรื่องตอนนั้นทั้งหมด คือองค์ประกอบของเรื่องตอนนั้น ไม่มีที่ขัดเขิน กระทำให้ผู้ดูรู้สึกเพลิดเพลินเกิดอารมณ์สะเทือนใจ ถ้ามีลักษณะดั่งนี้ไซร้ ก็กล่าวได้ว่า ศิลปกรรมชิ้นนั้น มีการแสดงออกแห่งศิลปในประการที่หนึ่ง

ประการที่สอง ศิลปินที่เยี่ยม จะต้องแสดงออกแห่งศิลปของตนทั้งหมดไม่ใช่แต่อาการท่าทางที่แสดงเท่านั้น ยังต้องแสดงออกให้เห็นความคิดหรือจิตใจ ที่เป็นความประสงค์ของเรื่องทั้งหมดด้วย ถ้าข้าพเจ้าเป็นจิตรกรที่สามารถ เมื่อวาดภาพเรื่องกามนิต ตอนที่ไปเกิดอยู่บนสวรรค์ กำลังกามนิตและวาสิฏฐีผุดพ้นขึ้นจากดอกบัวทิพย์ และพากันเลื่อนลอยไปสู่ต้นปาริชาติ ข้าพเจ้าจะวาดภาพคนทั้งสอง ด้วยเส้นและสีที่ประสานกันอย่างสุขุม ให้งดงามตามความนึกเห็นเป็นมโนภาพของข้าพเจ้า ให้เห็นว่าคนทั้งสองไม่ใช่เป็นคนตามธรรมดา แต่เป็นทิพบุคคล มีลักษณะรูปร่างหน้าตาตลอดจนพัสตราภรณ์เครื่องนุ่งห่มผิดสามัญ ดูโปร่งบางอย่างละเอียดอ่อน งดงามน่าพิศวง ทำให้เห็นว่ามีลักษณะเป็นทิพย์ ผิดกว่าลักษณะของมนุษย์ปุถุชน นี่เป็นการแสดงออกเฉพาะตัวเรื่องในประการที่หนึ่ง แล้วข้าพเจ้าจะวาดภาพภูมิประเทศบนสวรรค์ ให้เห็นความงามมลังเมลืองตระการตา และความสุขุมละเอียดอ่อนของเมืองทิพย์เมืองสวรรค์ ให้รู้สึกนึกเห็นว่าเป็นสถานบรมสุขชื่นตาชื่นใจ ผิดกันไกลกับภาพภูมิประเทศเมืองมนุษย์ ตามที่ข้าพเจ้านึกเป็นมโนภาพของข้าพเจ้า ให้ประสานเข้ากันเป็นอย่างดีกับตัวในเรื่อง ซึ่งเป็นภาพประธานขององค์ประกอบ คือกามนิตและวาสิฏฐี นี่แหละเป็นแนวกำหนดการแสดงออกแห่งศิลป เป็นประการที่สอง

ประการที่สาม ศิลปินผู้มีความซื่อตรงต่อความคิดเห็นของตน จะไม่เลียนหรือลอกแบบศิลปกรรม ซึ่งเป็นท่วงท่าที่แสดงออก (style) ของผู้อื่นหรือของยุคสมัยที่นิยมกันอยู่ในสมัยของศิลปินกล่าวเท่านี้ลางทีจะสงสัย ถ้าไม่ให้เลียนแบบอย่างศิลปกรรมที่เป็นฝีมือเอกชั้นอาจารย์ ไฉนจะมีความก้าวหน้าในฝีมือเล่า ความจริงที่กล่าวในที่นี้ หมายถึงท่วงท่าที่แสดงของตน ไม่เกี่ยวอะไรกับเรื่องฝีมือซึ่งเป็นทางเทคนิค ถ้าท่านไม่ซื่อตรงต่อท่วงท่าที่แสดงซึ่งเป็นความคิดอันแท้จริงของท่าน คอยแต่ลอกแบบความคิดของผู้อื่น ศิลปกรรมที่ท่านประพันธ์และผลิตออก ก็จะไม่มีอารมณ์สะเทือนใจที่แท้จริงของท่าน จะเป็นแต่ศิลปสามัญที่เขามีอยู่แล้ว ไม่มีแปลกเป็นพิเศษ ถ้าในยุคสมัยของท่านเขานิยมการประพันธ์หนังสือที่ใช้ถ้อยคำโวหารและวิธีเรียงความ ซึ่งไม่ตรงกับความรู้สึกและความนึกเห็นของท่าน ก็ไม่ควรท่านจะลอกแบบแต่งไปตามนั้น ท่านต้องมีการแสดงออกแห่งศิลปจากน้ำใสใจจริงของท่านเอง นายลัฟกาดิโอเฮินได้กล่าวไว้ว่า ต้นไม้ต้นเดียว คนที่มองดูอาจนึกเห็นเป็นอารมณ์สะเทือนใจไม่เหมือนกัน เพราะต้นไม้หรือไม่ว่าสิ่งอะไรทั้งหมด ย่อมมีลักษณะพิเศษโดยเฉพาะของ

แต่ละอย่าง เพราะฉะนั้นเราต้องแปลความหมายในสิ่งนั้นตามที่รู้สึกเห็น ไม่ใช่เอาความรู้สึกเห็นของคนอื่นมาแสดง ดั่งนี้จึงจะได้ชื่อว่ามีความซื่อตรงต่อความคิดเห็นของตน

ต่างว่ามีประกวดเรียงความ ให้พรรณนาความงามของหญิงสาวไทยสมัยปัจจุบัน ข้อสำคัญผู้เข้าแข่งขันเรียงความ จะต้องใช้ถ้อยคำมาประพันธ์ ให้เห็นความงามของหญิงสาวไทยอันแท้จริงในสมัยปัจจุบัน มีลักษณะความงามอะไรบ้าง อันเป็นลักษณะพิเศษของหญิงสาวไทยทั่วไป ท่านต้องแสดงออกคือพรรณนาเป็นถ้อยคำ ให้ตรงกับลักษณะอันแท้จริงของหญิงไทย ไม่ใช่แสดงออกเป็นลักษณะที่จะทำให้ผู้อ่าน อาจเห็นเป็นความงามของผู้หญิงแขกหรือผู้หญิงฝรั่ง ถ้าท่านชมฟันของหญิงไทยว่า *ฝีปากพริ้มริมรอยสลาจับ* ก็ไม่ตรงกับลักษณะที่เป็นจริงทั่วไปของผู้หญิงสาวสมัยนี้ นี่เป็นเพราะท่านเลียนหรือลอกแบบท่วงท่าที่แสดงของสมัยหนึ่ง หาใช่เกิดจากความนึกอันจริงใจของท่านไม่ ถ้าต่างว่าในสมัยของท่าน เขานิยมพรรณนาความงามของผู้หญิงว่า *ดังจะเย้ยดอกมะลิให้ได้อาย* เพื่อให้เป็นไปตามนิยมของสมัย ท่านก็พลอยพรรณนาถ้อยคำ เป็นไปตามทำนองนี้บ้าง หาได้พรรณนาไปตามความรู้สึกเห็นของท่านเองไม่ ก็เป็นเลียนหรือลอกแบบท่วงท่าที่แสดง ซึ่งนิยมกันอยู่ในสมัย อันที่จริงถ้าจะชมโฉมความงาม ก็มีวิธีที่จะแสดงออกได้ต่าง ๆ ไม่มีที่สิ้นสุด ไม่จำเป็นจะต้องซ้ำซากกัน เพราะฉะนั้น แนวการแสดงออกแห่งศิลปประการที่สามก็คือต้องซื่อตรงต่อความคิดเห็นของท่าน ไม่เลียนหรือลอกแบบของใคร ต้องถอดหรือแปลความหมายเอาจากน้ำใสใจจริงของท่านเอง โดยไม่ให้เสียหลักศิลปของชาติ

การวิจารณ์วรรณกรรมและศิลปกรรม เมื่อพิจารณาให้คำวินิจฉัยเรื่องความนึกเป็นมโนภาพว่าสูงหรือต่ำ เป็นหลักประการที่หนึ่ง เรื่องอารมณ์สะเทือนใจเป็นหลักประการที่สอง เรื่องการแสดงออกมาแห่งศิลป เป็นหลักประการที่สาม แล้วก็ถึงเรื่ององค์ประกอบเป็นหลักประการที่สี่

ในการพิจารณาศิลปกรรม เราควรพิจารณาดูว่า มีองค์ประกอบประสานเข้ากันหรือไม่ กล่าวคือส่วนประกอบนับแต่ที่เป็นภาคประธาน ตลอดถึงที่เป็นภาครองประสานเข้ากันเหมาะเจาะเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันหรือไม่ ดังบรรยายไว้ที่อื่นแล้ว

คำว่าประสานกัน ซึ่งใช้อยู่บ่อย ๆ ในเรื่องนี้ เป็นคำที่ในภาษาอังกฤษเรียกว่า harmony อันเป็นศัพท์ใช้อยู่ในเรื่องศิลปเสมอ เพราะความประสานกันเป็นส่วนหนึ่งของความงาม สิ่งต่าง ๆ จะเป็นคน สัตว์ ต้นไม้ ดอกไม้และอื่น ๆ ตลอดจนศิลปกรรม ถ้าเป็นสิ่งทำให้เราเมื่ออ่าน เมื่อดู เมื่อฟัง ไม่เป็นที่ขัดตา ขัดหู ทำให้เรารู้สึกพอใจและยินดีก็เรียกว่ามีความประสานกัน องค์ประกอบใดถ้ามีส่วนประกอบเหมือนกันหมด แม้มีความประสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวและมีความงาม แต่ก็อาจทำให้รู้สึก

เบื่อได้ เพราะด้วยความเรียบซ้ำ ๆ ซาก ๆ กัน ของส่วนประกอบนั้นที่มีลักษณะเหมือน ๆ กันไปหมด องค์ประกอบที่จะทำให้เกิดความสนใจไม่รู้สึกเบื่อได้ง่าย คือส่วนประกอบมีชนิดต่าง ๆ กัน และต้องประสานกันเป็นอันหนึ่งอันเดียว ข้าพเจ้านึกถึงโคลงนิราศนรินทร์ ขณะเขียนเรื่องอยู่นี้ ได้บทหนึ่ง คือ

เสนาะเสียงสุโนกร้อง ระงมวัน
สาลิกามาปั้น เหยื่อป้อน
นางนกกระสรวลสันต์ สมเสพ
.. ..

ข้าพเจ้านึกบาทสุดท้ายของโคลงบทนี้ไม่ได้ตลอด และคร้านจะไปค้นหานิราศเรื่องนี้เอามาอ้าง แต่ก็ไม่เป็นไร จำได้เท่านี้ก็พอแก่ความต้องการแล้ว โคลงบทนี้มีถ้อยคำเป็นส่วนประกอบ ทั้งเสียงและความหมายเข้ากันเหมาะเจาะ รู้สึกว่ากลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน คราวนี้ถ้าเปรียบเทียบโคลงนี้กับโคลงบทใดบทหนึ่งในโคลงนิราศสุพรรณของสุนทรภู่ ซึ่งข้าพเจ้าจำไม่ได้สักบทเดียว แต่ท่านอาจหาเอามาอ่านดูเองได้ ท่านจะรู้สึกเห็นได้ทันทีว่า โคลงนิราศสุพรรณทุกบท แม้มีความประสานกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวแต่มีคำสัมผัสใน อย่างแบบกลอนแปดของสุนทรภู่อยู่ทุกบท ผิดกับโคลงนิราศ-นรินทร์ ซึ่งไม่ใคร่มีคำสัมผัสใน ท่านอ่านโคลงนิราศสุพรรณ จะรู้สึกมีเสียงสัมผัสซ้ำกันมาก คือมีคำเป็นส่วนประกอบขององค์ประกอบซ้ำ ๆ กระทำให้รู้สึกเบื่อหูต่อเสียงเหล่านั้นได้ง่าย ส่วนโคลงนิราศ-นรินทร์มีคำเป็นส่วนประกอบเป็นต่าง ๆ เสียงไม่สู้ซ้ำกัน อันเหมาะแก่แบบประพันธ์เป็นโคลง จึงทำให้ไม่รู้สึกเบื่อได้ง่าย

องค์ประกอบของศิลปมีลักษณะอย่างไรบ้าง จึงเรียกว่ามีความประสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และอย่างไหนไม่มีความประสานกัน ย่อมมีหลักสำหรับดำเนินวิธีทำ ถ้าจะนำหลักเหล่านี้มาอธิบายไว้ด้วย ก็จะมากไป จึงขอแนะนำให้อ่านตำราทฤษฎีแห่งองค์ประกอบของอาจารย์ศิลป พีระศรี ซึ่งมีฉบับเป็นภาษาไทยแล้ว

หลักวิพากษ์วิจารณ์ประการที่ห้า คือท่วงท่าที่แสดง ซึ่งอธิบายไว้พิสดารอยู่ในที่อื่นแล้ว เป็นธรรมดาของศิลปิน ไม่ว่าคนไรหรือยุคไร ย่อมนิยมถือเอาแบบอย่างของศิลป ซึ่งคนผู้ได้รับการศึกษาดีของสมัยนั้นรับรองกันว่าเป็นแบบอย่างที่ดี มาเป็นท่วงท่าที่แสดงทั่วไปของตน ยกตัวอย่างทางวรรณคดีหนังสือเรื่องต่าง ๆ ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการจัดให้เป็นหนังสือสอนอ่านกวีนิพนธ์นั่นแหละ คือเป็นแบบอย่างที่ดี ซึ่งผู้ประพันธ์ย่อมถือเอาเป็นแบบท่วงท่าที่แสดงทั่วไปของตน แต่นักประพันธ์หรือกล่าวรวม คือศิลปินแต่ละคน ก็มีท่วงท่าที่แสดงเฉพาะตัว ต่างคนต่างมีไม่เหมือนกัน อันเนื่องมาแต่ความคิดจิตใจ และสติปัญญาการศึกษาอบรม สิ่งเหล่านี้ทั้งหมดที่เป็นบุคลิกลักษณะพิเศษประจำตน

เพราะฉะนั้น ท่วงท่าที่แสดงส่วนตัวของศิลปินแต่ละคน จึงอาจทำให้ศิลปกรรม ซึ่งแต่ละคนแต่งหรือสร้างขึ้น น่าดูน่าฟังมากหรือน้อยแล้วแต่ความสามารถทางศิลปของผู้ประพันธ์ เราชอบอ่านหนังสือของคนนั้นหรือคนนี้เป็นผู้แต่ง กล่าวง่าย ๆ ก็คือเราชอบสำนวนแต่งหรือชอบฝีปากนั่นเอง ที่เราชอบเพราะอ่านเข้าใจง่าย อ่านได้ราบรื่นไม่ขัดหู ยิ่งอ่านยิ่งคลี่คลายความรู้สึกของเราให้บันเทิงใจ ถ้าจะเปรียบก็เหมือนเครื่องดื่มอันโอชารส ยิ่งดื่มยิ่งคล่องคอ ท่วงท่าที่แสดงซึ่งมีลักษณะอย่างนี้ภาษาอังกฤษเรียกว่า purity of style คือมี **ท่วงท่าที่แสดงบริสุทธิ์ผุดผ่อง** ศิลปกรรมใดเมื่อมีองค์ประกอบคลี่คลายท่วงท่าที่แสดง ซึ่งใครอ่านใครดูใครฟัง รู้สึกว่าราบรื่นกลมกลืนกัน ราวกับน้ำใสไหลไม่ขาดสาย ศิลปกรรมนั้นก็มีท่วงท่าที่แสดง ซึ่งใครอ่านใครดูใครฟัง รู้สึกว่าราบรื่นกลมกลืนกัน ราวกับน้ำใสไหลไม่ขาดสาย ศิลปกรรมนั้นก็มีท่วงท่าที่แสดงบริสุทธิ์ ซึ่งจัดเข้าเป็นหลักวิพากษ์-วิจารณ์ ประการที่ห้า

หลักประการที่หก หรือประการสุดท้ายคือ เทคนิค ซึ่งได้แก่ฝีมือและกรรมวิธีงานการประพันธ์ ดังอธิบายไว้ที่อื่นแล้ว เทคนิคเป็นแต่ส่วนเสริมให้วรรณกรรมและศิลปกรรมดังกล่าวมาข้างต้น สมบูรณ์ขึ้นเท่านั้น หนังสือของผู้แต่งดี เพราะผู้แต่งมีความรู้ความชำนาญการแต่ง เปรียบเหมือนนางผู้มีความงาม มีรูปร่างหน้าตาได้ส่วนเหมาะเจาะกัน คือมีองค์ประกอบรูปทรงและหน้าตา อันมีส่วน-ประกอบเป็นหลายอย่างต่างชนิด ประกอบและประสานกันเป็นอันหนึ่งอันเดียว ใครเห็นก็ตะลึงดู รู้สึกเหมือนเห็นรูปโฉมอันงามสะคราญของนางในฝัน คืออยู่ในความนึกเป็นมโนภาพ ดูแล้วก็เกิดอารมณ์สะเทือนใจอย่างสูง เพราะด้วยรูปนั้นมีอาการสำแดงออกงาม ดูจริตกิริยาท่าทางที่เคลื่อนไหวก็ชดช้อยละมุนละไมน่ารักน่าเอ็นดู ดูแล้วก็ราบรื่นชื่นตาชื่นใจ หาที่ตำหนิแต่นิดไม่มีเลย ถ้าและนางผู้ทรงโฉมงามวิเศษถึงปานนี้ ได้ตกแต้มแต่งผิว มีผัดหน้าทาปากโกนคิ้วและเขียนคิ้ว เพิ่มเติมความงามขึ้นด้วยแล้ว ก็จะทำให้ความงามสมบูรณ์ทีเดียว การตกแต้มแต่งผิวแต่งโฉมที่ว่านี้คือเทคนิค เทคนิคจึงเป็นแต่เครื่องช่วยเท่านั้น ถ้ารูปร่างหน้าตาหรือองค์ประกอบบกพร่องไม่งาม ถึงจะเอาเทคนิคทางแต่งผิวดีวิเศษอย่างไรเข้าไปช่วยก็ไม่สำเร็จ

หลักวิพากษ์วิจารณ์วรรณกรรมและศิลปกรรม ๖ ประการ มีอรรถาธิบาย ได้บรรยายมา ฉะนี้

สารบาญค้นเรื่อง

ง

จ

ฉ

ช

ด

ต

ท

น

บ

ส

พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว นายวิเวก ปางพุฒิพงศ์ ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา พ.ศ. ๒๕๓๑